ŠVENTO KAZIMIERO DRAUGIJOS LEIDINYS
№ 283.

Sociologija

Trumpas to mokslo vadovėlis

Parašė
Prof. Kun. Šaulys.

ANTRA LAIDA

KAUNAS,
„Šviesos“ spaustuvė Didžioji Vilniaus g-vė № 34.
1920.

Skaitmenino
Katalikų
Biblioteka
katbib.lt

I. Apskritasis socialinio klausimo supratimas.

Ar yra socialinis klausimas?—Įvairūs budai jam išrišti: mokslas liberalistų, socialistų, katalikų.

Socialinio klausimo burimas. — Vargu atsiras, kas šiandien rimtai abejotų, kad socialinis klausimas egzistuoja ir nenustoja grasyti musų laikams. Įsigalėjusi kova tarp kapitalistų ir proletarų, darbdavių ir samdininkų, sako Antoine [1]), laiko įtempus Europos politikos vyrus, kelia ir erzina geidulius abiejų žemės šalių, yra komentuojama be galo ir krašto knygose ir laikraštijoje, o aštriausiai apsireiškia pavidale streikų, lokaut'ų, dynamito sprogimų, o nekartą ir žudynių. Tokie faktai — ne chimera; nėra abejonės, socialinį klausimą egzistuojant.

Socialinio klausimo prigimtis.—Klausimas tai problėma, tai kruva žinomų ir nežinomų daiktų, kurie reikia išrišti ir išpainioti. Socialinis klausimas tai socialinė problėma.

Politikos, teisdavystės ir sociologijos srityje „klausimo“ žodis paprastai reiškia tulą betvarkę, iširimą, kurių pradžia ir priežastis reikia išaiškinti ir surasti priemonės jiems pagelbėti. Toje prasmėje yra kalbama: politikoje apie Balkanų, Rymo, Rytų klausimus; juridikos srityje — apie testamentų, darbo kontrakto arba lygtuvių reformos klausimus ir k.

Socialinio klausimo aptarimas ir atsiradimas. — Socialiniu klausimu vadiname kruvą arba rinkinį problėmų apie esybę šių laikų visuomeniškųjų ir ukiškųjų ligų ar ydų, apie jų priežastis ir gydymo priemones. Socialinio mokslo tikslas—išrasti ir suteikti visuomenėms generalinius pamatinius dėsnius (stabilire leges generales), atrasti priemones ne tik minėtoms ydoms prašalinti, bet sykiu praskinti taką geresniems visuomenių santykiams.

Todėl socialinis klausimas yra ne tik teoretiškas, bet lygiai turi didžią praktišką svarbą. Kaip pats vardas *socialinis* (socialis) rodo, tas klausimas tyrinėja ne pavienių žmonių, bet

[1]) Cours d'économie sociale, p. 175.

visuomenės reikalus; jis užkliudo santykius ir interesus įvairių grupių, luomų, sluogsnių, valstijos.

Nevisi socialinio klausimo žodį vienaip supranta: vieni jį ima perplačiai, kiti perdaug susiaurina problėmos reikšmę, painiodami atskirus visuomeniškojo gyvenimo reikalus su pačiu socialiniu klausimu.

Persiaurai suprastu socialinę problėmą, kas ją identifikuotu su klausimu, kaip kovoti prieš *socializmą*.

Klaidingai sanprotautu, kas nemokėtu atskirti socialinio klausimo nuo pramonijos darbininkų ar rankpelnių amatninkų klausimų. Darbininkų klausimas yra tik dalis, o rankpelnių uždarbis vos tik maža šakelė plataus socialinio klausimo. Tečiau santykiai, apsireiškusieji darbo žmonių tarpe, aiškiai charakterizuoja dabartines visuomeniškasias ligas. Kaskart aiškiau pasirodo, kad žmogaus žemiškoji laimė neina greta su turtų įgijimu, kad įmanomas žmogaus pasiturėjimas ir laimė greičiau priklauso nuo teisingo ir išmintingo turtų ir produkcijos arba išdarbės padalinimo, kaip nuo jų daugio. Ne tuomet visuomenė laiminga, kuomet kur-nors ar kokioje šalyje atsiranda didis daugis įvairiausių turtų, bet tada, kada turtai yra prieinami didesniam skaitliui žmonių, kurie gali patenkinti savo reikalus. Bet ištiesų šiandien yra daugelis žmonių, nieko daugiau neturinčių kaip tik savo kuno ir sielos jiegas; netekę darbo, kad ir trumpam laikui, beregint jie patenka į didį, o neužpelnytą vargą. Tiems beturčiams vadinti yra pasavintas iš latinų kalbos *proletariato* vardas; jis reiškia sluogsnį žmonių *bedalių*, paliktųjų be jokios turtų dalies, žmonių, kurių visas turtas arba savastis buvo *prolės*, t. y. kudikiai. Ryme, anot Cicerono, *proletarii* buvę vadinami žemesniojo sluogsnio piliečiai (cives), kurie valstijai tarnaudavę ne turtais, o tik vaikais — *proles*. Praėjusiuoju amžiu tas žodis vėl sugrįžo į visuomenės mokslo žodyną ir reiškia žmones nieko neturinčius, o gyvenančius savo rankų darbu ar pelnu.

Tame atžvilgyje į socialinę problėmą butų galima žiurėti kaip į klausimą: kokiais budais ir pramonėmis sustabdyti kaskart einančią didyn plačiosios žmonių minios proletarizaciją, atsiradusią dėlei koncentracijos didžių turtų mažo žmonių skaitliaus rankose.

Socialinio klausimo padalinimas—Socialinio klausimo, imamo pilnoje *platybėje*, objektas yra nesuskaitomi vargai ir kensmai, kurie spaudžia šių laikų visuomenę, ir priemonės, kurios reikia pritaikinti toms ydoms išgydyti ar palengvinti.

Siauresnėje ir tankiau vartojamoje prasmėje klausimas apima darbo žmonių reikalus, kur susitinka darbas ir kapitalas. Čia šiandien matomi dvi darbo žmonių kategoriji: žemės ukių darbininkai ir pramonijos darbininkai. Abidvi kategoriji turi daug bendrų interesų, bet nemaž taipogi turi atskirų reikalų, geismų ir vargų. Todėl socialinis klausimas jau pačia savo

prigimtimi yra perskilęs pusiau: į *agrariškąjį* ir *pramonijos* klausimą.

Paprastai visas platus socialinis klausimas yra dalinamas į šiuos smulkesnius klausimus arba dalis:

1. *Agrariškasis klausimas* tyrinėja apsireiškimus ir priežastis menko žemės pelningumo ir ieško priemonių jų buvio pagerinimui.

2. *Darbininkų klausimas*, tyrinėją priežastis blogo dabartinio ukiškojo ir visuomeniškojo buvio samdininkų, dirbančių pramonijos įstaigose, kasyklose, komunikacijoje, žemės ukėse ir kitose institucijose, ir ieško priemonių jų padėjimui pagerinti.

3. *Amatninkų klausimas* tyrinėja priežastis vis kaskart didesnės proletarizacijos rankpelnių, amatninkų ir priemones jiems pakelti.

4. *Pirklystės klausimas* tyrinėja esybę ir priežastis ydų vidutinės ir smulkiosios prekybos ir rupinas surasti vaistus joms prašalinti.

5. *Moterų klausimas* tyrinėja socialinį moterų padėjimą.

II. Generalinės socialinių ligų priežastįs.

Pažinus socialinio klausimo buvimą, reikia atsiklausti, kokios sunkiausios ligos vargina žmones.

Visuomeniškasias darbo žmonių ligas iškalbingai aprašo encyklika „Rerum novarum“, iš kurios galima ištraukti šias konkluzijas:

1°. Darbo žmonių klausimas yra umas, neatidėtinas (urgens), reikalauja spėrių ir pasekmingų priemonių, o negalima tenkinties priemonėmis, kurios vos tik ateityje tegalėtu buti naudingos; paliativų ar kokių raminančių žolių čia negana. Visuomeniškoji labdarybė ar mielaširdystė lygiai kaip ir pavienių savininkų ir samdininkų individualinis vienų su kitais taikinimas, kad ir labai pagirtini darbai, bet jų neužtenka, jie negali įvykdinti umos atmainos, kurios sautykiai reikalauja.

2°. Liudnas darbo žmonių buvis, apskritai imant, neturi buti statomas kaltybėn vientik pačių darbininkų, kadangi tankiausiai jie yra patekę vargan ir prispaudiman be savo kaltės. Iš to išpuola, kad socialinis klausimas nėra vientik *doros* bei moraliniu *klausimu*.

3°. Skaudžiame persiritime (krizyje), kurį kenčia šiandien darbo žmonės, didžią atsakomybės dalį turi prisiimti ant savęs kapitalistai, savininkai, didžturčiai. Encyklika sako: „Susiplaukus turtams į nedidelio burio rankas, dauguma kenčia vargą“. (Divitiarum in exiguo numero affluentia, in multitudine inopia. Ctr. enc. „Rerum nov.“ exord. Ir toliau: „Opifices inhumanitati dominorum effrenataeque cupiditati solitarios atque indefensos tempus tradidit“).

4°. Socialinis klausimas turi giliai įleidęs šaknis ekonomijos srityje (in ordine oeconomico) ir išplaukia iš pagedusios ekonomiškos tvarkos. Tarp tų priežasčių Leonas XIII mini netikusį turtų padalinimą, nestabdomas lenktynes arba konkurencijas, darbo ir pirklystės vaisių monopolizaciją, kraugerę gobą (usura vorax) ir k.

Iš to aišku, kad socialinių ligų reikia jieškoti trejopoje visuomenės gyvenimo srityje: *religiškai-doriškoje, ekonomiškoje ir politiškoje.*

Pirma mums reikia žinoti, ką reiškia nuolat vartojamas, o nevisada vienaip suprantamas *visuomenės arba piliečių draugijos* vardas.

Sociologai paduoda įvairias to žodžio definicijas, mes vartosime Antoine'o aptarimą, kurs sako: *Piliečių draugija arba visuomenė* (la société civile, societas civilis, społeczeństwo), *yra pilnai susiorganizavus* (complète) *draugija, sudėta iš daugelio šeimynų, kurios stengias pasiekti bendrą žemišką labą* (tendunt ad assequendum commune bonum temporale); — arba dar kitaip: Pilietiškoji visuomenė yra sudėta iš tulo skaitliaus šeimynų, kurios po valdžia vyriausios autoritatės vykdina (realizuoja) sąlygas, padedančias plėsties fiziškai, protiškai ir doriškai žmonėms bejieškant galutinio tikslo.

1°. *Religijiniai ir doriškieji socialinio klausimo elementai.*—

Plačiau tyrinėjant socialinio klausimo priežastis, negalima paleisti iš akių jo tampraus ryšio su etika ir dora. Šių dienų visuomeniškosios ydos yra kilusios iš to, kad į socialinės ekonomijos ir tautiškojo ukininkavimo mokslus įsiveržė klaidingos pamatinės tiesos (principia falsa) apie atskiro socialinio vieneto pareigas sulig kitų vienetų ir ištisai visuomenės. Kitais žodžiais sakant, socialinio klausimo pradžia yra kilus iš klaidingos pažvalgos į dorą ir etiką, iš netikusio supratimo žmogaus teisių pradžios ir esybės. Esti klaidinga teorija, kuri nepripažįsta buvimo prigimtųjų žmogaus teisių ir sako nesant kitų teisių kaip tik tas, kurias tveria ar nors pripažįsta valstija (status, panstwo, государство). Čia-pat priklauso klaidingas mokslas apie valstiją, apie jos pradžią ir tikslą (origo et finis reipublicae) — valstija atsiradus iš liuosos žmonių su kits kitu sutarmės, o ne iš Dievo palikimo. Iš to išpuola, kad valstijos klausyti pareiga pareina ne iš Dievo valios, bet yra tik pasekmė istoriško fakto, priklausančio nuo pačių žmonių noro.

Žodžiu sakant, vyriausioji priežastis dabartinių socialinių ydų yra nukrypęs nuo krikščioniškojo pamato visuomeniškosios ekonomijos mokslas ir išdygusi iš jo apgaulinga pažiura į žmogų, į žmonių draugiją, į žmogaus teises ir pareigas, į šeimyną, valstybę ir Bažnyčią.

Liuosybė visose srityse, išimtinas savo labo gaudymas— vien tik šio žemiškojo gyvenimo rupesnis.

Bet iš laiko pusės, jei ne dėl savo svarbos, pirmąją priežastį socialiniam klausimui iškilti padarė įvykusi atmaina produkcijos srityje.

2°. *Ekonominiai elementai.*—

Pavienių profesijinių grupių vargą nemaž padidino dideli atmainą, įvykusi ištisoje ukininkavimo srityje per naujus išradimus.

Pritaikinimas garo ir elektros spėkų, technikos ištobulinimas ir kiti prietaisai padarė didžiausią įtekmę ukės, pramonijos ir pirklystės srityse. Tarp kitų dalykų galima paminėti šie:

a) *Atsiskyrimas kapitalisto nuo samdininko arba separacija kapitalo ir darbo.* — Įvedimas mašinų ir didelė rolė, kurią jos atlieka produkcijos padaugininime ir darbo padalinime, suteikė galybę kapitalui; mažosios pramonijos įstaigos, buvusios iktol neprigulmingos, liko nusmelktos ar prarytos stambiųjų pramonės ir komercijos įstaigų. Solidariškumas darbo apimtuvių (przesiębiorstwo, предприятие) liko pakeistas luomo arba klasės solidariškumu: piniguočiai, įsitiekę sau mašinas ir darbo įrankius, atsiskyrė nuo samdininkų, pasilikusių su savo rankų spėkomis. Iščia prasideda imtynės, auga kontrastas tarp visuomenės klasių, didinas malkontentų skaitlius.

b) *Susikimšimas darbininkų miestuose*, kilęs iš tų patogumų ir palengvinimų, kuriuos suteikia miestas savo įstaigomis ir komunikacija padėjusi stambioms pramonijos įstaigoms įsikurti. Žmonės apleidę sodžius veržiasi miestuosna, jieškodami darbo. Ekonomistai pripažįsta, kad pauperizmas ir socializmas yra stačiai išdygę iš miestų prisikimšimo, o sodžiaus patuštėjimo.

Tas dalykas priparodomas apsčiais statistikos skaitliais, labiau šalyse, kur pramonija yra augštai pakilus, kaip Francijoje, Belgijoje, Vokietijoje. Miestų prisikimšimas pagimdė kitą svarbų socialinį klausimą, butent darbininkų *gyvenimų klausimą*. Pavyzdžiui priparodyta, kad Paryžiuje pirm kelioliko metų buta 27,385 gyvenimai arba 57%, kur visa šeimyna talpinos viename kambaryje, 7% buvę visai be gyvenimų, savo pareituves turėję ant laiptų ar koridoriuose; tik 659 šeimynos įmanomai buvusios aprupintos, nes buvusios globoje seserų, kurios pavargėliais rupinas (Petites soeurs des pauvres). Nenuostabu, jei tokiose sąlygose žmonės įgauna neapykantą tos visuomenės, kuri toleruoja taip baisų buvį.

c) *Viršprodukcija.*—Kitą kartą, kol pabrikų produkcija dar nebuvo taip labai įsigalėjus, kiekvienas meistras dirba savo klientams, savo apygardai ar miestui; dažniausiai jis dirbdavo anttiksliai (na obstalunek) užsisakiusiems, o savo uždarbį galėjo taikinti ar reguliuoti prie ėmėjų reikalų. Pabrikantas XX šimtmečio darbuojas ištisos šalies, o nesykį ir viso pasaulio rinkai. Jis nesusitinka su savo konsumentais ar vartotojais, nuo kurių jis negauna užsakymų stačiai, o tik per komercijos tarpininkus. Negalėdamas užmatyti taip plačios turgavietės svy-

ravimų ir reikalavimų, pramonininkas produkuoja apskritai daugiau, nekaip galima parduoti. Yra tai *viršprodukcija*.

Prie tos pačios srities priklauso d) mašinų ir pabrikų įtekmė ir e) darbininko likimo neapdraudimas.

3°. *Politiškoji sritis socialinio klausimo.*—

Socialinio darbo reikalai yra surišti su politiškaja valdžia. Ištiesų, visuomeniškieji darbai yra atliekami tam tikroje politiškoje apsukoje, galinčioje darbo žmogui tiek pagelbėti tiek pakenkti.

Juridiškai darbininkas šiandien yra be abejo liuosas ir naudojas lygiomis kitiems teisėmis, bet jis neturi galės, neįstengia įvykdinti savo individualinių ir socialinių teisių. Prieš valdžios norą jis neįstengs sutverti draugijos savo apsigynimui, švęsti šventų dienų, atlikti šeimininko, vyro ir tėvo priedermių ir k. Išpuola atsiklausti, ar yra įstatų kelių įmanomai apdraustos teisės silpnųjų. Čia tai ir yra politiškasis socialinio klausimo elementas. *Politiškasis* klausimas tyrinėja geistinus santykius valdžios su pavaldiniais, *socialinis* apima sumą santykių pavaldinių su kitas-kitu žemiškojo labo reikaluose.

Iščia abiejų klausimų giminystė.

III. Pradžia ir išsiplėtimas dabartinių socialinių ydų.

Pradžią ir išsiplėtimą socialinių ligų galima trumpai išreikšti šiame pavidale. Istorija, pradėjus nuo didžiųjų sumišimų XVI amžiaus, yra liudytoja trejopos revolucijos: religijinės, politiškos, socialinės. 1789 metai ir terorizmas Francijoje buvo tik vienas iš jos kruvinų apsireiškimų.

Kuomet Liuteris, Kalvinas, Zvinglius ir kiti, sukilę prieš katalikybę ir prisidengę reikalu atlikti neišvengiamą reformą, šoko prie ardymo darbo, tuomet, sako Naudet [1]), pasaulis regėjo pirmąjį dramos aktą. Vardan puikybės ir *liuosybės* tikėtinųjų dalykų kratymo bei tyrinėjimo Dievo apreikštoji tiesa liko pavergta žmogaus upui, ir prasidėjo *religijinė* revolucija.

Voltaire'is ir kiti, praminusieji save XVIII šimtmečio „filosofais", dar toliau pažengė: jie šoko stačiai prieš krikščionybę. Pasityčiojimais ir juokais padergę šventus daiktus, jie parausė visokios ištikimybės (autoritatės) pamatus. Atėjus visuotino iširimo ir sumišimo dienai, valdžia, kuri išpradžios ir pati buvo pridėjus ranką prie destrukcijos darbo, nuo kurio ir galą gavo, neberado kur atsispirti.

Buvo tai antrasis dramos veiksmas: padaryta pradžia *politiškosios* revolucijos.

Trečiasis aktas musų laikais prasidėjo. Iš vienos pusės kapitalizmas, sutvėręs sunkų nebeištveriamą padėjimą, fatalinės

[1]) La démocratie et les démocrats chrétiens.

reakcijos keliu pastumėjo žmones prie anarchijos; iš antros pusės socializmas atakuoja savastį, šeimyną, tėvynę ir likusius socialinio rumo pamatus.

Liuteris sakė, nebereikiant senosios katalikystės, Voltaire'is šaukė, nebereikiant senosios krikščionystės, Marx'o mokytiniai varo šalin senąją visuomenės tvarką.

Socializmas ilgai darbavos atskiruose kraštuose ir valstijose, bet pavojum valstijų vyriausybėms jis tapo nuo laikų atsiradimo „Tarptautinės Darbininkų Sąjungos", įsikurusios 1864 metais, daugiausiai Marx'o rupesniu.

Tuomet valstybės atkreipė akį ir pradėjo šiek-tiek rupintiės ekonominių ir socialinių reformų reikalais.

Tuo pačiu tikslu pakėlė balsą ir Leonas XIII savo socialinėse encyklikose.

Vyriausios ekonominės mokintuvės. Trįs vyriausios kita-kitai priešingos ekonominės mokintuvės stengiasi surasti ir nurodyti priemones išrišti socialinei problėmai: liberalistų, socialistų, katalikų; kiekviena iš jų vėl turi daug šakų ir šakelių.

I. Ekonominio liberalizmo arba ukiškosios liuosybės teorija.

Ekonominio liberalizmo pakraipos ir vardai. Liberalizmo obalsis (devizas) yra: pilna individualinė liuosybė ekonomijos srityje ir valstijos nesikišimas. Todėl ukiškojo liberalizmo vardu reikia suprasti įsigalėjusi ir dabar da galinga socialinėje valstijų tiesdavoje systėma, kuri nepripažįsta žmogaus socialinio paskyrimo, o vyriausią sąlygą tautos turtų pralobimui stato atskirų žmonių (individų) liuosybę turtų įgijime.

Liberalizmo pradžia siekia XVIII šimtmečio [1]).

Pačioje liberalistų doktrinoje yra atskirtinos trįs pakraipos: senasis kraštutinis liberalizmas, jaunesnysis nuolaidesnis (moderatus liberalismus), o prie tų dviejų galima pridėti katalikiškąjį.

Apie senąjį liberalizmą. — Liberalizmas yra dar vadinamas *individualinio ukininkavimo systėma*, dėlto kad jis geidžia pilnos ukininkavimo ir uždarbiavimo liuosybės kiekvienam atskiram žmogui, tartum, neturinčiam jokio ryšio nei su kitais žmonėmis, nei su visuomene.

Liberalinė doktrina yra dar vadinama fyziokratų systėma arba *fyziokratizmu*. Fyziokrato žodis (φύσις—gamta, κράτος—valdžia) turi reikšti naturalę valdymo tvarką, geriausiai pritinkamą žmonių giminei [2]).

---

[1]) Apie politiškąjį ir religijinį liberalizmą atskirai nekalbėsime; jo programas ir postulatai yra supinti su ekonominiu liberalizmu, kurs čia yra tyrinėjamas (Cnt. *Costa-Rossetti*, Philosophia moralis, item *Cathrein* Filozofija moralnosci, t. IV.).

[2]) Jam davė pradžia Pranciškus de Quesnay, Liudviko XV gydytojas, pramiręs tuo vardu savo parašytąją veikalą: „Physiocratie ou Constitution naturelle"...

Fyziokratų mokslas yra ne kas kita, tik pritaikinimas prie ekonominės teorijos pažiurų politiškojo ir religijinio liberalizmo, išdygusio iš „1789 m. principų“, t. y. iš pradžios Didžiosios francuzų revolucijos. Tuomet pradėta jieškoti taip vadinamųjų „žmogaus teisių“ socialinių, politiškųjų ir pilietiškųjų. Pamatine doros tiesa tuomet buvo tapęs pragarsėjęs Jono-Jokubo Rousseau aforizmas: žmogus esąs iš prigimimo doras, niekodaugiau nereikią tik sekti prigimties palinkimus („L'homme essentiellement bon n'a qu'à suivre les tendances de la nature“).

Laisvininkų systėma vadinas dar *Smithianizmu* nuo Anglų ekonomisto Adomo Smith'o, išleidusio 1776 metais savo garsųjį veikalą apie *tardymą prigimties ir priežasčių tautų turto.* („Recherches sur la nature et les Causes de la richesse des Nations“).

Liberalizmo postulatai.

Liuosybė ir valstija.—Liberalistai reikalauja pilnos liuosybės visoms ekonominių darbų sritims: žemės ukiui, vaisbai (priklystei), pramonijai; valstijos intervencija reikalinga vien, tik apdraudimui nuo piktvertimų (abusus) ir prasikaltėlių baudimui; valstijos darbas yra uždrausti kiek galint įstatais vagystę, plėšimą, apgaulę ir pabausti įstatų laužytojus. Todėl laisvininkai bepalieka valstijai *apdraudos* (securitatis) *producento* arba gamintojo vietą (Socialistas Lassale tyčiomis, bet teisingai paliktąją liberalistų valstijai rolę praminė panaktinio arba *nakties sargo pareiga.* Užtat atskiri žmonės turi pilną veikimo liuosybę sulig pavirtusio patarle anų laikų aforizmo: leisti žmogui daryti ukio reikaluose, ką jis nori, o geriausia visuomenės tvarka atsiras pati).

Panaikintinos organizacijos, varžančios liberalistų laisvę.

Neapribotą individų palaidumą ir troškį turto įgijimo, anot liberalų, varžo tam tikri apribojimai įvairių socialinių įstaigų cechų, sąjungų, biržų ir k., kurios reikia panaikinti. Valstijos, priėmusios liberalizmo teoriją, taip ir padarė: panaikino amatninkų cechus, komercijos biržas, pagaliaus uždraudė organizacijas, įsteigtas pačių darbo žmonių labui.

Stambiausius liberalizmo reikalavimus galima šiaip trumpai sutraukti:

a) Asmeninė visų vienetų (individų) liuosybė. Todėl yra panaikintini servitutai, kaipo feodalinių santykių liekana, ir baudžiava arba asmens pavergimas; teisė laisvai persidanginti ir apsigyventi kur tinkant dėl geresnio uždarbio yra sugrąžintina. Lygtuvių liuosybė, t. y. leisti kiekvienam žmogui be

---

[1]) „Laisser faire, laisser aller, le monde va de lui même“, sako, tokį patarimą davęs Paryžiaus pirklys ministrams, geidusiems padauginti karaliaus turtą. To patarimo prasmė yra: „sinite quemque in re oeconomica facere quod vult, et ultro orietur optimus ordo mundi.“.

skirtumo lyties, amžiaus ar luomo išnuomoti kitam savo kuno ar sielos spėkas, padarius liuosą sutartį su samdytoju.

b) Liberalizmo teorija reikalauja liuosybės kilnojamai ir nekilnojamai savasčiai (proprietas). Čion priklauso: liuosybė dalyties, pirkties ir parduoti žemės turtus; liuosybė testamentus daryti ir skolas, žemes praskolinti (hypotekomis apsunkinti); panaikinimas įstatų prieš gobą (contra usuram).

c) Industrijos arba apvartos laisvė apima liuosybę vesti amatus, pramone versties, varyti by kokią profesiją, kaip tinkant ir kaip įmanant, jokiems įstatams nevaržant. Pirklystei padaryti liuosą kelią, o visus muitus tiek proteguojančius, tiek draudžiančius užginti.

Liberalizmas ir etika. — Kraštutinis liberalizmas nesitenkina vieneto paliuosavimu nuo valstybinių ir socialinių apribojimų uždarbio ir apvartos, ar pramonės dalykuose. Jis skelbia toje pačioje srityje žmogaus liuosybę *nuo doros ir etikos*, o pareinančiųjų nuo Dievo teisių tam uždarbio veiksmui reguliuoti jisai nepripažįsta.

Yra daug liberalinio programo punktų, kaip antai: konstitucionalizmas politikoje, religijoje—indiferentizmas visuomenės ir valdžios dėl įvairių tikybų—„libera Ecclesia in Statu libero“, išskyrus katalikų Bažnyčią, *kuri reikią varžyti*; čiapat priklauso atskyrimas Bažnyčios ir valstijos, įvedimas civilinių šliubų, mokyklų subordinacija valstijai ir k. Visi tie reikalavimai išteka iš to paties liberalizmo principo: „paliuosuoti žmoniją iš po Dievo valdžios ir tvarkos ir skelbti autonomiją tiek pavienio žmogaus, tiek visuomenės“ [1]).

Naujasis liberalizmas.

Nuo klasiškojo senojo liberalizmo yra atskirtina jaunoji laisvininkų karta, kuri yra nuolaidesnė (liberalizmus moderatus) ir prasiplatinus musų laikais. Jaunasis liberalizmas tartum mažiau teturi saunorybės arba egoizmo, mėgina šelpti darbo žmonių reikalus, o krikščioniškąją, religiją stato savo mokslo pamatan; pripažįsta etikos ir moralinių tiesų reikalą ekonomijos srityje, *bet tik tiek, kiek tos tiesos yra pažįstamos prigimtam protui, viršprigimtini apreiškimą visai atmeta*; todėl ta liberalistų etika yra bergždžia ir nevaisinga. Jie patįs dalinasi į dvi dideli grupi: vieni visai atmeta valstijos intervenciją ekonomijos ir visuomenės gyvenime, antrieji tą intervenciją pilnai pripažįsta valstijai.

Katalikų liberalistų pažiuros.

Buvo ir yra katalikų, kurie mano reikiant nusileisti prieš liberalistus ir taikinties kiek galint prie jų doktrinos. Katalikai liberalistai pripažįsta pilnas teises krikščioniškosios doros moks-

[1]) *Stöckl*: Staatslex.

lui ekonomijos srityje. Tuo tikslu jie reikalauja, kad išnyktų žmogaus darbo išnaudojimas, labiausiai vaikų ir moterų, nes tai priešinga *krikščioniškajai meilei*; reikalauja sekmadienių ir švenčių užlaikymo, panaikinimo įvedimų, kurie graso ar daro pavojų darbo žmonių dorai ir t.t. — Nepripažįsta profesijinių organizacijų atskiroms ukininkavimo šakoms, valstijai nepripažįsta kitų teisių, tik apsaugojimo ir draudimo nuo nuoskaudų (abusus). Įvairus prasikaltimai ir nuoskaudos yra naikintini ne valstybinėmis priemonėmis, bet platinimu krikščioniškojo doros mokslo tiek tarp turtingųjų, tiek tarp samdininkų, beturčių. Katalikiškojo liberalizmo pasekėjai augštai stato labdarybės veikimą ir patįs žymiai jam padeda.

Vyriausiu atstovu to liberalizmo kitą kartą yr buvęs kun. Lamennais (+ 1854). Jis savo raštuose reikalavo visiško atskyrimo Bažnyčios nuo Valstijos, neapribotos liuosybės sąžinės, kulto, spaudos, draugavimos. Stambiausias tos doktrinos klaidas popiežiai savo laiku yr atmetę ir pasmerkę.

Klasiškojo liberalizmo pasekėjai stengias savo teoriją paremti trejopu pamatu: ekonomijos, laisvės ir prigimties teisėmis.

1. *Ekonominio principo arba pamato tardymas.—Ką reiškia ekonomijos principas?*—Tuo žodžiu reikia suprasti politiškosios ekonomijos aksioma: *žmogus stengias įgauti kiek galėdamas daugiau turtų, kiek galint mažesnio darbo kaina*, kitaip sakant: mažai tedirbti ir daug pelnyti. Ta aksioma yra teisinga; jos teisingumą priparodo prityrimo faktas, yra tai vadinamas psychologiškas *truismas* (toki aiški tiesa, kurią gali tik naiviškas žmogus prirodinėti). Bet reikia atsiklausti, ar tas saunoris „principas“ tikrai turėtu tapti pamatine tiesa tikrojo politiškosios ekonomijos mokslo.

Ta aksioma turi apgaulingą kilmę, neatsako regimiems faktams, yra priešinga žmogaus išaugštinimui.

1) Aksiomos *atsiradimas* liberalistų prasmėje yra klaidingas, dėlto kad jie savo mokslui priparodyti ima socialinį žmogų ir visuomenę ne tokius, kokie jie yra savo prigimtoje apsukoje, bet atitraukia, atplėšia juos nuo tos apsukos. Anot Antoine'o, ekonomistai laisvininkai patįs sutvėrė sau typišką ekonomijos individą, t. y. padarė kažkokį nusiblaškiusį nuo kitų, izoliuotą žmogų, kurį tartum deginte degina turtų, lobių ir lėbavimo geiduliai. Padarytasai liberalistų žmogaus typas turi visas teises, o neturi jokių priedermių savo artimiems. Nenuostabu, jei toks darytinis žmogus, patekęs į visuomenės tarpą, prie jos negalės pritikti, neįneš santaikos ir ramybės.

2) Minėtojo ekonomijos principo nepatvirtina *regimieji gyvenimo faktai*. Jei asmeniniai saunoriai interesai butu vienatinis ekonominio žmogaus veikimo motivas, jei žmogus visada ir visur jieškotu tik įsiplakti į turtus, tada reiktu, sutikti, kad toks *homo oeconomicus* turėtu veikti tik tuomet, kada jaustu tikrą veikimo reikalą; atsilikus reikalui, nusiramintu

ir geismas, išnyktu *causa movens*. Bet kasdieninė observacija prieštarauja tam tariamam ekonomijos pamatiniam įstatui. Matome daugelį piniguočių, didžturčių, tikrų finansų karalių, aprupintų begaliniais turtais, kurių milionai pilnai patenkina kasdieninius reikalus, tečiau regime tuos žmones esant tankiausiai kuoveikliausius, kuodarbščiausius turtų dauginimui, tartum tuo žvilgsniu jie butu nepasotinami. Todėl čia reikia pripažinti ir kitas raginančias krutinančias priežastis: ambiciją, pavydėjimą, neapykantą. Todėl yra ir kitų ekonominių motivų, o ne pats tik reikalas sau turtų įgyti.

3) Anot liberalistų žmogus tai pasilinksminimo ir lėbavimo sutvėrimas, gyvenąs tik tam, kad dirbtu ir valgytu, produkuotu ir konsumuotu. Tokiam žmogystės pavidalui maž belieka žmogiškumo; jam lieka vien tas, kas žmogų labiau daro artimą gyvuliui: materialinio gyvenimo reikalai. Toks supratimas yra priešingas žmogaus išaugštinimui (dignitati humanae).

Be abejonės, žmogus turi materialinių gyvenimo reikalų, bet jisai turi lygiai reikalų protiškų, doriškų ir religijinių.

Liuosybės principo tardymas.

Liberalizmas ir liuosybė. — Liberalistai liuosybę daro visai autonomine galybe, kuri pati tveria sau teises ir pareigas.

Kas tai yra liuosybė?

Tikroji moralinė liuosybė reiškia galėjimą veikti pritinkamai protui ir pildyti savo teises be kliučių. Iš čia toks išvedimas: kiekvienas veiksmas ar aktas, priešingas protui ar tiesai, nesutinkąs su dora, neturi vietos moralinės liuosybės ribose, pereina į palaidumo ir betvarkės sritį. Juk negalima išmintingai tarti anarchistą turint doriškąją teisę, paleidus bombą ar dynamitą, nužudyti buržujų ar piniguočių. Ekonominiu žvilgsniu liberalizmo teorija yra pavojinga silpniesiems žmonėms; stambusis kapitalas turi butinai praryti smulkiuosius turtus ir pragaišinti vidurinį luomą, negalinčius stoti į lenktynes su stambiaisiais. Dėlko? Ekonominių vienetų konkurencijoje ima viršų ne tiek konkurento gabumas ir vikrumas, kiek greičiau jo kapitalo didybė. Negalima vilties doros socialinės pasekmės liuosai konkurencijai ten, kur į lenktynes stoja beturtis prieš turtingą, silpnutis prieš tvirtą, menkas prieš galingą. Turtingesnysis, sakysime, pirklys gali nesykį pigiau supirkti tavorus (prekes), gali juos brangiau ir patogiau parduoti, gali palaukti, pailginti pirkikams apsimokėjimo terminus etc. Silpnasis to neįstengs. Pramonininkas gali pritaikęs geresnius techniškus išradinius, lengviau pakelti ir iškęsti persiritimą (krizį) etc.

Nelygus turtų padalinimas.—Netiesa, kad viešpataujant ekonominei liuosybei įvyktu teisingas turtų padalinimas, tartum kiekvienas gautu tiek, kiek bus užsipelnęs savo darbštumu,

gabumu, atida, Negali buti turtų lygybės jau nors dėlto, kad kiekvienam leidžiama liuosai ne tik turėti ir valdyti, bet ir testamentus ir kitus liuosus kontraktus daryti. Iš to eina, kad kai-kurie įgytu didelius turtus be vargo, be jokio darbo, neskaitant nebent paliktųjų turtų priėmimo darbo; o kartą įgavęs kapitalą, žmogus jau daugina savo turtą ne pats savo darbu ar gabumu, bet kitų žmonių darbais ir pinigais.

3. *Liberalizmo doktrina nesutinka su prigimties ir religijos tiesomis.*

Liberalizmo mokintuvės teorija didina žmogaus saunorumą, arba egoizmą Kulturos pažangą (progresą) laisvininkai mato žmogaus egoizmo paliuosavime nuo viso to, kas jį varžo. Krikščionystė taip-pat geidžia kulturos pažangos, bet sykiu ji reikalauja, kad žmogus valdytu ir ramintu savo gobšumą ir godulį; krikščionystė ne tik nedraudžia žmogui ieškoti turtų, pralobimo, bet da jį ragina nuveikti gamtą ir išnaudoti saujos spėkas, geisdama pagerinti visuomenės pasiturėjimą ir pakylėti materialinę kulturą, bet vienkart krikščioniškas mokslas sako negalint tų darbų atlikti pačiu egoizmo palaidumu; gobėjimas ir turtų godulys yra žmogui prigimti nedori palinkimai, todėl labai pavoju statyti juos pamatan ekonominės kulturos pakėlimui.

Lygiai nekrikščioniška yra liberalistų pažvalga į žmogaus prigimtuosius gabumus (dotes naturales). Teorija Jono-Jokubo Rousseau ir jo pasekėjų yra priešinga mokslui de peccati originalis sequelis; ji nesutinka su regimais faktais visų dienų gyvenimo. Teisingas žmogaus prigimtųjų gabumų supratimas yra viduryje tarp Rousseau'o optimizmo ir Liuterio pesimizmo.

Kitos etiškosios ir juridiškai-filosofiškos klaidos paaiškės kratinėjant krikščioniškosios mokintuvės mokslą.

II. Socialistų mokintuvė [1]).

I.

Socializmo supratimas, įvairus vardai ir pavidalai.
Komunizmas, anarchizmas, nihilizmas, socializmas.

Komunizmas.—Komunizmas turi platesnę prasmę kaip socializmas. Plačiausioje prasmėje komunizmu vadinama jeibkoki systėma, norinti įvykdinti turtų bendrybę (communitas bonorum), arba bendrą visuomenės ukį. Toks komunizmas jau buvo žinomas senovėje; Platono raštuose yra sumanymas tokiam valstijos sutvarkymui, kuriame visi turtai butu visiems bendri. Vėliau jis apsireiškė pavidale taip vadinamųjų valstybinių

[1]) *Literatura*: Cathrein, Der Sozialismus; lenkiškas išleidimas „Bibl. Dzieł Chrześcijan"; Antoine, Kurs ekonomii społecznej; Biederlack, Kwestya społeczna; Пибодя, Іисусъ Христосъ и соціальный вопросъ; Саблеръ, Истинная борьба съ соціализмомъ.

romanų; jų pavyzdžiu yra: „De nova insula Utopia", Tomo Moraus.

Pusiau devyniolikto amžiaus buvo žinomas *negalivusis* komunizmas; jis tenkinos geismu panaikinti privatiškąją savastį: visi turtai turi buti prieinami ir tarnauti vartojimui visų visuomenės sąnarių: klausimu, kam darbas dirbti, jis nesirupino. Šiandien ta teorija nebeturi pasekėjų. Jo vietą pakeitė kitas: *pozitivusis komunizmas*, kurs visus materialinius turtus geidžia pavesti valsčių bendrijoms, kad valsčiaus bendrija, tapusi tikra turtų savininke, valdytu juos ir dalytu.

Ta pozitiviojo komunizmo išvaizda gali turėti du pavidalu: kraštutinio ir vidutinio ar nuolaidesnio komunizmo.

a) *Kraštutinis pozitivusis komunizmas* nori atiduoti valsčiui (Gemeinde, gmina, община, la commune) visus turtus be išimties, o lygiai įvesti bendrą turtų produkavimą arba išdirbimą, gaminimą ir bendrą jų vartojimą (bendros valgyklos, gulyklos, lazaretai ir k.). Ta systėma yra buvus idealu senalaikių komunistų ir kaikurių religijinių sektų, dabar yr bolševikų idealas.

b) *Vidutinysis (arba nuolaidusis, mitiguotas) komunizmas* turi da mažesnius reikalavimus; jis geidžia panaikinti privatiškąją savastį (частная собственность, własność prywatna) pačių tik produkcijos arba išdarbės priemonių ir atiduoti juos valsčiams arba bendrijai, o reikalinguosius vartojimui daiktus (предметы потребленія) palikti privatiška atskirų žmonių savastimi. (Tame daikte kaikurie mato žymiausį skirtumą komunistų nuo socialistų, tuo vardu vadindami tą turėjimo išvaizdą (forma possidendi); kuri nori padaryti bendrais pačius tik darbo priemonius arba įrankius, o darbo vaisius palieka atskiriems žmonėms savastin).

Kad išvengus neaiškumo, reikia paaiškinti vartojamieji terminai: produkcijos arba išdarbės priemoniai ir vartojamieji dalykai.

Išdarbės arba produkcijos priemoniai (Produktionsmittel, средства или орудія производства, środki wytwarzania) yra tie turtai, iš kurių yra dirbami vartojamieji daiktai, arba kurie jų išdirbimui ir gaminimui tarnauja; čion priklauso: žemė, laukai, miškai, kasyklos, fabrikai, mašinos, varstotai, komunikacijos priemoniai, įvairųs žaliadaikčiai (surowiec, сырье, Rohstoffe) ir k.

Reikalingieji arba vartojamieji daiktai. (Komsumgüter. предметы потребленія, przedmioty zapotrzebowania) yra tie turtai, kurie tiesiai tarnauja kokio reikalo patenkinimui: valgis, drabužis, gyvenimas ir kiti.

Šiandien turi pasekėjų tik vidutinysis arba nuolaidusis komunizmas, apie kurį vėliau bus kalbama.

Jis vėl dalinasi į dvi nesutinkanti viena su kita grupi: anarchizmo ir socializmo; jiems artimas nihilizmas.

1. Anarchizmas.

Anarchizmas (arba anarchiškasis komunizmas), *nepripažindamas valstybinės valdžios reikalo* (необходимость государственной власти) *visuomenės tvarkai, visus išdarbės priemonius, esančius ribose kokio valsčiaus* (communitas, gmina, община) *ar priklausančius kokiai profesijai, nori aliduoti tam valsčiui arba profesijai.* Tie valsčiai ar bendrijos yra nepriklulmingi nuo kitskito, o lygiai nepriklauso nuo jokios centralinės valdžios. Vienatinis socialinis ryšys yra liuosos piliečių sutartis.

Tvarka laikysis pati savaime, ji įvyks evolucijos keliu, kuomet, pranykus dabartiniems luomams ir prievartai, žmonės taps tobulesni ir įgaus didį solidariškumo jausmą. Anarchistai, priešingai socialistams, niekina taip vadinamus politiškuosius priemonius, dalyvavimą rinkimuose, parlementuose ir k., jų vieton vartoja prievartos įrankius: dynamitą, bombas, žudynes, nes mano tik tokiuo budu galint paskubinti dabartinės netikusios tvarkos iširimą ir greičiau įvykdinti naują.

Dėl nebuvimo jokios centralinės tvarkos ta teorija vadinama anarchizmu.

Tikruoju anarchistų partijos įsteigėjų buvo rusas *Bakunin'as* (miręs 1876 m.). Bakunino anarchizmas reikalauja dviejų daiktų: 1) sutraukyti visus šių laikų valstijos pančius ir varžančias asmenį formas, ir 2) padaryti naują visuomenės sutvarkymą, sudėtą iš sąjungos liuosų autonomiškų valsčių ir iš ukiškųjų ar pramoninių darbo žmonių bendrijų. Tai gali įvykti revolucijos keliu. Tarp kitų rusų anarchistų paminėtinas kunigaikštis Krapotkin'as, pagarsėjęs baigiantis praėjusiam šimtmečiui savo dailiai rašytais veikalais, pasirodžiusiais įvairiuose užsienių laikraščiuose.

2. Nihilizmas.

Grynai rusiška anarchizmo išvaizda yra nihilizmas, atsiradęs pusiau XIX amžiaus, ne tiek kaipo teoretiška doktrina, kiek kaipo praktiškas obalsis revolucionierių, kovojusių dėl panaikinimo carato absolutizmo, prieš religiją ir senąją socialinę tvarką.

Nihilizmas praskynė taką socializmui ir demokratizacijai inteligentijos.

Nihilistams yra artimi *praktiškieji anarchistai*, kuriems nerupi teorija, o vien tik ardymas valstybinės tvarkos ir visokios valdžios. Obalsis: n i D i e u, n i m a î t r e (nei Dievo nereikia nei pono). Tai darbas labai karštų galvelių.

2. *Socializmas (arba socialistiškasis komunizmas)* geidžia visus produkcijos turtus pavesti visuomenės savasčiai, idant visuomenė rupintus sutvarkymu tiek pačios produkcijos, tiek jos išdirbinių padalinimu.

Socialdemokratai. — Kadangi naujalaikiai socialistai, daugiausiai Markso teorijos išpažinėjai, stengias tą naują visuo-

menės organizaciją įvykdinti *demokratiškuoju*[1]) *budu*, todėl jie yra vadinami *visuomeniškaisiais arba socialiniais demokratais*, o jų systėma — socialdemokratija (Socialdemocratie). Todėl socialdemokratijai galima duoti toks aptarimas (definicija): yra tai ekonominė systėma, turinti tikslą įvykdinti bendrą socialinę visų darbo priemonių savastį, sutvarkyti išdarbę (produkciją) ir išdalyti ekonominius turtus, tarpininkaujant demokratiškai valstijai (C a t h r e i n, Socialismus).

Valstybinis socializmas. — Nuo demokratiškojo socializmo (socialdemokratijos) yra atskirtinas *valstybinis* (socyalizm państwowy, государственный социализмъ). Tuo vardu yra žinoma systėma, kuri reikalauja, kad produkcijos priemoniai, esantieji kokios valstijos ribose, butu atiduoti tai valstijai, atskiroms valstijoms pasiliekant neprigulmingoms nuo kita-kitos kaip ir dabar.

Agrariškasis socializmas. — Agrariškieji socialistai galima priskaityti prie vadinamųjų partikularinių socialistų, norinčių ne visus išdarbės priemonius padaryti bendra visuomenės savastimi, o tik tulą jų kategoriją, labiau tuos įrankius ar priemonius, kurie, patekę bendrijai ar valstijai, galėtu buti naudingiau apversti prieš stambiosios produkcijos įsigalėjimą. — Agrariškieji socialistai norėtu padaryti kolektivia savastimi tik vieną žemę. Tuo tikslu reikia panaikinti žemės renta[2]), žemės atiduoti žmonėms, kapitalus ir kitus turtus palikus pavieniems savininkams kaip buvus[3]).

3. Dabartinis socializmas.

Vyriausias dabartinio socializmo įsteigėjas yra Karolis Marksas, gimęs Triere 1818 m., miręs Londone 1883. Marksо tėvai žydai, priėmę protestantizmą kartu su vaikais 1824 m. Baigęs Triere gimnaziją, sunus lankė Bonn'o ir Berlino universitus, kur klausė tiesos ir filosofijos. Vedęs žmoną, gyveno įvairiuose miestuose. Parižiuje pasižino su Fridriku Engelsu ir drauge su juo 1847 m. apskelbė „Komu-

---

[1]) *Demokratija* reiškia liaudies valdžią (народовластие), t. y. tokią valstybinio valdymo systėmą, prie kurios teisė įstatymus leisti, valstijos turtus tvarkyti ir valdyti visą kraštą yra pačių žmonių rankose; žmonės atlieka valdymo darbą per savo atstovus, renkamus visuotinu, stačiu, lygiu ir slaptu balsavimu. Išrinktoji žmonių vyriausybė atsako prieš juos už visus savo veiksmus, o iškilus kokiems piktvirčiams (abusus)—prieš prisiekusiųjų teismą, lygų visiems piliečiams. *Demokratiškas* — išeinąs iš darbo žmonių sluogsnių, sutinkąs su jų politiškais ir ukiškai-socialiniais interesais.

[2]) *Žemės renta* (поземельная рента) yra pelnas, kurį žemės valdytojus gauna už žemės savastiės teisę.

[3]) Reikia atskirti budvardžiai *socialinis* ir *socialistiškas*. Socialinės reformos šalininku gali buti ir tas, kurs kovoja prieš socialistiškas pastangas.

Laiko stoka neleidžia apsvarstyti smulkesniųjų naujalaikio socializmo šakų ir pakraipų, veikiančių įvairiose šalyse ir turinčių įvairias pavardes, kaip antai: r e f o r m i s t a i, p o s i b i l i s t a i, n e p r i g u l m i n g i e j i s o c i a l i s t a i Francijoje; jie visi priklauso prie nuolaidesniųjų arba moderuotųjų socialistų; ne-

nistų partijos manifestą“ (liet. išleistas 1904 m. vardu „Komunistų manifestas“ Londone). Prašalintas iš Francijos, Marksas buvo apsigyvenęs Brukselyje, vėliau Kölne; išvytas iš Vokietijos galop nutupė Londone, kame ir pateko iki mirčiai.

1867 m. pasirodė pirmasis tomas pragarsėjusio jo veikalo „Kapitalas“. Antrąją ir trečiąją „Kapitalo“ dalį išleido Engels'as iš likusiųjų draugo raštų, jau Marksui mirus.

1864 metais jo rupesniu liko įsteigta Londone „Tarptautiškoji darbininkų sąjunga“. Vėlybesniais metais beįvyko tik tarptautiški atskirų profesijų kongresai, gavusieji vardą *internacionalų*.

Tuo budu šiolaikio socializmo pradžia galima vadinti 1847 metus, kuomet tapo apgarsintas minėtasai „Komunistų manifestas“. Tame rašte yra pareikštos visos pamatinės tiesos dabartinės socialdemokratijos, jos reikalavimų programas ir taktika, kurios reikia laikyties žengiant prie tikslo.

Tarp kitų socialistų vadų yra paminėtini: Ferdinandas *Lassale*, įsteigęs „Universalinę darbininkų sąjungą“ Vokietijoje ir užmuštas dvimušyje 1864 m.; *Liebknecht*, buvęs pastaruoju laku redaktorius vokiškojo socialdemokratų laikraščio „Vorwärts“ ir miręs 1900 m.; *Bebel*, Prusų parlemento o vėliau ir Vokiečių Reichstag'o atstovas, geras oratorius, turėjęs didelę įtekmę partijoje; yra parašęs žinomų veikalų, tarp kitų apie moterų klausimą („Die Frau“); Francijoje minėtasis *Jaurès*; Vokietijoj yra pragarsėjęs kaipo Markso teorijos priešininkas, bet visgi socialdemokratas *Bernštein'as*, žydas, sutvėręs savą atskirą pasekėjų partiją.

Įvairios socializmo pakraipos viena nuo kitos skirias taktika arba reikalavimų laipsniais, bet vyriausieji programo punktai visų sutinka.

Neįsileidžiant į smulkmenas, tečiau negalima aplenkti dvi pamatini tiesi tariamojo moksliškojo socializmo, butent: 1. Istoriškasis materializmas ir 2. Verties teorija.

Tais savo mokslo pamatais socialistai mėgsta didžiuoties.

1. Materialistiškasis istorijos supratimas.

Ypatinga teorija aiškinti istorijos faktams ir atsitikimams yra išrasta Karolio Markso ir Engelso, ji gavo vardą *materialistiškojo istorijos supratimo* arba *istoriškojo materializmo* [1]).

---

prigulmingieji turėjo garsų vadą parlamento atstovą Jaurès'ą. Neprigulmingoji socialistų grupė (socialistes indépendeants) sudėta yra iš socialistų įvairių pakraipų. Vokietijoje yra dar konservatyvusis, evangelinis ir katedralinis socializmas. Evangelinis atsiradęs buvo kaip partija monarchiškoji ir krikščioniškai-socialinė, įsteigta rupesniu pastoriaus Stöcker'io, antisemitų vadovo, ant pamato protestantizmo ortodoksijos. Dabar yr įsigalėję spartakistai proletarų diktaturos šalininkai.

[1]) Матеріалистическое понимание исторіи, materyalistyczne pojmowanie dziejów, Materialistische Geschichtsauffassung.

Istoriškojo materializmo teorija galima trumpai sutraukti į šiuos keturis punktus:

1. Nėra jokio dvasios ir materijos dualizmo, o yra tik materija. Be materijos ir žmogaus niekas daugiau neegzistuoja; augštosios ėsybės yra išsvajotos musų religijinės fantazijos ir yra tik fantastišku atspindžiu visos musų ėsybės. Ne materija yra dvasios padaras, bet antraip: dvasia yra materijos produktas.

2. Tie materijos gaivalai (elementai) yra nepaliaunamame krutėjime; per krutėjimą atsiranda naujos substancijos gaivalams gaištant ir susijungiant; pavyzdžiui: supuvęs miežio grudas žemėje išduoda naujus grudus (Ta teorija priklauso vokiečių galvočiui Hegel'iui). Tas evolucijos darbas turįs tą ypatybę, kad esąs pirmeivis arba progresiviškas, t. y. vis tveriąs naujas tobulesnes formas, o niekada negrįžtąs atgal.

Ne vien kiti daiktai, bet lygiai ir žmonių veislė yra nepaliaunamoje evolucijoje prie vis kaskart geresnių išvaizdų. Kaip pagal Darvino evolucijinės teorijos per prigimtąją atranką (selectio naturalis, естественный подборъ) ir per kovą dėl gyvasties (luctamen vitae, борьба за существованіе, walka o byt) žmogus nuo žemųjų formų išpalengvo yra patekęs ant dabartinio laipsnio, lygpat ir žmonijos, visų žmonių santykiai, jų dvasinė ir materialinė kultura žengia nuolat pirmyn per evoluciją, kuri yra atliekama stačiai iš fyziškojo reikalo (necessitate physica) ir todėl negali sustoti. O kad, Markso nuomone, komunistiškoji ar socialistiškoji visuomenės tvarka yra tobulesnė, kaip dabartinė kapitalistiškoji, todėl ta pačia n e c e s s i t a t e p h y s i c a socializmas turės išsiplėsti ir pakeisti dabartinę netikusią socialinę išvaizdą, kapitalistiškąją.

3. Žmonijos ratas sukas ant medegiškųjų reikalų ašies, o c a u s a m o v e n s — judinančioji priežastis yra produkcijos sąlygos. Todėl nei politiškoje, nei visuomeniškoje, nei doriškoje, nei juridiškoje, nei religijinėje srityje nėra jokių amžinų prasmių (idėjų), neatmainomų pamatinių tiesų; jos tegali egzistuoti tik matematikos moksle. Kitur, mainantis produkcijos budui ir sąlygoms materialinių turtų srityje, sykiu keičias ir visas pavidalas politiškojo, socialinio, teisiškojo, doriškojo ir religijinio gyvenimo. Dabartinė produkcijos forma reikalauja valstijos ir religijos, todėl randas reikalas mokyti atsakomus mokslus apie valstybę, įstatymus, religiją ir Bažnyčią. Esti atskiros visuomenės klasės, yra tų klasių kova.

Religija yra tik menkiems, žmonėms, galingieji ir turtingieji jos nereikalauja; suprasdami tikrąją laimę žmogaus ant žemės, jie nejaučia reikalo vilti save ir apgaulioti busiančių daiktų iluzijomis. Bet tie patįs turtingieji geidžia palikti religiją prastiems žmonėms, kad vildamies dangiškųjų daiktų jie lengviau pakeltų žemės vargų naštą ir viešpataujančiojo sluogsnio jungą.

Faktiškaisiais teorijos priparodymais autoriai nesirupina, tik tvirtina, kad klasėms pragaišus, išnyks klasinė kova.

4. Evolucija įvyksta ne tiek ramybės keliu, kiek greičiau per klasių kovą, revolucijos keliu.

Kaip Marksas ant savo istoriškojo materializmo pamato stato socializmą? Kaip jis priparodinėja, kad evolucija, pripažinus teisingumą materialistiškojo istorijos aiškinimo teorijos, tiesiu keliu veda prie socializmo? Vyriausias argumentas tai tiesai prirodyti yra kitas Markso išradinys, t. y. vadinamasis socialistų *viršverties* mokslas, paremtas paprastuoju ekonomijos mokslu apie vertybę (arba vertį).

2. Viršverties teorija.

Marksinė verties teorija, paskui liberalistų, tvirtina, kad nieks kitas nedaro verties, nesuteikia daiktams vertybės, ovientik žmogaus darbas: daiktas tiek teturi verties, kiek darbo yra padėta jam padaryti.

Marksas atskiria dvejopą turtų vertį: *vartojamąją* (Gebrauchswert, wartość użytkowa, потребительная цѣнность) ir *mainomąją vertį* (Tauschwert, wartość zamienna, мѣновая цѣнность). Vartojamąją vertį suteikia daiktams ar turtams jų naudingumas žmogaus reikalams aprupinti ar patenkinti; mainomąją vertį daro išlygos ar santykiai, dėl kurių tavorai yra vienas į kitą mainomi.

Vartojamąją vertį daro įvairios vartojamųjų daiktų ypatybės fyziškos, chemiškos, mechaniškos ir kitos, dėl kurių mes geidžiame daiktą įgyti ir turėti. Tas ypatybes daiktas gali turėti ar *prigimtas* arba *per žmogaus darbą*. Pavyzdžiui kai-kurių gyvulių kailis turi iš prigimties tulų ypatybių (yra minkštas, liaunas, šiltas), dėl kurių jis yra vartojamas avalui. Bet kad tasai kailis tikrai tiktu avalynei, reikia jis pirma išdirbti. Daiktai yra juo brangesni, turi juo didesnę vartojamąją vertybę, juo labiau mums yra naudingi ar reikalingi. Todėl yra dvi priežasti vartojamajai verčiai ekonominių turtų: prigimtis ir žmogaus darbas. Yra tai paprastasis ekonomijos mokslas apie vertybę. Toliau eina Markso mokslas, tai yra:

Marksinė mainomosios verties teorija (Tauschwerttheorie, teorya wartości zamiennej.)

Mainomoji vertis išteka iš tų santykių, kuriuose yra tarp savęs įvairus mainomieji daiktai, arba įvairios vartojamosios vertįs. Žinant, kad dvidešimt svarų vilnų galima išmainyti į dvi pori batų, aišku, kad abudu tuodu tavoru turi vienokią mainomą vertį, nors vartojamosios vertįs abiejų gali buti įvairios.

Todėl mainavertimi galima vadinti tavoro ypatybės, kuriomis pasimasinęs kitas ryžias duoti už jas kitą daiktą. Kokio daikto mainavertis yra augštesnė ar žemesnė sulig vertybės ypatybių, dėl kurių mainomasis daiktas yra kam pagedaujamas ir branginamas.

Marksas duoda pavyzdį:

Žinomą kvantum *(x)* kviečių galima iškeisti į žinomą kvantum *(y)* šilkų, arba į tulą kvantum *(z)* aukso žinomos probos. Apyvartoje tie daiktai yra kitskitam lygūs; *x* kviečių = *y* šilku = *z* aukso. Tasai lyginimas, sako Marksas, parodo, kad *x* kviečių, *y* šilkų, *z* aukso turi savyje turėti ką-nors tokį, kuomi įvairūs dalykai yra kitskitam lygūs, kitaip jie negalėtu buti pakeičiami vienas kitu. Aišku, kad tos lygybės daiktams nesuteikia jų prigimtosios ypatybės, nes jos yra labai įvairios, ir įdėm tasai *ypatybių įvairumas* yra priežastis, dėl kurios mes daiktais keičiamės. Juk identiškais daiktais nieks nemainauja. Mainavertis nepriklauso nuo vartojamosios verties, kuri yra daiktui prigimta; todėl mainavertis neturi savyje *nei atomo vartojamosios verties* (Marx, Das Kapital). Atmetus vartojamąją vertį, nebėra kitos priežasties, kuri sulygintu mainomųjų daiktų vertybę, *tik vienas žmogaus darbas*; tokiuo budu *x* kviečių, *y* šilkų, *z* aukso yra viens-kitam lygūs dėl p a s l ė p t o j u o s e ž m o g a u s d a r b o l y g y b ė s. Iš to eina, darbą tegalint buti vienatiniu faktorium, arba veiksniu, suteikiančiu daiktams jų mainomąją vertį; daiktai ar tavorai tiek teturi lygios mainaverties, kiek yra lygus patilpęs juose žmogaus darbo daugis.

Grudų pirklys dėlto parduoda grudų vagoną už žiupsnį aukso, kad lygiai žmogaus darbo liko padėta pagaminimui tamtikros kiekybės kviečių ir aukso.

Čia gal kas teisingai tarti, kad pagal tos teorijos, menki daiktai, padaryti kokio netikusio ar tingaus dirbėjo, turėtu buti brangesni už išdirbinius gabaus darbininko, atlikusio savo darbą mažesniu vargu ir trumpesniu laiku. Tam priekaištui išvengti Marksas sako, kad mainavertis priklauso ne nuo atskirų dirbėjų darbo, bet nuo to darbo daugio, koks turėtu buti įdėtas vidutinio gabumo darbininko, *apskritai* imant; tą darbo kvantum Marksas vadina *visuomeniškai reikalinguoju darbu* (gesellschaftlich notwendige Arbeit, społecznie niezbędna praca).

Darbo daugis yra matuotinas *ilgiu laiko*, reikalingo kokiam daiktui padaryti. Iš to eina, kad visų tavorų mainavertis eina augštyn ir žemyn su ilgiu visuomeniškai reikalingojo darbo.

Už kviečių saiką yra mokama brangiau, kaip už saiką miežių ar avižų, bet ne dėlto, kad kviečiai yra naudingesni ir labiau branginami, tik dėlto, kad kviečių padarymui reikia padėti daugiau laiko, kaip miežių ar avižų padarymui.

3. Marksinė viršverties teorija ir jos paslaptis.

Žinome Markso mokymą apie mainavertį: visą vertį mainomiesiems daiktams suteikia vienatinis faktorius ar veiksnys, butent proletarų atliekamasis darbas; daikto naudingumas (ar vartojamoji vertis) jokios įtekmės mainant nedaro. Iš tokio

verties mokslo Marksas toliau išveda *viršvertiės teoriją* (Mehrwerttheorie, teorija nadwartości, добавочная цѣнность).

Samdininko *darbo spėka* dabartiniuose savininkybės santykiuose yra ligi kitiems tavoras, arba perkamas-parduodamas daiktas. Darbininkas turėte turi savo asmens liuosybę, bet neturėdamas išdirbamųjų turtų, arba produkcijos priemonių, jis negali savo dabartinės spėkos sunaudoti pats sau ir yra priverstas ją išstatyti ant ekonominės rinkos. Ta aplinkybė suteikia progos samdytojui-kapitalistui dauginti savo lobį darbininko-samdininko kaštu.

Įvyksta tai šiuo budu.

Darbo spėka lygiai kitiems tavorams turi dvejopą vertį: mainomąją ir vartojamąją. Darbo spėkos *mainavertis* yra lygi masei arba daugiui paslėptojo toje spėkoje darbo, t. y. darbo spėka turi buti kainuojama tik tiek, kiek yra verti dalykai, reikalingieji darbininko pragyvenimui ir jo spėkos prilaikymui.

Bet darbo spėka turi da vartojamąją vertį, gamtos dovaną, *kuri dirbėjui nieko nekaštuoja, kapitalistui gi duoda gerą pelną* (sako Marks), o tą vartojamąją vertį nusiperka sau kapitalistas vienkart, samdydamas dabartinės spėkos mainavertį. Darbininkas negali išnuomoti vienos verties, neatidavęs sykiu ir antrosios. Ta vartojamoji vertis turi visai savotišką ypatybę. Kapitalistas, visai teisingai, pirkdamas darbo spėką, apmoka vientik jos mainavertį, t. y. moka už vertybę daiktų, reikalingųjų darbo spėkos prilaikymui.

Imkime pavyzdį. Sakysime, darbininkas, t. y. jo spėka yra nusamdyta vienai ištisai dienai. Padėkime toliau, kad tas darbininkas turi gauti kasdien po 60 kapeikų savo pragyvenimui ir maistui, kad palaikytu savo spėką; tuo budu galime sakyti, darbininko spėka (mainavertis) yra verta 60 kap.

Skaitant 10 kap. darbo valandą, darbininko spėka yra verta 6 darbo valandų.

Taigi darbininkas gauna už savo spėką tiek tik, kiek jam butinai reikia pragyvenimui ir darbinės spėkos palaikymui. Tą dirbamojo laiko dalį Marksas vadina *butinai reikalinguoju laiku*.

Nors tų šešių valandų yra gana atsilyginti samdytojui, tečiau darbininkas gali padirbėti ir ilgesnį laiką, sakysime, kitas 6 valandas. Tų antrųjų 6 valandų darbas daro gryną pelną kapitalistui, o dėl darbininko jis neturi jokios verties, nors išnaudoja jo darbo spėką. Tuo budu pasidaro *viršvertis*, kurią samdytojas jau pasisavina, viešpaujant dabartiniems buržujiniems santykiams ir teisėms, be jokio neteisybės įtarimo; nes darbo vaisiai dabar priklauso išdarbės priemonių ir medegos savininkui, o ne dirbėjui, kurs ir yra daiktą padaręs. Todėl, Markso nuomone, viršvertis yra tai pasisavinta svetimo darbo vertis be atlyginimo arba ekvivalento (ohne Entgelt).

Viršvertis virsta kapitalu.

Viešpataujant visuomenės tvarkai, kurioje produkcijos priemonės (средства производства) priklauso ne bendrijai, bet yra tulų klasių monopolija, viršvertis kitaip negali atsirasti, tik svetimo darbo išnaudojimu. Kartą įgautoji viršvertis gali buti apversta tolimesnei produkcijai, įgijimui didesnių viršverčių, stambesnio pelno, kurs išlengvo virsta *kapitalu.*

Kapitalas yra tai suma išdarbės (produkcijos) priemonių, ėsančiųjų kieno-nors privatinėje savastyje ir tarnaujančių naujų viršverčių darymui, arba svetimos darbo spėkos išnaudojimui.

Viršverties didumas ir santykis su pelnu.

Visas kapitalas viršverties padarymui reikalingas turi dvi dali: stauniąją ir mainingąją.

Staunusis kapitalas (kapitał stały) yra tas, kurs yra suvartotas pagaminimui ar pagerinimui medegos, žaliadaikčių ištobulinimui (усовершенствование сырого материала), dirbtuvių pastatymui, mašinų įsitiekimui etc.; ta kapitalo dalis neduoda jokios viršverties, nes yra tiktai ekvivalentu arba atsilyginimu įdėtajam kapitalui ir mašinoms, žinoma, vis tai Markso teorija.

Mainingasis (arba kintamasis, zmienny) kapitalas yra ta kapitalo dalis, už kurią yra samdoma darbo spėka, yra tai išmokėtoji darbininkams alga.

Algos didumas yra nelygus; dirbėjas ne tik atsilygina samdytojui už gaunamąją algą (duoda ekvivalentą, aequivalens), bet da jam atneša pelną, suteikia viršvertį.

Viršverties proporciją arba santykį, sulyginus su keičiamuoju kapitalu, Marksas vadina *viršverties rata*, arba *išnaudojimu.*

Nuo viršvertinės ratos yra atskirtina *pelno rata.* Pelno rata vadinas viršverties santykis (arba proporcija) sulyginus su visu kapitalu stauniuoju ir keičiamuoju [1])

$$\left(\frac{m}{c+v}\right)$$

Jei, pavyzdžiui, staunusis kapitalas išneša 4000 rub., keičiamasis 1000 rb. ir viršvertis 1000 rb., tai viršvertinė rata bus lygi 1, arba 100%, pelno rata 20%.

Nors kartais viršvertiec ratos butu ir lygios, pelno ratos gali buti įvairios, ėsant įvairiems kapitalams; yra visokių mašinų, nelygus jų nusidėvėjimas, nelygus žaliadaikčiai.

Kapitalistui rupi pelnyti; todėl jis stengias įgyti kuodidesnę viršvertį, padėdamas kuomažiau kapitalo. Tuo tikslu jam rupi, kad darbininkai dirbtu netikt *bulinai reikalingąjį laiką,*

[1]) Žiur. prierašą 70 psl.

bet kuoilgesnį; lygia dalimi jis traukia darban pigesnes darbo spėkas — moterų ir vaikų.

Rezervinė pramonijos armija.

Pritaikinimas pramonijai ištobulintų technikos išradinių, galinčių atlikti darbą be pagalbos tvirtesniųjų raumenų spėkos, leidžia kapitalistui patraukti į darbą silpnesniuosius dirbėjus ir pigesne alga. Mašina tvirtųjų darbininkų spėką daro atliekamą; tuo budu, atstatydinus nuo vietos daugelį darbininkų, mašina tveria tikrą kariuomenę samdininkų atliekamų, pramonijai nebereikalingų. Yra tai *rezervinė* (*arba atsarginė*) *pramonijos armija*, kurią kapitalistas visada turi po ranka: nori — samdo, nenori — atleidžia, atstato. Ta rezervinė armija laiko labai nuleistą samdymo algą, kas išeina kapitalisto naudai.

Kapitalistiškosios produkcijos galas.

Dabartinės socialinės tvarkos galas, Markso nuomone, turi netrukus įvykti. To reikalauja prigimtasis istorijos bėgis. Tai tvarkai galą paskubins patįs kapitalistai. Viešpataujant dabarties santykiams, pramonijos konkurentų ratelis turi eiti kasdien siauryn, dėlto, kad stambieji kapitalistai be meilės naikina viens-kitą. Bemažėjant didžturčių skaitliui, sykiu auga ir eina vargyn beturčių ir proletarų armija. Atsiranda begalės ekonominių ir socialinių krizių (persiritimų), įtempti begalo santykiai, galop turi trukti, o tuomet įvyksta *ekspropriacija ekspropriatorių* ir stoja pradžia socialdemokratinei valstijai.

Marksinė ateities visuomenė.

a) Bendra savastis visų produkcijos priemonių; tą bendrybę įvykdins žmonių minios, atimdamos (ekspropriacija) išdarbės priemonius nuo uzurpatorių kapitalistų.

b) Socialinė eksploatacija, t. y. darbo įrankių ir priemonių sunaudojimas keliu liuosos darbo žmonių kooperacijos, arba vieša darbų organizacija, atlikta ant demokratiškojo pamato.

c) Darbo vaisiai taps kolektivia visuomenės savastimi. Viena išdirbinių dalis bus apverčiama naujai produkcijai, kita dalis teks privatiškon savastin atskirų visuomenės individų arba vienetų.

Tardymas pamatinių moksliškojo socializmo tiesų.

Markso ir Engelso istoriškoji ir socialinė teorija susilaukė aštrios kritikos tiek iš krikščionių, tiek iš pačių socialistų pusės.

Pamatinė marksinio socializmo tiesa yra materialistiškasis

istorijos supratimas, ant to pamato yra pastatyta antroji vyriausioji socializmo tiesa, butent viršverties teorija.

Trumpai perkratysime sau katrą atskirai.

1. Marksinė istoriškojo materializmo teorija.

Istoriškojo materializmo teorija augščiau buvo sutraukta į šiuos keturis punktus: 1) Materijos monizmas; 2) nepaliaunamasis evolucijos žengimas (progresas); 3) ekonomija, idėologija ir evolucija; 4) visuomenės klasių priešingumas ir kova. — Reikia kiekvienas ištardyti.

1. Materialinis monizmas.

Markso išrastasis istorijos materializmas išteka iš materialistiškojo monizmo teorijos, tvirtinančios, jog nėra jokio dvasios ir materijos dvejopumo (dualizmo), o viena tik tėra materija, arba materijos monizmas. Markso teorija visus istorijos atsitikimus, apsireiškimus ir faktus aiškina vienais tik materialinės produkcijos santykiais ir ekonominiais reikalais, jokios idėjinės pradžios, jokio augštesnio pabudžio jiems nepripažįsta.

Idėjos (arba prasmiai) filosofiškos, juridiškos, dvasiškos ir k., Markso nuomone, išteka iš produkcijos santykių ir kartu su jais mainosi. Iš to matyti aiškiai, kad Markso buta tikro materialisto. Aiškus daiktas: jei žmogus yra Dievo sutvertas, jei jis turi nemirtingą dvasinę sielą, tada jau iš prigimties jis privalo turėti ne vien tik medegiškus, materialinius reikalus, bet lygiai augštesnius dvasinius; jis geidžia teisybės, tiesos, laimės, dorybės, turi ypatingą dvasios gyvenimą, negalinti atsirasti iš pačių tik išdarbės ar kitų materialinių reikalų.

Marksą ir Engelsą buvus filosofinio materializmo išpažintojais yra faktas, priparodytas tiek jų pačių tiek jų artimųjų pasekėjų raštais, nors yra socialistų, kurie „Kapitalo“ autorių nuo paprastojo materialisto vardo norėtu paliuosuoti, tvirtindami, galima esant sutaikinti du daiktu: materialistiškąjį istorijos aiškinimą ir dvasios su materija dualizmą.

Marksas sako, idėališkumą esant ne ką kitą, tik atitvertą, atmuštą arba atspęstą žmogaus prote materiališkumą Todėl kiekviena religija esanti „fantastiška žmogiškosios ėsybės realizacija“; „žmogus daraš sau religiją, o ne religija žmogų“.

Todėl nėra abejonės, jog istorijos materialistiškasis supratimas ir savo ėsybe, ir aiškinimais bei liudijimais pačių tos teorijos išradėjų ir šalininkų, savo pradžią išveda iš filosofinio materializmo systėmos, yra paremtas materialistiškaja pasaulėžvalga[1]).

[1]) Krikščionims, o labiaus teologijos studiozams gana priparodžius abiejų materializmų (marksinio ir filosofinio) artimosios giminystės faktą, kad žinoti materialistiškojo istorijos supratimo teoriją esant klaidingą. Todėl čia nėra rei-

II.

1. Ekonomija ir ideologija.

Pamatinė materialistiškoji istorijos supratimo tiesa sako: *Visas protinis žmonių visuomenės gyvenimas išteka̧s iš medeginės išdarbės arba produkcijos santykių.* Ekonomijos, ukių dalykų stovis esąs pamatas visos socialinės tvarkos. Produkcija darotai tvarkai pradžią; mainantis produkcijos pamatams, kartu mainos ir visas sukrautasis ant jų rentinys (Aufbau), butent visos idėjos: socialinės, politiškos, teisinės, moralinės, religijinės, filosofiškos etc.

Ar tai tiesa? Kritika su tuo nesutiko; ji išrodė *mokslіškosios* marksinės teorijos klaidingumą ir nemokslіškumą.

Jei materialistiškasis istorijos supratimas nori įgyti tikrai mokslišką charakterį, jis turi prirodyti visas mintis, visas idėjas, visą ideologiją galint atsigimti ir buti išvestą iš ekonominių ir medeginių santykių. Marksistų teorija kritikos neišlaikė. Istoriškojo materializmo gynėjai nesumojo duoti kritikai patenkinančio atsakymo, o vien tik bando išsisukti metaforomis arba nieko nereiškiančiais dvi- ar net ir daug-prasmiais (aequivocus) sakymais.

Keletas pavyzdžių patvirtins tą tiesą.

Ideologija, anot marksistų, esanti atspindžiu žmonių galvose materialinių ekonomijos santykių. Tasai sakymas nieko nereiškia, o yra tik tuščia metafora. Juk kokio daikto atspindis parodo mums maž-daug panašų jo tikrąji pavidalą, pvd. saulės atspindis skaisčiame vandenyje; jei nebutu saulės, nebutu ir atspindžio. Todėl ir tariamasis produkcijos santykių atspindis turėtu atsimušti žmonių galvose, yt kokios tų santykių fotografijos, o ne daugiau. Bet nuo tokių atspindžių da toli gražu lig ideologijos; jie netaps dora, religija, filosofija; nerasis idėjomis buties ar nebuties, teisybės, ar klaidos, doro ar pikto, dorybės ar kalties, *(Cathrein*, Socialismus). Materijos santykiuose to viso nėra, iškur tad atsiras panašųs atspindžiai? Joks daiktas negali pradėti veikti pirm savo atsiradimo. Antraip sanprotaujant prieštarautumėme paprastiems logikos elementams, reiktu sakyti ne medį iš kero, bet kerą ir šaknis iš medžio dygstant, prisieitu pirma priparodyti negalimas daiktas: kokiuo budu filosofija, doringumas, religija, tiesa etc. gali išdygti iš daiktų, kuriuose visai nėra nei jų sėklų.

Imkime *doros* (moralitas) pavyzdį.

---

kalo nei vietos išrodinėti nesuskaitomas materializmo klaidas. Tam reiktu, anot Cathreino besakant, netik apologijos, bet ištisos filosofijos. Materializmas atmeta netik visą viršprigimtybę, kaip Kristaus įsikunijimą ir krikščioniškąjį Apreiškimą, bet lygiai atmeta Sutverėjo buvimą, žmogaus dušios nemirtingnumą ir dvasiškumą ir t. t.

Patariama apie materializmą šituos raštus pasiskaityti: X. Szczešniak: Słownik apologetyczny, žodis „Materializm"; Wais: Kosmologia ogólna; Cathrein: Filozofija moralności; Schanz: Apologia chrześ.

Dora turi savas pamatines tiesas: nedaryk kitam, kas tau nemiela, nekalbėk neteisingai ir k. Anot marksistų žmogus yra tik išsitobulinęs gyvulys, nuo kurio jis nesiskiria esybiniai, o tik pripuolamai (non essentialiter, sed accidentaliter) Gyvulys, teturėdamas tiktai pajautimų esybę (substantia sensibilis), kuriai truksta augštesniųjų doriškųjų vėiksnių, ar spėkų, niekada neįgaus augštesniųjų doros tiesų supratimo. Gyvulys tegali tik atjausti pavienius konkretinius įspudžius, gaunamus per pajautimus apie daiktus, kuriuos jis girdi, regi, paliečia, uosto, ragauja. Nuo tokio atjautimo da labai atstu lig filosofijos, religijos, doros, tiesos, kaltybės ir dorybės etc.

Turtų produkcija netik nėra pradžia žmogaus gyvenimo, minties ir valios, bet visai antraip: pati išdarbė ir ekonomija išteka iš proto darbų ir yra surišta su doros pamatais.

Ne saidokas, šaudyklė ar tinklas yra pagimdę žmogaus protą ir valią, tik atbulai: proto ir valios pajiegos išrasdino ir padarydino šaudykles, tinklus, durtuvus ir kitus padarus iš geležies.

Delko gyvulių karalystėje, sako Cathrein'as, nerandame produkcijos, kuri galėtu lygintiės kaip-nors žmogaus išdarbei? Dėlto, kad gyvuliai neturi proto ir valios. Bitis medų daro, bet visada tuo pačiu budu be progreso, be pažangos. Šuo ar vilkas pėščias tebevaikštinėja, o žmogus jau mėgina oru lakstyti. Gyvuliai veikia vien tik gautuoju iš Sutvėrėjo instinktu. Pats tik žmogus tepasidirbo sau ištobulintus įrankius, geležies ir kitus techniškuosius išradinius savo darbo palengvinimui.

Tiesa, didesnės laimės jieškojimas dėl dėjimos yra prisidėjęs prie religijos atsiradimo, bet tas dalykas yra vos tik pašalinis, antrinis veiksnys arba faktorius. Yra tiesa, kad žmogus geidžia ir turi prilaikyti savo gyvastį, turi maitinties, apsidengti, o vis tai yra atliktina įmanomai geriau ir padoriau, nes tulas pasiturėjimo laipsnis (certa bonorum quantitas) yra reikalingas žmogui, kad jis galėtu buti doras. Yra tai sena tiesa, išrasta tol ne Markso laikais, o neseniai panaujinta Bažnyčios balso autoritu (encykl. „Rerum novarum“); bet sykiu neužmirština ir antroji nemažiau svarbi tiesa, jog ne pačia duona žmogus tėra gyvas. Nemirtinga žmogaus siela, dvasia jieško sau augštesnio pasisotinimo; ji stengias nuolat praplėsti savo žinojimo skliausmą, ir savo veikimo galybę. Žmogus geidžia pažinti ne tik tai, kas yra, bet lygiai ir priežastis, dėlko taip ėsti. Taip atranda priežastybės pamatą ir pirmąją dangaus ir žemės priežastį — Viešpatį Dievą. Jame ir yra pradžia ir pamatas religijos. Žmogus sueina sandaran su neregimu pasaulio Viešpačiu ir Valdytoju ir, nesitenkindamas žemės turtu, laukia ateinančio gyvenimo ir jo teisingos bausmės, šalip prigimtojo amžinosios laimės jieškojimo.

Todėl visi žmonės, nors jie gyventu įvairių-įvairiausiuose ekonomijos santykiuose, eidami stačiu dvasios, o ne materia-

linių reikalų keliu, susitinka su tikėjimu į Dievą ir anapusinį gyvenimą, kur žmo busiant išlygintas ir atlygintas visas neteisybes ir teises.

Todėl apgaulingas yra tvirtinimas, visą idėologiją galint išvesti iš materialinių ekonomijos santykių.

3. Nepaliaunamas evolucijos žengimas.

Istoriškasis materializmas sako: *Viskas be paliaubos maino*s; *nepaliaunamai keičiasi produkcijos santykiai, o su jais ir visas «idėologijos» rentinys. Todėl nėra jokių nemainingų principų, jokių stauniu pamatinių tiesų jokioje srityje filosofijos, tiesos, religijos, politikos etc.*

Marksas ir Engelsas išskiria kaikurias matematikos tiesas, pripažindami joms nemainingumą.

Tas marksizmo tvirtinimas rymo ant paprastojo materializmo pamato, todėl kartu su juo ir laikosi ir griuva.

Materializmo mokslo pamatams tardyti ne čia vieta. Gana paminėti, kad Markso išrastasis nepaliaunamosios evolucijos procesas, kuriuo jis mėgina išaiškinti istorijos darbus pačiais tik produkcijos reikalais, susidurė su aštria ir teisinga kritika, išrodžiusia tą teoriją ne tik krikščioniškajam Apreiškimui prieštaraujant, bet lygiai nesutinkant su generalinėmis prigimties tiesomis ir principais (principia generalia ordinis naturalis). Ir Apreiškime ir prigimties tvarkoje yra amžinų neatmainomų tiesų, esančių visokios tiesos versme. Kaip rato ar keturkampio prasnys (idea circuli vel quadranguli) nepersimainė ir niekada nepersimainys, lygpat niekada nepersimainys generaliniai supratimai doros ir religijos. Fyziškosios tvarkos dalykai persikeičia, dvasinė daiktų ėsybė nesimaino. Tapati ėsybė buvo pirmojo žmogaus, tą pačią mes turime, lygi pasiliks ėsybė ir paskyrimas paskutųjų žmonių, kurie kada gyvens ant žemės.

Matematika ir filosofija —Geisdami išvengti prieštaravimų nekonsekvencijų. Marks ir Engels pripažįsta nemainingumą kai kurioms matematikos tiesoms. Bet tuo pačiu prisipažinimu juodu paardė savo teorijos pamatus. Matematikos mokslai yra tampriausiai surišti su daugybe prasnių ir principų, bendrų kitoms žmogaus žinojimo šakoms, kurios ir daro tikrąjį filosofijos mokslą; filosofija tiesia pamatą kitiems matematikos mokslams. Idėjos (prasniai) buties, spėkos, energijos, krutėjimo, laiko, lygybės, pažinimo ir kitos yra bendros visiems mokslams, o matematikai jie yra paskolinti iš filosofijos; pvd.: dalį esant mažesne už visą; dvi didybi lygi taipačiai trečiajai yra lygi viena antrai (duo aequalia eidem tertio sunt aequalia inter se); *principium identitatis*: $A=A$; *principium contradictionis*: *A* non est non A, — yra tai pamatinės logikos tiesos, be kurių joks mokslas negali apsieiti.

Todėl yra amžinų prasnių ir tiesų, ėsama nemainingų principų lygiai kaip ir amžinoji tiesa, ant kurios jos rymo.

Jei tokių pamatinių tiesų nebutu kaip tvirtina marksistai, tuomet del buvimo nebebutu religijos, nebutu filosofijos pamato bet kartu su jomis pasiliktu be pamato ir tariamasis mokslišk. socializmas, nukryptu nuo jo ir visi žmonių mokslai.

Marksinė evolucija ir liuosos valios darbai.

Istoriškojo materializmo pasekėjai sako nėsant kitų evolucijos darbo priežasčių, kito socialinės tvarkos pamato, kaip tik vieną produkciją ir mainymą jos išdirbinių. Materijos krutėjimas, materialistų nuomone, yra butinai reikalingas (necessarius motus), o kad tas pats materijos krutėjimas gimdo proto idėjas ir valdo valią, išpuola ir žmogaus protavimą ir valios darbus esant butinus, neišvengiamus, reikalingus (sunt actus necessarii non autem liberi), o ne liuosus.

Pasistatę sau tokio neatmainomo reikalingumo arba butinumo principą, atmetę dvasios įtekmę į istorijos atsitikimus, socialistai tuo pačiu išmeta iš istorijos žmogaus liuosybės veikimą, o žmogų daro rateliu, sukamu pasaulinės materijos mašinoje fyzišku butinumu.

Tokia nuomonė nesutinka su faktų tiesa. Yra istoriškų momentų kitaip neišaiškinimų kaip tik liuosu veikimu ar vieno atskiro žmogaus ar nedidžios kokios grupės; tokie valios darbai sustabdo evolucijos ir ramaus darbo bėgį, o istorijos pakraipą nekartą įstato į naujas vėžes ištisiems šimtmečiams. Kiek buta ir esama dvasios didvyrių darbų, kurių jokiuo budu negalima išaiškinti pačiais materialinės produkcijos reikalais ar santykiais. Juk ne paties tik lobio ir turtų godu (cupido) varomi veikė savo veiksmus didieji politikai, karvedžiai, artistai, šventieji. Nevien tik produkcijos tejieškojo Aleksandras Didysis, Napoleonas, kryžiaus karės, mahometanizmas, humanizmas, reformacija ir kiti panašus dvasios ir energijos apsireiškimai. Daug tankiau religiškai moralinės idėjos davusios priežastis ekonominių santykių pervartai, o ne antraip.

Vienas iš stambiausiųjų atsitikimų tos tiesos priparodymui yra *krikščionystė*. Krikščionijos darbas nėra atsiradęs ir išsiplėtęs iš anolaikinės Romos ekonominių reikalų ir produkcijos Augusto imperijos laikais. Socialistas Kautsky yra bandyte bandęs krikščionijos pradžią aiškinti Rymiečių medeginiais reikalais, bet tai jam nepavyko; pasirodė krikščionystės pradžią atsiradus ne Romoje, bet Judėjos paniekintoje šalyje, kame produkcijos santykiai buvo kiti, o pats Kristaus atėjimo faktas buvo skelbiamas jau nuo dviejų tukstančių metų įvairiomis figuromis ir pranašavimais.

Marksizmą kritikuoja socialistai.

Ir patįs socialistai, išvydusieji savo „evangelisto istoriškosios teorijos klaidą, ėmė ją kritikuoti, o kiti pripažino du gretimu evolucijos faktoriu ar veiksniu; *ekonomini* (marksini)

ir šalip to *psychologinį*, valdantį žmogaus geismus, darbus ir pastangas.

Aštriausios gi kritikos susilaukė marksinė istoriškojo materializmo teorija iš socialisto Bernstein'o[1].

Bernstein'as savo raštais aiškiai išparodo, kad visur greta ekonominių veiksnių didžiausią įtekmę į istorijos ir evolucijos darbus atlieka vietinės ir tautinės ypatybės, politikos faktai, religijos ir doros idėjos.

„Reikia buti aklam", sako Bernstein'as, „kad neregėti matomo fakto, jog nekitskas, tik patįs žmonės tveria savo istoriją, jog žmonės nešioja ant sprandų galvas, o tų galvų padaras (organizmas) nėra tai koks vientisas (simplex) mechanizmas, įsukamas ir nustatomas ekonominių klausimų raktu. Kaip tada išaiškinti faktas, jog įvairus darbininkai, budami lygiame su kitais tos pačios klasės žmonėmis padėjime, taukiai elgiasi nevienodai, o nesykį ir visai antraip. Dėlto, kad greta idėjinių veiksnių daro įtekmės į jų pasielgimą istorijos atsitikimai ir tradicijos".

Kritikuodamas Markso patiestuosius socializmui *mokslo* pamatus, tas pats Bernstein'as kitoje vietoje taip sako: „teorija, apskelbusioji socializmą mokslu, taukiai patį mokslą pagauna ir įsuka tendencijon".

4. Evoliucija ir klasių priešingumas.

Socialistų tvirtinimas, kad visas istorijos išsirutulojimas, arba evolucija, esąs atsiradęs ir atsirandąs iš ekonominių nesutikimų ir priešingumų, kilusių atskiroms klasėms bekovojant, nesutinka su tikrybe. Anot „Komunistų Manifesto" žodžių, ikišio laikinė visuomenės istorija esanti klasinių kovų istorija. Tas tvirtinimas yra perdaug išplėstas, todėl neteisingas.

Senovės istorija nėra girdėjus klasinių kovų saulėtekio tautų tarpe, o jų kultura buvo labai augštai pašokus. Seniau nebuta atskirų visuomenės luomų ar sluogsnių klasinių imtynių ar kovojimų, kariauta tik su svetimais priešais; žmonių minios ir vergai nesipriešindami nešioja sunkaus jungo naštą, bet kultura vistiek buvo žymiau pasikėlus.

Vargu galima priparodyti klasių kovą prisidėjus prie kulturos pakėlimo darbo. Ne tik senovės atsitikimai, bet ir šių laikų išradimai, kaip spauda, šaudomasis parakas, elektrinės ir garinės mašinos, jų praktiškasis pritaikinimas ir t. t.—juk vis tai ne klasių kovos išradimai.

Jei kada buta ir klasinių kovų tarp atskirų visuomenės sluogsnių, kaip Romoje ar Graikijoje, tečiaus sukilimai pasiliko be žymesnės įtekmės ir be verties dėl kulturos pažangos.

---

[1]) Gimęs 1850 metais, žydas, suskaldęs Germanijos socialdemokratus į dvi dali ir įkuręs savo vardu partiją taip vadinamųjų *revizionistų*; pripažįsta socialistus galint darbuoties kartu su buržujais varant ramių reformų darbą.

Materialistiškojo istorijos supratimo teoriją socialistai deda pamatuosna savo mokslui; ta teorija turi išaiškinti, dėlko ir kaip dabartinė kapitalistiškoji visuomenės tvarka turi tapti pakeista socialistiškaja. Tuo tikslu ateina pagalbon antrasis moksliškojo socializmo principas, *viršverties* teorija; ji gali vadinties *ekonominiu* socializmo pamatu, kuomet ką-tik ištirtoji istoriškojo materializmo teorija yra *filosofišku* pamatu.

II. Viršverties teorijos tardymas.

Kapitalas, anot Markso, „ateinąs į svietą varvindamas krauju iš visų savo kuno porų nuo kojų apačios lig galvos viršaus; esąs tai nutrauktas darbininkams ir samdininkams darbas". Tai tiesai priparodyti Marksas išrado žinomąją viršverties teoriją (Mehrwerttheorie). Marksinis viršverties mokslas išteka vėl iš jo vertybinės teorijos (vertis, pretium, цѣнность, wartość).

Pirma reikia susipažinti su apskritaja ekonomine vertimi, kad toliau paaiškėtu marksinė verties teorija.

Verties supratimas (Notio pretii).

Politiškoji ekonomija tyrinėja visuomenės turtus, todėl —sako Antoine—reiktu vilties ekonomistus turint aiškų supratimą ir griežtą definiciją savo mokslo ėsybiniam dalykui (arba objektui) t. y. turtų verčiai. Bet to nėra; verties aptarimas yra tol ne visų vienaip suprantamas. Verties prasnys (notio pretii, pojęcie wartości) pirmu pamatymu regis vienu iš aiškiausiųjų ir suprantamiausiųjų; jis randas tamsesnis beanalyzuojant.

Kiekvienas daiktas, kurį mes branginame, turi mums savo vertybę. Todėl vertis turi du momentu: *objektivinį ir subjektivinį*, t. y. kad koks daiktas turėtu vertį, jis turi pats savyje turėti kokį gera (possidere aliquid boni in se), ar nors turi mums tokiuo rodyties; be to daiktas turi buti kokiuo nors atžvilgiu naudingas ar reikalingas.

Esama įvairių verčių. Sakoma: Gladston'as[1]) buvo augštos verties politikos vyras. Dorybė (virtus) turi augštesnę vertį už visus žemiškus turtus. Tas žirgas vertas 100 rb. Todėl vertis gali buti *doriška, estetiška, politiška, ekonomiška* etc.

Apskritai imant, verties prasnį (sekant Antoine) galima yra taip aptarti: *vertis yra tai kokio daikto brangimas dėl jo absoliučios ar relatyvios gerybės* (pretium est rei aestimabilitas propter eius absolutam aut relativam bonitatem).

---

[1]) Gladstone, miręs 1898 m., buvo žymus Anglų politiškas veikėjas, keturis atvėjus buvęs pirmuoju ministru. Jo rupesniu įvyko rinkimų parlementas reforma, agrariškoji reforma Irlandijoje, pagerinusi irlandiečių nuominink̨ų (arendatorių) padėjimą. Vietiniai gyventojai nėra žemės savininkais, o tik *fermeriais* savininkų-anglų arba landlordų.

Ekonominė vertis.

Ekonominė vertis turi griežtesnę reikšmę (ściślejsze znaczenie). Visuomeniškasis ukininkavimas užsiima materialiniais turtais, reikalingais įvairiems žmogaus dvasios ir kuno reikalams patenkinti. Todėl ekonomine vertimi yra vadinamas ekonominių turtų branginimas (aestimabilitas bonorum oeconomicorum). O kad ekonominę vertį teturi tik pasisavintieji turtai (bona appropriata), todėl ekonominė *vertis yra branginimas kokio pasisavinto ekonominio naudingumo* (aestimabilitas alicuius utilitatis oeconomicae appropriatae).

Daiktai niekieno neturi jokios vertiės: oras, vanduo ir k.

Vartojamoji ir mainomoji vertis.

Ukiškieji turtai yra dalinami į vartojamus ir mainomus; iš čia dvejopa jų vertis: vartojamoji ir mainomoji (wartość użytkowa i zamienna, потребительная и мѣновая цѣнность). Marksas teisingai įstėbi ir įspėja tą skyrių, žinomą pagalaus jau Aristoteliui ir jo pasekėjams.

Aristotelis atskiria dvejopą vartojimą visų turimųjų daiktų: vartojimą *ypatingą* pačiam turimam daiktui (usus proprius ipsi rei possessae) sulig jo prigimties savotiškumo, o kitą vartojimą *bendrą* daiktui su visais kitais turtais (usus communis). Tą skyrimą Aristotelis paaiškina avalo pavyzdžiu. Avalas turi dviejopą vartojimą: pirmasis yra avalo savotiškumas, kuriuo jis tarnauja kojų apdengimui ir tuo skiriasi nuo kitų naudingų dalykų; antrasis vartojamas yra ta nauda kad avalas gali buti iškeistas į kitus naudingus dalykus. Tas antrasis vartojimas yra bendras avalui su kitais esančiais prekyboje turtais.

Vartojamoji vertis daug plačiau pratenka pro mainomąją; oras, šviesa, vanduo yra žmogaus naudai vartojami, tečiau jie neturi jokios mainomosios verties.

Tikrasis mainaverties supratimas.

Ko reikia, kad vartojamoji vertis taptu mainomaja? Visų-pirma reikia, kad ji butu *privatine savastimi*. Mainymas yra sutartis, kuria pirmykštis daikto savininkas atiduoda kitam jo vartojimą, gaudamas už tai kitą lygios verties daiktą. Todėl mainomasis daiktas pirma turi likti ir buti kokios-nors išvaizdos (formos) privatine savastimi. Be to, vartojamieji turtai, kad įgytu mainingumo vertybę, neturi buti didžioje visiems prieinamoje palaidoje apstybėje (ne sint in abundantia libera et omnibus accessibili). Pavyzdžiui, vanduo: jo vartojimas yra labai didelis, bet paprastose sąlygose neturi jokios mainaverties.

Ketindami keisties daiktais, mes kainuojame jų mainavertį, lygindami su kitskitu įvairius daiktus *pagal naudos*, kurią

jie mums gali atnešti. Todėl antra, mes pripažįstame daiktui tuo augštesnę vertį, juo didesnis ir *augštesnis yra reikalas*, kurį mainomasis daiktas patenkina, juo mažesniame daugyje (quantitas) jis atsiranda, juo daugiau vargo reikia jo įgijimui.

Šalie to daikto verties įbranginimas įvyksta ne atskirų vienetų nuomone, bet priklauso nuo apskritos kainos (pretium generale) tamtikros visuomenės tarpe Pats verties įkainavimas lygiai yra mainingas sulig laikų ir vietų. Kudikis didžiai brangina savo žaislus, kad ir maž jam tenaudingus, o jokios verties neduoda kartiems daiktams, galintiems jam sveikatos suteikti. Afrikos negrai labai brangina daiktus, kurie mums yra pigųs (pvd. stiklo šukės ar audeklo skiautės), ir antraip.

Markso teorijos skirtumas.

Jei Marksas butu sustojęs ant minėtų dviejų verties rųšių skirstymo, jis su tikrybe nebutu prasilenkęs; bet jis žengia toliau, tvirtindamas mainavertį neikiek nesitaikinant prie daikto naudingumo (vartojamosios verties) ir visai nuo jo nepriklausant. „Dėlko", klausia Marksas: „pavyzdžiui, negali apmainyti, pagal mano reikalo saiko kviečių į *x* batų, arba *y* šilkų, arba *z* aukso; dėlko tų daiktų pažymėtų tiekybių negalima skaityti lygiavertėmis?" Ir duoda atsakymą: „Tavorų mainymo santykiuose jų mainavertis regis visai yra neprigulminga nuo jų vartojamosios verties (naudingumo)".

Todėl, Markso nuomone, mainomąją vertį suteikia daiktui ne jo naudingumas, o tik vienas įkunytas jame žmogaus darbas. Kritika priparodė tą Markso tvirtinimą esant visai klaidingą; jis yra nepriparodytas, neteisingas, o jo teorijos autorių veda į prieštaravimą sau pačiam.

I. Markso tvirtinimas nepriparodytas.

Markso tvirtinimo pamatas yra toks: Mainomoji vertis yra bendra visiems tavorams (commune omnibus mercibus); tas bendrumas (aliquid commune) yra ne kas kits, o tik įkunytas juose žmogaus darbas. Tasai darbas ir sudaraș mainavertį.

Yra tiesa, kad mainavertis yra visiems tavorams bendra, nes pagal jos daiktai yra tarp savęs lyginami, kitaip negalėtu buti apkeičiami; bet yra netiesa sakyti, kad tasai bendrumas *tėra tik įkunytas tavoruose darbas*. Marksas savo nuomonės nepatvirtina jokiais argumentais, sako stačiai tavorus neturint daugiau nieko bendra, kaip tik patilpusį juose žmogaus darbą.

Marksas tankiai mini Aristotelį, tečiau praleidžia pro akis jo sakymą: visus tavorus turint bendrą savo verties saiką, t. y. *gabumą ar galybę* žmogaus reikalams patenkinti, kitaip sakant — *naudingumą*. (Unum esse oportet quod caetera omnia metiatur. Hoc autem re quidem vera est *usus* seu *indigentia*).

Pvd. Hohoff's rašo: Tavorai tuomet tik ir tegali buti ar tapti apmainingais, kada mes aplenkiame jų vartojamąją vertį. Drobė, geležis, kviečiai, deginamasis gazas, žiurkžolės (arsenicum), odekolonas (Eau de Cologne) ir k. negali buti tarp savęs lyginami jų naudingumu arba vartojamaja vertimi. Dėlko? Dėlto kad savo specifiškuoju arba savotiškuoju vartojimo naudingumu jie skirias nuo kits-kito, o tik tuo tarp savęs tesutinka, kad yra žmogui *naudingi*, t. y. ramina kokį-nors žmogaus reikalą; todėl tuo atžvilgiu jie ir gali buti lyginami, kainuojami ir matuojami kokiuo nors bendru saiku.

2. Markso tvirtinimas vientik darbą tedarant daiktų mainavertį netik nėra priparodytas, bet lygiai jis *nesutinka su tikrybe*

Marksas pats sau prieštarauja. Jis pats pripažįsta; kad vartojamąją vertį gali turėti tik *naudingieji* visuomenei daiktai. Dėlko? Dėlto kad naudingumas (vartojamoji vertis) yra neatidalinimas, ėsybinis mainaverties elementas. Tegu kas, anot Cathrein'o besakant, su didžiausiu vargu ir darbu daro batus iš tekturos, jis negalės jų parduoti, jie neturės jokios mainaverties, bus be naudos.

Tiesa, yra vartojamųjų daiktų, neturinčių jokios mainomosios verties, pvd. oras, šviesa, vanduo. Bet iš to eina tik tiek, kad vartojamoji vertis viena da nedaro mainaverties, tam reikia ir kitų sąlygų. Kitaip butu galima sakyti: yra protingų ėsybių, o ne artistų; todėl protingumo žymė nepridera artisto prasniui (nota rationalitatis non competit notioni artificis). Kaip augščiau buvo minėta, vartojamajai verčiai, idant ji galėtu pavirsti mainomaja, reikia da kitų sąlygų: daiktas turi buti privatine savastimi ir nebuti neapribotoje apstybėje.

Dėlko nevisų veislių medžiai yra lygiai branginami, nors jų auginimo ir pagaminimo darbas yra lygus? Pirmykščiose Pietinės Amerikos giriose medžiai neturi jokios mainomosios verties, jų yra tokia apstybė, kaip oro ar vandens. Bet pargabenus į musų šalį, kad ir lygiu kaštu, įvairias tų medžių veisles, jos turi nelygų brangį. Ebanas (juodmedis), magonis ar ąžuolas bus brangesni už liepą, alksnį ar drebulę (apušį), dėlto kad vienų ir antrų nelygus tvirtumas ir naudingumas. Iškasamos iš tos pačios kasyklos ir lygiu darbu pagaminamos įvairios akmeninių anglių rųšįs turi nelygų brangumą; geresnių vynuogių vynas, padarytas nors ir mažesne darbo spėka, turi augštesnę mainavertį už menkesnįjį arba kokį vaisvynį, nes daikto vertį daro ar pakelia jo gerybė, jo **visuo**meniškai branginamasis naudingumas.

Lygpat yra su artistiškais veikalais: brangiau yra apmokamas talentas už darbininką, artistas už amatninką.

Darbo spėkos mainavertis lygiai nepareina ir nuo išlaidų jos pagaminimo ir išlaikymo. Gabesnysis gydytojas, geniališ. kesnysis artistas brangiau yra apmokami už silpnesniuosius, nors visi butu lygius mokslus išėję, ir lygiai tekaštuotu visą

išlaikymas. (Juk kartais gabesnysis gali mažiau tevalgyti už paprastąjį).

Žodžiu sakant, kritika išparodė pilną marksistų teorijos netikumą ir nenuoseklumą. Kila klausimas, kaip galėjo atsitikti, kad Marksas, vyras apdovanotas nepaprastu proto gabumu, taip menką teoriją galėjo patiesti savo systemos pamatan. Aiškinama tai tuo faktu, kad Marksas teturėjęs akyvaizdoje pačius tik samdomuosius pabrikų darbininkus ir viš tai, kas jiems tulose aplinkybėse butu buvus galima pritaikinti, jisai be jokio pamato apibendrino ir pakėlė į mokslo systėmą

Kiti marksistų tvirtinimai.

Greta viršverties teorijos marksistų ekonominio mokslo pamate yra da ir kitų akmenų, butent teorijos: pramonės koncentracijos ir turtų akumulacijos, pamenkėjimo (arba išneturtėjimo), kryzių arba persiritimų.

Vos tik trumpai jas tepaminėsime.

Koncentracijos ir akumulacijos teorija.

Marksistai tvirtina, butinai atsiliekant nepaliaunamą pramonijos susispietimo darbą; smulkioji pramonė ir vaizba nuolat gaišta, negalėdamos išlaikyti varžytinių ar konkurencijos stambiųjų kapitalistų, tą stambiosios pramonės susispietimą, smulkiajai begaištant, vadinama neišvengiama dabartinėje kapitalistiškoje tvarkoje *koncentracija.* Nykstant mažesniesiems pramonės varstotams, darbo įrankiai ir pinigai plusta į rankas kaskart mažesnio didžturčių skaitliaus (turtų akumulacija).

Ta teorija yra gyvai persudyta (egzagernota). Ne tik kitur, bet ir Vokiečių kraštuose Markso teorijos nepatvirtina faktai.

Tiesa, industrijos (pramonės) ir pirklystės srityse centralizacijos tendencija yra matoma; ji apsireiškė slopindama smulkiąją pramonę ir vaizbą. Taip Vokietijoj per 30 metų (1871 —1900) kalnakasių įstaigų skaitlinės sumažėjo keturiomis dešimtimis %, užtat atskiros kasyklos išaugo labiau ir prakuto. Šalie to darbininkų skaitlius dvejopai pasididino: pradžioje apskaitomojo laiko — 1871 metais— prie didesnio kąsyklų skaitliaus tebuta tik 277. 878 kalnakasių darbininkų, o 1900 metais prie sumažėjusio 40% kalnakasyklinių įstaigų darbininkų skaitliaus buta 573.078.

Taipogi buta ir su aludarėmis. 23 metų tarpu bravarų skaitlius sumažėjęs iš 12 su viršum tukstančių į bemažko 7000, o metinė alaus produkcija tuo pačiu laiku pakilus iš 20 milionų hektolitrų į 44 su viršum milionus hektolitrų.

Bet toki koncentracija apsireiškia tol ne visose pramonės šakose. Statistika išparodė, kad Vokietijoj, atskyrus aludarius ir kalnakasius, kitos pramonijos šakos, tiek stambiosios, tiek

smulkiosios, auga greta kita-kitos. Ištisa eilė amatų kaip antai: kepėjų, piovėjų, laikrodininkų, kirpėjų, skutėjų, ir k. gyvuoja ir plėčias greta stambiųjų tos rųšies įstaigų, pastarųjų nenusmelktos.

Tas-pat yra pirklystėje. Šalip milžiniškųjų pirklybos įstaigų laikosi vidutinės ir mažosios krautuvėlės.

Da mažiau Markso teoriją tepatvirtino žemės ukių darbai. Pats Bernstein'as (socialistas), pasirėmęs statistika, aiškiai pripažįsta visoje Vakarinėje Europoje ir Amerikos Valstijose vividutines ir smulkiasias žemės ukes visur kaskart augant, o milžiniškas ir stambiasias kaskart smulkėjant ar gaištant.

Be to nereikia paleisti iš akių, kad daugybė stambių industrijos įstaigų priklauso ne atskiriems kapitalistams, bet akcijų draugijoms ar bendrovėms. Tuo budu mažėjant pramonės įstaigų skaitliui, nevisada eina mažyn pačių kapitalistų skaitlius, kaip pranašavo Marksas.

Išneturtėjimo teorija (Verelendung, znędznienie).

Socialistų nuomone, proletariatui teinant vis kaskart menkyn, neturtėlių skaitlius ir vargas netrukus labai pasididins ir nebegalės toliau taikinties su kapitalizmo tvarka; tuomet įvyks krizis, persiritimas.

Tiesa, šiolaikinis visuomeniškojo ukinikavimo budas yra pastumėjęs darbo samdininkus į pagailėtiną padėjimą, tame nėra abejonės; bet lygiai nėra abejonės darbo žmonių padėjimą einant kaskart geryn, o ne menkyn, kaip kad tai pranašauta.

Statistika aiškiai išparodė pastaraisiais laikais samdininkų algas žymiai pakilus augštyn; šalie to padidėjus ir apskritai samdomųjų žmonių darbo pelningumą.

Socialistai yra pratę taip piešti visuomenės padėjimą, kad jų raštus skaitant išrodo, lyg tartum šiais laikais tėra ant žemės keletas miliarderių ir nesuskaitoma daugybė iki elgėtavimui nuvargintų ir nugalabintų pavargėlių proletarų. Nesutinka tai su teisybe. Darbo žmonių dabartinis padėjimas, sulygínus su pirmykščiu, yra geresnis; todėl reikia sakyti augant bendrą visuomenės sluogsnių pasiturėjimą; greta turtingųjų kutimo eina geryn ir augštyn samdininkų padėjimas.

Turtų padalinimuose dėl buvimo tebėra nelygaus šaiko, su tuo visi sutinka, bet šalie to negalima užginti žemesniųjų padėjimą, labiausia pabrikų darbininkų buvį, pastaraisiais laikais nepamenkėjus, bet pagerėjus; todėl negalima ir kalbėti apie jų išneturtėjimą (znędznienie). Keista išrodo socialistų logika: kad man šiandien ir geriau sekasi kaip seniau, vistiek aš galiu skųsties išneturtėjimu ar pamenkėjimu, jei matau mano kaimynui da geriau vykstant, kad jis greičiau plakas į turtus už mane; yra tai greičiau pavydėjimas, o ne išneturtėjimas [1]).

[1]) Statistika galima atrasti pas Cathrein'ą, Retzbachą.

Krizių (persiritimų) teorija.

Markso nuomone, kas dešimtmetis turėtu grįžti dideli ekonominiai kriziai. Istorija ir to pranašavimo nepatvirtino, dar antraip, priparodyta ekonominius persiritimus einant ilgainiui ne tankyn, bet retyn. Socialistiškoji istorijos teorija ir čia pasirodė gyva egzegeracija.

Kapitalizmas, kaip teisingai pastebi socialdemokratas Šmidt'as, parodė didelį palankumą ir liaunumą, prisitaikindamas prie įvairių laikų sąlygų.

Naujalaikė teisdava (новѣйшее законодательство) ir pati žengia pirmyn reguliuodama ekonomijos santykius, persimainiusius dėl įvesdinimo ir pritaikinimo įvairioms darbo šakoms mašinų ir kitų išradimų. Reikėjo tulo laiko, kol visuomenė apsiprato su nauja situacija, todėl išpradžios buta daugiau progų krizims ir suirutėms, kaip vėliau.

Socialistų teorija, apskelbusi neišvengiamą, kaskart einantį didyn krizių įsigalėjimą, ir čia prasilenkė pro tikrybę.

Revizionistai. — Vokiečių socialdemokratų tarpe prasidėjo svarbi atmaina. Marksas ir Engelsas vylėsi nepaliaunamą žmonių pamenkėjimą padarysiant kapitalui netolimą galą; persigyvenusį kapitalizmą busiant pakeistą jo antitezimi, t. y. socializmu. Juo didesnis rasis pavargis, juo labiau jis prasiplatins, tuo greičiau ir tikriau turės išnykti dabartinė privatinė savastis ir užleisti vietą surinktiniam (kolektiviam) turtų valdymui. Todėl griežtieji marksistai nepripažįsta jokių pagerinimų dabartinio darbo žmonių padėjimo, dėlto kad tokie darbai, kaipo paliativai, galėtu pratęsti tvermę negeistinos šių laikų socialinės tvarkos. Tečiau darbininkų socialistų minios nelabai nori tenkinties žadama jiems ateityje laime, kurios gal vos tik jų vaikai susilaukti, bet geidžia ir patis savo gyvenimą pagerinti. Yra socialistų, kurie, išvydę negalint įvykdinti pilno savo partijos programo, reikalauja praktiškos *reformos*, tik jie neturi drąsos viešai prie to prisipažinti ir priešinties partijos discipliniai, todėl ir leidžia save vadžioti ant sieto senųjų vadų Markso ir Engelso, nesistengdami atsižadėti senosios *frazeologijos*, kaip sako Bernsteinas. Yra tai *revizionistų* arba *reformistų* šaka, sutverta to paties minėtojo Bernstein'o.

Socializmas ir religija.

Atliktasis 1891 metais Erfurte socialdemokratų kongresas sustatė ištisą partijos programą, tebėsantį ikišiol daugumos socialistų *credo*. Šeštame minėtojo programo punkte štai kas nutarta apie socializmo santykius su religija: „Religijos pripažinimas privatiniu dalyku (Religion ist Priwatsache); panaikinimas visų publiškojo iždo išlaidų Bažnyčios ir religijos tikslui. Bažnytinės ir tikybinės bendrijos (Gemeinde, communitas) turi buti laikomos privatinėmis sąjungomis, turinčiomis pilniausią

vidujinę savyvaldą". Septintame punkte pasakyta, kad *mokyklą yra beliekybinė.* (Erfurter Programm; lenkiškai atrasti galima pas Cathrein'ą pusl. 49 ir k.)

Erfurto programas reikalauja, iš vienos pusės, kad Bažnyčia taptu griežtai atskirta nuo valstijos, idant religijos reikalams ne butu duodama jokių valstybinių pašalpų, bet iš antros pusės, religijinės bendrijos, kaipo *privatinės įstaigos*, galinčios liuosai atlikti savo priedermes. Programas stato tuos reikalavimus dabartinėms valstijoms; jame nieko nepasakyta, kaip pasielgtu su religija pati socialistų svajojamoji ateities valstija. Taip yra suprantamas ir aiškinamas minėtasis programo punktas ir apšviestųjų socialistų; tečiaus uolus partijos agitatoriai, norėdami savo šaliai daugiau tamsuolių pagauti, stengias jiems įkalbėti, kad socializmas žmogaus tikėjimo neužgaunąs, palikdamas kiekvienam pilną liuosybę.

Priešingas marksinio socializmo atsistojimas prieš religiją išteka, kaip augščiaus buvo minėta, iš jo pamatinio mokslo, iš *materialistiškojo istorijos supratimo.* Pagal tos teorijos socializmas yra ne vien tiktai ukiškai-ekonominė systema, bet lygiai jis yra pasaulėžvalgos mokslas stačiai priešingas krikščioniškai pasaulėžvalgai, arba mokslui apie žemę ir dangų. Socializmas yra materializmas; tikrasis socialistas yra materialistas.

Kritikuodamas Markso teorijos moksliškumą ir lygindamasi materialistiškojo butinumo (necessitas) apsireiškimus su kalvinistų butinojo paskyrimo mokslu arba predestinacija, Bernstein'as (socialistas-revizionistas) tyčiai sako ironiškai: *materialistą esant kalvinistu, tik be Dievo* (So ist der Materialist ein Kalwinist ohne Gott); nes, sulig materialistų teorijos, viskas įvyksta *necessitate physica* visose srityse idėjos ir materijos per amžiną nepaliaunamą materijos krutėjimą.

Pagal istoriškojo materializmo teorijos, kiekviena religija, lygiai ir krikščioniškoji, yra tik atspindžiu ir vaisium nenusistovėjusių, mainingų ekonominės produkcijos santykių. Todėl socializmas yra ne tik klaidatikystė (haeresis), bet sykiu jis yra krikščionystės negacija, atmetimas. Išpažįsta tai aiškiai Vokietijos socialistų vadovas Bebel'is: „Krikščionystė ir socializmas, sako, stovi vienas prieš antrą, kaip ugnis ir vanduo". *Tikras* socialistas negali buti tikru krikščionimi, ir antraip: *tikras* krikščionis jokiuo budu negali buti tikru socialistu.

Kaip *pamatas* marksinio socializmo yra stačiai priešingas krikščioniškam religijos mokslui, taip lygiai jis prieštarauja religijai savo *tikslu* ir didžia dalimi savo postulatų ir priemonių: Bažnyčios ir valstijos perskyrimas, mokyklų sekularizavimas, moterystės skaidymas, priverstina ekspropriacija, arba panaikinimas išdarbės priemonių savasties ir pavertimas jos bendra kolektivine nuosavybe.

Kas link praktikos, socialdemokratai ir dabar, kur galėdami, rupinas religiją palaidoti. Nors priimant partijon jokios tamtikslios prisiekos prieš religiją nereikalaujama, bet socialistų

raštuose ji visur peikiama ir niekinama. Valstijose, kur socialistiškoji valdžia yra labiau pasigavus, kaip Francijoj, netrukus pradėta taikinti ištisas programas, prašalinta religijos mokymas iš mokyklų, religijos ženklai išmesta iš visų viešųjų įstaigų, panaikinta vienuolynai, Bažnyčia atskirta nuo valstijos ir pavergta tai pastarajai, bažnytiniai turtai ir institucijos konfiskuota ir t. t. [1]).

Priemoniai socializmo atitolinimui.

Kaip įvairios yra priežastįs vedančios prie socializmo, taip lygiai gali buti įvairųs priemoniai jo atitolinimui.

Trumpai čia paminėsime trejopos rųšies priemonius, jau įspėtus Leono XIII raštuose; juos gali suteikti Bažnyčia, valstija ir patįs interesuotieji privatiškieji, butent darbdaviai ir darbininkai.

I. *Bažnyčios* pagalba yra labai reikalinga, dėlto kad socializmo klausimo buvimas yra surištas su *dora*. Bažnyčia gali suteikti išganingų vaistų savo *mokslu, priesakais, institucijomis*.

1. Bažnyčios mokslas aiškina: a) žmones savo *prigimtimi* esant nelygius iš įvairių atžvilgių, o todėl *nelygius ir turtais*; tą neišvengiamą nelygybę esant naudingą visuomenės labui, dėlto kad pavienius žmones ji laiko suveržus tampriu reikalų ryšiu; b) darbą, kaipo pirmgimtos nuodemės pasekmę, esant nemalonų ir įkyrų žmogaus prigimimui; todėl nėra vilties susilaukti laikų, kuomet jo reikalas rastus žmogui patinkantis; c) turtuolius ir proletarus turint vienus su kitais taikinties ir sugyventi, kaipo sąnarius vieno ir to paties žmonijos kuno.

2. Teisybės ir meilės *priesakais* veikia Bažnyčia įsakydama: a) *teisybę darbininkams*, idant teisingai atliktu ką susiderėję ar apsiėmę, jokiuo budu nekenktu samdytojo asmeniui ir jo daiktams, šalintus nuo netikusių žmonių draugavimo ir nekeltu sumišimų; — *darbdaviams*, idant gerbtu samdininkus kaipo žmones ir krikščionis, o neapsieitu su jais kaip su vergais, suteiktu jiems laiko atlikti dievuotumo pereigas, neapsunkintu darbais daugiau, negu gali ištesėti spėkos, sulygtą užmokesnį atiduotu savu ir patogiu laiku; — b) įkalbinėdama visiems *meilę*, primindama tą tiesą, jog pasibaigus šiam, seka amžinasis, tikras gyvenimas; prie to gyvenimo veda ne pats pasiturėjimas, bet doras turtų vartojimas, kantriai atliktieji darbai ir k.

3. Bažnyčios pagalba apsireiškia *institucijomis*, palengvinančiomis žmogaus dušios ir kuno kensmus ir negalavimus: a) dušioms įkvėpdama religiją, atnaujinusią pasaulį praėjusiais amžiais, o ir dabar galinčią jį atgaivinti; b) sykiu neapleisdama ir kuniškųjų darbo žmonių reikalų, bet da gerindama jų

---

[1]) Quae sit retio agendi confessarii et animarum pastoris cum socialistis, consule moralistas. Pro praxi cnf. *Lehmkuhl* Casus Conscientiae t. I n. 1067. *Tanquerey*, synopsis theol. moralis t. III n. 110 ss.).

padėjimą gaivinimu dorybių prisiturėjimo, skaistybės, taupumo ir k. Šalie to Bažnyčia davė pradžią įstaigoms, gydančioms visų įvairiausių vargų rųšis ir visuomenės ligas.

II. Yra reikalinga *valstijos* pagalba, kuri gali suteikti vaistų *ekonominėms* socializmo priežastims atitolinti.

Tą darbą valstija gali atlikti:

1. Keldama bendrąjį visuomenės pralobimą, saugodama teises turtuolių ir proletarų, o labiau tų, kurie dėl neturto vargu tegali patįs savo teises apginti.

2. Saugodama, iš vienos pusės, privatinius *savininkų*, turtus, iš kitos gi — samdininkų ir darbo žmonių *teises*, kad darbas nepereitu jų galės (spėkų); labiau kad vaikai ir moterįs nesidarbuotu prieš savo sveikatą; kad darbininkams teisinga alga netik nebutu nutraukiama, bet kad jie galėtu da šį tą susitaupyti atsargai; tuo budu rasis lygesnis turtų išdalinimas, didesnė daiktų apstybė, o darbininkai nekeliaus taip lengvai iš tėviškės.

III. Tame dalyke daug ką gali padaryti ir patįs *interesuotieji*, samdytojai ir samdininkai, steigdami institucijas, sąjungas, draugijas — arba *mišrias*, kur vieni ir antri bendrai dalyvautu ir susitiktu, arba *atskirai*, kur saukatrie, darbininkai ar darbdaviai, galėtu rupinties savųjų teisių ir reikalų apsaugojimu (Cnf. *Tanquerey*, De existentia iuris pag. 51).

Smulkesnes žinias tam klausimui išrišti suteiks tolimesnis sociologijos kursas.

Socializmas Lietuvoje.

Pavieniai socializmo idėjų pasekėjai atsirado pusiau devintojo dešimtmečio praėjusiojo amžiaus besimokinančiosios jaunuomenės tarpe. Jokios organizacijos lietuviai socialistai tuomet neturėjo, o atskirieji marksizmo šalininkai ilgainiui prisijungė ar prie lenkiškųjų organizacijų („Proletaryat“), arba prie rusiškųjų („Народная Воля“).

Lietuvių socialistų pradžia galima skaityti 1895 m. Tuo met „varpininkai“ (tuo vardu paprastai vadinta šalininkai ir bendradarbiai išleistojo Prusuose 1889 metais inteligentų laikraščio „Varpo“) perskydo pusiau: socialistai susispietė vienon grupėn vardu „*Lietuvių Socialdemokratų kuopa*“, o demokratai pasiliko sau-patįs.

Sekančiais 1896 metais „Kuopa“, susijungus su Vilniaus socialistais, duoda pradžią lietuvių socialistų partijai, po vardu: „*Lietuvių Socialdemokratų Partija*“ — L. S D P. Tuo budu padaryta pradžia visuomenės skaidymui į partijas sulig ekonominių pažvalgų ar reikalų. Miestų darbininkai atrado savo užstovėjus ir globėjus socialistuose ir turėjo atsiskirti nuo valstiečių ukininkų, kuriems socialistų programas netiko.

Stačiai sekdami Marksо mokslą, inteligentai skelbė rupesnį vientik pačių miesto darbininkų ir nutolo nuo valstiečių

ar sodiečių-artojų, iš kurių ir patįs daugiausiai buvo kilę. Globdami mažą sulyginamai miestų dirbėjų skaitlių, jie ignoravo daugumos valstiečių-ukininkų reikalus, nesumodami kaip išsipainioti iš marksizmo teorijos ir programo.

1896 metais liko apskelbtas L.S.D.P. programas.

Programo pradžioje prieš atskirųjų postulatų išdėstymą yra įdėti generaliniai socialistų sąmonės apmatai, pritaikintini Lietuvai: išsiplėtimas kapitalistiškosios produkcijos, baudžiavai pagaišus; minių proletarizacija, išpludusi iš čia luomų kova ir todėl atsiradęs reikalas atskirų klasių sutvarkymo; privatinės savasties kritika, socialistiškosios tvarkos pamatavimas, tarptautinio proletariato solidariškumo principas, politiškosios laisvės reikalingumas luomų kovos darbui dėl įvykdinimo socialistiškosios tvarkos.

Toliau eina pats L.S D.P. programas (minimalinis).

Pradžioje išreikštas postulatas: savistovės demokratiškosios respublikos, susidedančios ir Lietuvos, Lenkijos ir kitų krąštų ir paremtos ant liuosos federacijos pamato.

Kiti punktai kalba apie

a) politiškąjį respublikos sutvarkymą ir

b) apie ekonominius darbininkų reikalus.

Tarp *politiškosios* organizacijos punktų yra reikalavimai: visuotinas, lygus, slaptas balsavimas visuose rinkimuose: valdininkai ir atstovai atsakomi ir apmokami; valsčių ir provincijų savyvalda; referendum; metinis mokesnių paskirstymas; piliečių lygybė be jokio skirtumo; žodžio, spaudos, susirinkimų, draugijų laisvė; milicija; teisinas renkamas ir nemokamas; mirties bausmės panaikinimas; religija pripažintina privatiniu dalyku; tikybinės bendrijos tegali buti tik privatinės; mokymas dovanai ir priverstinas; gydymas, vaistai, laidotuvės dovanai; progresivieji mokesniai nuo pelno, turto, palaikų ir t. t.

Tarp *ekonominių* programo punktų atsiranda (labiau darbininkų reikalams aprupinti): darbininkų tiesdava (рабочее законодательство), turinti apsireikšti įvedimu normalinės darbo dienos (8 valandos); uždraudimas samdymo darbui vaikų iki 14 metų; apribojimas darbo laiko nesuaugusiems (14—18 metų) iki 6 valandų; nakties darbo uždraudimas, atskyrus tas darbo šakas, kur negalima to įvykdinti dėl techniškųjų kliučių, ar visuomenės labo; vienakartis pailsis savaitėje netrumpesnis kaip 36 valandas: nusprendimas algos minimum'o lygiai vyrams ir moterims pagal atliekamojo darbo; dirbtuvių ir pabrikų hygiena; toliau valstybinė globa darbininkams ir jų šeimynai, ištikus ligai, senatvei ar bedarbei; darbininkų reikalų priežiura pavidale inspektorato, renkamo darbininkų iš abiejų lyčių; streikų, sąjungų laisvė ir apskritai pripažinimas liuosybės. darbininkų krutėjimui[1]).

[1]) Žinių apie socializmo ir kitų partijų skaidymos galima rasti veikale *M. Romer'io*: „Litwa". studyum o odrodzeniu narodu litewskiego"

Katalikų Mokintuve.

Apsipažinus su liberalistų ir socialistų ekonomiškai-socialinėmis teorijomis, reikia iš eilios ištirti katalikų mokslas, kurs tam tikrų priemonių gydyti visuomenės ligoms jieško religijinėje doroje ir Katalikų Bažnyčios įtekmėje. Aiškų šį skyrių turint mums didelę svarbą, nes kuomet pirmesniųjų mokintuvių moksle liko įspėtos klaidos, čia reikia ištiesti tikroji teorija.

Bendrieji principai.

Kiekviena mokintuvė turi butinai turėti tamtikras pamatines tiesas, teises ar įstatus, bendrus visiems sąnariams (principia omnibus communia); be mokslo vienybės nėra ir pačios mokintuvės. Katalikų socialinė mokintuvė turi šiuos bendrus punktus, kuriuos visi pilnai pripažįsta:

1°. Visi katalikai vienijasi tikru pasidavimu šventai, katalikiškai, apaštališkai Rymo Bažnyčiai. Visi kaip tikri sunųs yra pasiryžę klausyti jos nutarimų ir nurodymų tiek teorijos, tiek praktikos srityje. Galop visi iš raštų didžiųjų mokintuvės mokytojų ir iš teologijos šaltinių semia *prigimties teisių* ir *doros mokslus*, ant kurių turi rymoti visa socialinės ekonomijos teorija.

2°. Parinkime priemonių, tinkančių socialinių ligų gydymui, darbinių ir agrarinių krizių atitolinimui, visi katalikai, vistiek po kokiomis mokslinėmis vėliavomis jie butu susibloškę, išvien pripažįsta pirmąją vyriausiąją vietą teisybei ir krikščioniškai meilei.

3°. Lygiai visi katalikai stoja išvien priešais socializmą ir ekonominį liberalizmą, kovodami sujungtomis pajiegomis tiek prieš pragaištingas kolektivizmo, klaidas tiek prieš pavojingus sofizmus palaidųjų laisvininkų. Nėra šiandien rimto katalikorašytojo, kurs nereikalautu valstybės intervencijos darbo žmonių buviui pagerinti.

4°. Pagaliau yra daug socialinių darbų, vienbalsiai aprobuojamų visų katalikiškosios mokintuvės grupių, nors kituose daiktuose jos tarp savęs nesutinka. Pavyzdžiui sakysime: reikalas darbo žmonių asociacijų, taupos ir kredito įstaigos, savitarpinė pašalpa, patronatai ir k.; tuos visuomenės darbus pripažįsta visos katalikų mokintuvės grupės.

Grupės—Visi katalikai, kurie rupinas darbo žmonių reikalais ir tyrinėja socialinį klausimą, gali buti padalyti į *dvi atskiri* grupi, kurių doktrinos ir pakraipos tarp savęs nesutinka.

Nors visiems yra aiškus dviejų grupių buvimas, bet tol nevisi tesutinka dėl vardų, kuriais reiktu saukatra srovė pavadinti. Sekdami Antoine'o praminimą, pirmąją grupą vadinsime *konservatorių* vardu, dėl to kad ji sako dabartinę ekonominę tvarką gilių reformų nereikalaujant ir esant paliktiną (ordo conservandus). Antroji grupė gali vadinties *reformatorių*; ji

tvirtina, kad dabartinė ekonomijos ir visuomenės tvarka, išdygusi iš revolucijos, yra labai netikusi ir turi buti atnaujinta, reformuota (ordo reformandus).

Tiedvi grupi gali buti vadinami da ir kitais vardais, gautais nuo dviejų miestų, kuriuose buvo atlikti tamtikri kongresai ir tapo sustatytos rezolucijos, kurių turėtu laikyties saukatros grupės šalininkai. Tokioje prasmėje raštuose pasitinka vardai: *Angers'o mokintuvė*, kuriuo yra vadinami konservatoriai, ir *Liège'o mokintuvė*, kuriuo liko praminti reformatorių pasekėjai. (Ecole d'Angers—Francijos miestas, école de Liège—Belgijoje). Antroji grupė vadinasi dar *krikščioniškai socialine partija*.

Abidvi grupi šakojasi dar į įvairias pagal darytinų reformų, pagal išrastinų priemonių, pagal reikalautinų įstaigų ir t. t.

Apleidę dėl laiko stokos kitų grupių teorijas, pasirupinsime išaiškinti reformatorių grupės mokslą, sekamą daugumos ekonomistų ir sociologų ir artimesnį musų reikalams.

Katalikų reformatorių grupė.

Katalikų reformatorių grupė, kitaip vadinama: *krikščioniškoji socialinė partija* (parti social chrétien, christlich-Socialen) apima visus katalikus, kurie stengias atnaujinti, reformuoti pagal prigimties ir krikščionystės mokslo tiesų dabartinę visuomeniškąją ir ekonominę tvarką, atsiradusią iš revolucijos ir jš šaknų pagadintą.

Krikščioniškoji socialinė partija turi daug mokytų ir galingų šalininkų visuose katalikų kraštuose, leidžia nemaž knygų, raštų ir laikraščių. Tarp kitų mokslo vyrų tos partijos šalininkais yra mums žinomi teologai ir sociologai: Pesch, Lehmkuhl, Cathrein, Biederlack, Costa-Rosetti, Antoine; vyskupai: Ketteler, Fischer; kardin.: Langénieux, Manning; prof. Toniolo, grafas de Mun, kun. Lemire, Naudet ir k.

Aiškindami partijos mokymą, seksime šią tvarką,—nurodysime jos pažiuras:

1° į valstijos tikslą ir užduotį;

2° į visuomenės reformą;

3° pažinsime krikščioniškąjį ekonomijos mokslą ir jo praktiškuosius išvedimus (konkluzijas).

I. Kaip krikščioniškoji socialinė partija supranta valstijos užduotį? (notio status, pojęcie państwa).

Krikščioniškoji socialinė partija valstijos rolę taip supranta. Valstija turi dvejopą tikslą: a) pasekmingai apsaugoti ir apginti teises tiek pavienių žmonių, tiek jų įsteigtų privatinių draugijų; b) pagaminti reikalingų žemiškam žmonių prelobimui priemonių, kurių atskiri žmonės savo gale įgyti neįstengia. Žodžiu sakant, valstijos tikslas yra visuotinas pavaldinių

žemiškasis labas (reipublicae finis est temporale bonum publicum subditorum).

a) Valstija privalo globti ir apdrausti atskirų vienetų teises lygiai kaip ir teises įvairių draugijų ar asociacijų, kurios doriškai yra leistinos ir nekenkia visuomenės labui. Tai užduočiai atlikti valstija painesniuose atsitikimuose gali kartais nutarti prigimties teisės buvimą ar nebuvimą ir aptarti jos ribas. Visuomenės labo interesus valstija gali praplėsti ar suveržti ar apribuoti prigimtąsias vieneto teises, nes kiekvienas pilietis, budamas valtijos dalimi, privalo pakelti auką dėl viešojo labo.

Turėdama augštą galybę varžyti ar paliuosuoti piliečių teises, valstija nėra tečiau neapribotu ponu visų pilietiškųjų teisių; vyriausia jos užduotis pasilieka visada — globa ir apdrauda tikrųjų teisių.

Valstija ir draugijos — Ypač kas link privatinių draugijų teisių Leonas XIII encyklikoje: „Rerum novarum" valstybės pareigas taip aprašo: „Atsitinka laikų, kuomet valstija turi tiesiog stoti prieš tokias draugijas; labiausiai tai tuomet turi vietos, kada jos stato sau tikslus, aiškiai nesutinkančius su doringumu, su teisybe ar su visuomenės labu (cum probitate, cum iustitia, cum reipublicae salute aperte dissident). Tokiuose atsitikimuose valstija tiesiog pastatys kliutį, kad draugija neįsikurtų, o jau įsikurusią panaikins. Bet ir tame dalyke reikalingas yra *didis atsargumas kad neišrodytų, buk valdžia varžanti piliečių teises, arba kad neduotu įstatų, kurie, visuomenės labo pavidalu apsiausti, tečiau nesutinka su protu* (Quibus in causis potestas publica summam adhibeat cautionem necesse est, ne iura civium migrare videatur, ne quidquam per speciem utilitatis publicae statuat, quod ratio non probet. Eatenus enim obtemperandum legibus, quoad cum recta ratione, adeoquec cum lege Dei sempiterna consentiant.—Cfr. Acta, t. IV p. 203). Nes tiek tik yra įstatų klausytina, kiek jie sutinka su tiesiu protavimu, o todėl ir su amžinaja Dievo teise".

Teisybė reikalauja, kad valdžia labiausiai rupintus globti ir apsaugoti teises silpnųjų beturčių ir vargdienių žmonių.

Tą valstijos pareigą prakilniais žodžiais aprašo encyklika „Rerum novarum": „Visų teisės turi buti šventai gerbiamos, o valstija privalo apdrausti jų ramų turėjimą, saugodama jas ir užkirsdama kelią skriaudoms; bet privatines teises saugojant, ypač reikia rupinties silpnaisiais ir beturčiais. Nes turtingieji turtais kaip kokiu apsaugos pylimu apsikasę, mažiau tereikalauja valstybinės globos, kuomet menkieji žmonės, to apdraudimo, kurį turtai suteikia, neturėdami, daugiausiai yra pasilikę valstijos globai".

b) Kitas vyriausias valstijos uždavinys yra *pozitivia* šelpti visuomenės labą per įstaigas ir institucijas, tveriamas pačios visuomenės darbu ir rupesniu. Tokios visuomenei, o per

tat ir valstijai naudingos įstaigos yra įvairios draugijos, susispietę į draugijas atskiri žmonės patįs rupinas naudingai atlikti savo darbus, ragindami kits-kitą prie išmaningo veikimo. Tuo budu valstijai belieka mažiau vargo rupinties atskirais vienetais. Todėl steigimas draugijų, turinčių dorus ir naudingus tikslus, yra labai geistinas visuomenės ir valstijos labui. Prie tokių, įstaigų ir draugijų priklauso ukiškosios, švietimo, pramonės ir kitos asociacijos.

Šale to valstijos pareiga yra steigti ir šelpti tokias institucijas ir įtaisymus, kurių privatiški žmonės, nors ir į draugijas susijungę, įkurti ir paturėti neįstengia. Tuo budu valstija gali padaryti prieinamą ir palengvinti dalyvavimą visiems piliečiams dvasiniuose ir materialiniuose turtuose, reikalinguose žmogaus laimei. Čion priklauso: kelių įtaisymas, komercijos ir pirklybos susinešimų palengvinimas, ukių, pramonijos ir amatų reikalų šelpimas; toliau steigimas mokyklų, kuriose be vargo visi galėtu gauti reikalingų ir naudingų žiems mokslo žinių ir t. t.

II. Socialinė reforma katalikų supratime.

Visi katalikai sutinka, kad visuomenės sergamoji liga yra pirmučiausiai religijos ir doros liga, bet tol *nevisų nuomonės sutinka dėl ekonominės ir socialinės tvarkos.* Krikščioniškoji socialinė partija peikia dabartinį ekonomijos sutvarkymą, dėlto, kad ta tvarka rymo ant neapribotos konkurencijos ir nesveiko individualizmo; todėl partija reikalauja reformos, kuri sugrąžintu visuomenei jos prigimtąjį stovį.

Dviem sunkiom dabarties ligom išgydyti, butent: krašutiniam liberalizmui ir individualizmui. socialinė partija stengias pritaikinti du tikrai gelbiančių vaistu, tai yra: globos teisdavą (legislationem protectricem) ir profesijų susijungimą arba susidraugavimą (associatio professionalis).

Tuo budu daromasis katalikų visuomenės atnaujinimas apima tris butinai reikalingus veiksnius: a) veikimą ir įtekmę Bažnyčios ir krikščioniškosios meilės; b) išmintingą, moderuotą, pažangią valstybinę teisdavą (sapientem, moderatam, progressivam legislationem status); iniciativą atskirų vienetų (individų) ir savistovių korporacijų (corporationes autonomae). Visuomenės uždaotis, sako vysk. Fischer'is, yra suregulioti, sutvarkyti santikius samdytojų ir samdininkų, darbdavių ir dirbėjų pulig teisybės ir meilės priesakų (secundum praecepta iustitiae et caritatis). Nuo tos problėmos išrišimo pareis visuomenės ir religijos ateitis. Išrišimui socialinio klausimo pirmiausiai reikalinga yra santaika darbdavio su samdininku, bet greta tokio gero sutarimo reikalinga yra *socialinė* teisdava (legislatio socialis), kuri teisingai ir lygiai reguliuotu savitarpinius santikius samdytojų ir samdininkų".

Bet čia negana paprastojo silpnesniųjų globimo, šale to

valstybinė valdžia turi da tiesiog diringuoti santikius vienų su kitais; valstija privalo stačiai įsikišti į ekonominius visuomenės reikalus. Dėlko? Nes paleidus palaidas savnorines (egoistiškasias) spėkas, tuo pačiu į ekonomijos sritį ir į pramonės dalykus persikelia darvininė kova dėl gyvasties, o toje kovoje visada ima viršų ne silpnasis, bet tvirtesnysis; todėl valstijos pareiga yra dvejopa: „globti silpnuosius ir diriguoti tvirtuosius".

Priemoniai visuomenės reformai [1])

Visa krikščionių-socialų partiją pripažįsta šiuos stambiuosius priemonius visuomenės reformai:

1° Vienas geriausiųjų priemonių sugrąžinti santaikai tarp samdytojų ir samdininkų, suartinti vienus su antrais, suvienyti pačius darbo žmones vienus su kitais ir pakelti juos iš vargo yra draugijų ir kooperacijų steigimas. Tuos draugijos ir sąjungos turėtu buti profesijinės, liuosos, autonominės, bet pripažintos ir globiamos valstijos, o gaivinamos krikščioniškąja dvasia.

2° Reikalaujama kad valstija reguliuotų steigimą ir darbus, taip vadinamųjų anonyminių draugijų arba akcionierių kompanijų[2]). Toks reikalavimas yra teisingas, labiau tose viešpatijose.

---

[1]) Viduramžiu buvo įsikurusios ir įsigalejusios Vakarinėje Europoje, o vėliau ir buvusioj musų respublikoj amato ir meno žmonių draugijos ir korporacijos, vadinamos *cechais* (collegia opificum, corporations d'arts et métiers). Atskirus cechus tvėrė atskirų profesijų ar amatų žmones; įstojimas buvo suvaržytas tam tikrų kvalitikacijų reikalavimu. Cecho žmonės naudojos įvairiomis privilegijomis; nepriklausiusiems prie draugijos vargu buvo gauti uždarbį ar parodyti savo techniškąjį gabumą. Amatų žmonės, susipietę į draugijas ar brolijas (confraternitates), turėjo tikslą suteikti viens-kitam savitarpinę pašalpą ir apriboti konkurenciją, kad sąnariams užtikrinti atsakantį pelną ir uždarbį. Ekonominių nesutikimų ir pavydėjimų tarp cechų *ponų* ir *darbininkų* nebuvo, dėlto kad kiekvienas amatninkas ir darbininkas, po kokio laiko, savo amatą galėjo varyti savo vardu. Didžioji francuzų revolucija galutinai panaikino darbo žmonių cechus kartu su kitomis feodalines tvarkos įstaigomis, kaipo liekanas buvusios luominės visuomenės organizacijos. Įsigalėjus kapitalizmui, pasilikę be organizacijos, išsiskaidę beginkliai amatninkai išpalengvo pateko nežmoniškam globėjimui besivaržančių dėl pralobimo didžturčių, kaip sako Leonas XIII: „Sensim factum est ut opifices inhumanitati dominorum effrenataeque competitorum cupiditati solitarios atque indefensos tempus tradiderit" („Rerum novarum").

Į buvusius cechus su laiku įsiveržė nemaž klaidų ir pirktavirčių (abuzų); atnaujinant senobines korporacijas, pirma reiktu pataisyti ir prašalinti jų klaidas.

[2]) Akcionerių draugija ar kompanija yra tai pramoniška, pirkliška ar kreditinė (skolinamoji) įstaiga ar apsiėmimas (przedsiębiorstwo, przedsiębiorstwo, przedsiębiorstwo), kur tikrais valdytojais yra akcijų savininkai. *Akcija*—piniginis dokumentas, duodąs teisę tapti akcionieriu, t. y. dalyvauti akcionierinės kompanijos darbuose, pelnuose ir nuostoliuose. Akcionierinės įstaigos kapitalai susideda iš tų akcijų, o kiekvienas akcijos savininkas tik tiek teatsako, kiek išneša jo akcija. Akcionierių kompanių esama labai įvairių; jos stato geležinkelius, bravarus, kepyklas ir t. t.

kur anonyminės draugijos (societates anonymae) liuosai veikia ir yra įsigalėjusios.

3º Katalikai reformatoriai reikalauja, kad įstatai padėtu ir palengvintu tverties ir veikti profesijinėms draugijoms, darbininkų sindikatams ir mišriems darbdavių ir dirbėjų sindikatams; kad butu steigiamos ir palaikomos įstatais patenkančios taikinimo tarybos (permanentia iudicia arbitrii), sudėtos iš atstovų samdytojų ir samdininkų,

4º Maksimalinė diena stambiausios pramonijos darbininkams.

5º Valstybinis nustatymas algos minimumo; į smulkmenų skirstymą valdžia gali neįsileisti, palikus tą darbą pačiai korporacijų jurisdikcijai.

6º Priverstinas apdraudimas darbo žmonių nuo ligos, senatvės, bedarbės ir kitų priepuolių. Pamatines teises tam apdraudimai nustato valstija. Apdraudimo kasei valdyti renkamos komisijos iš atstovų darbininkų lygiu sąnarių skaitlium iš abiejų pusių.

7º Griežtai uždrausti visokio amžiaus moterims darbuoties kasyklose po žeme; užginti naktinį darbą moterims ir vaikams iki 18 amžiaus metams; užginti darbą moterims nėščioms iki pažymėtam laikui po gymdymo.

8º Uždrausti įstatais nedėldienio darbus, reikalaujant šventadienio poilsio.

9º Pagaliau reikalaujama apsauga prieš ažiotažus [1]) ir kitus spėkuliavimus, kurie ištuština žmonių santausas (arba taupinius) ir stumia juos į pavargį, kadangi mažas žmonių skaitlius, įsiplaukusių į turtus ir, anot žodžių Leono XIII, tapusių pramonijos ir pirklystės valdytojais, visą turtų srovę nukreipia į savo pusę, kad išimtinai patįs galėtu jais naudoties. (Encykl. „Rerum novarum“).

To programo įvykdinimui turi dvi spėki išvien darbuoties: tamtikra tiesdava ir profesijinė organizacija.

Rusijos įstatai pripažįsta taip vadinamas akcionierines draugijas, bet jų steigimo ir veikimo išlygos yra artimai aptartos ir apribotos valstybiniais įstatymais.

Akcionierinės kompanijos tuo yra pavojingos darbo žmonėms, kad gaišdamos ar perkeldamos savo veikimą kitou vieton, kapitalo interesui to reikalaujant, jos nesirupina buvusiųjų savo darbininkų likimu ir reikalais, palinosuoja be vietos,

[1]) Ažiotažu (agiotage) yra vadinamas lošimas biržose, t. y. supirkimas o/o vertybinių poperių tikslu pakelti jų vertybę ir pardavimas—tikslu tas vertybes numažinti.

Valstijose, kur jis leistas, ažiotažas yra varomas labai plačiai. Paprastai ažiotažu vadinama piniginių biržų spekuliacija, kuri priemonių parinkimu savęs nevaržo dėl paleidimo apgaulingų žinių, kad įvesti į paklydimą kitus lošikus—konkurentus,—paperka spaudą ir k.

Tie ir kiti krikščioniškosios socialinės partijos reikalavimų punktai paaiškės toliau besvarstant krikščioniškąją ekonomijos teoriją ir atskirus sociologijos klausimus.

III. Krikščioniškojī ekonomijos mokslo teorija.

Žemės turtus Dievas yra žmonėms palikęs bendron savastin, tik negatvioje, o ne pozitivioje to žodžio prasmėje.

Krikščioniškąja ekonomine teorija vadiname mokslą, kurį krikščioniškosios religijos ir doros tiesos paduoda žmonėms apie vartojimą žemės turtų.

Prieš neaiškias ir painias nuomones kai-kurių protestantų reikia žinoti, kad apskritai visas krikščioniškasis apreiškimas lygiai kaip ir šv. Raštas, pripažįstamas protestantų vienatiniu apreiškimo šaltiniu, apima daugybę pamokymų stačiai apie visuomenės ir ekonomijos tvarką; gana paminėjus, kad ir septynis pastaruosius dekalogo priesakus. Kitos visuomeniškojo ukininkavimo tiesos logiškai išteka iš apreiškimo mokslo tiesioginio protavimo keliu. Iš čia aiškus rupesnis dėl visuomenės ir ekonomijos dalykų Bažnyčios, kuriai tapo pavesta apreiškimo sargyba. Bet šalė to reikia pripažinti, labai daug visuomeniškai -ukiškųjų reikalų nerandant atsakančio išrišimo apreiškime; tas darbas paliktas pačių žmonių liuosybei ir išmінčiai (Cfr. Biederlack).

Krikščioniškasis ekonomijos mokslas stato šiuos principus, arba pamatines tiesas, dėl pasisavinimo ir vartojimo žmogaus naudai tiek pačios žemės tiek jos turtų:

1° Turtai yra Dievo palikti vartojimui visos žmonių giminės. Kiekvienas rupinas ir turi rupintiės savo gyvybės išlaikymu; kadangi tos pareigos kitaip atlikti negalima, kaip tik vartojant žemės daiktus (išviršinius — bona externa, kad atskirti nuo vidujinių — bona interna) valgiui, apdarui ir gyvenimui, todėl kiekvienas žmogus turi teisę vartoti žemės turtą.

Palikęs turtus žmonių giminei, Dievas tečiau jų *nepaskirstė nei padalino* nei atskiriems vienetams ar šeimynoms, nei apreiškė savo valios, kad žmonės tuos turtus *bendrai* turėtu ir bendrai valdytu. Todėl apie savastį krikščioniškasis mokslas yra toks: a) Dievas, žemės Viešpats, yra ją pavedęs visos žmonių giminės naudai; b) žemė yra duota visai žmonių bendrijai (communitati), bet ne toje prasmėje, kad visi be skyriaus butų jos ponais; c) žemės paskirstymą ir turtų pasidalinimą atlieka patįs žmonės ir jų įstaigos; d) nors budama padalyta tarp vienetų, žemė nenustoja tarnavus bendrijai savo vaisiais. — Deus enim generi hominum donavisse terram in commune dicitur, non quod eius promiscuum apud omnes dominatum voluerit, sed quia partem nullam cuique assignavit possidendam, industriae hominum institutisque populorum permissa privatarum possessionum descriptione". (Encykl. Rerum novarum, § Neque est cur)

2° Yra Dievo valia, idant tarp žmonių butu privatinė savastis, t. y. kad į privatinį turėjimą galėtu pereiti ne tik tie dalykai, kurių kiekvienas stačiai tuojau reikalauja savo gyvybės

išlaikymui, bet ir tokie turtai, kuriuos žmogus tegali suvartoti tik ilgesniu laiku, o pagaliau ir patįs išdarbės priemoniai.

Privatinį turėjimą priemonių, reikalingų pragyvenimui, pripažįsta ir social- demokratai, bet jie tvirtina esant neteisingą ir bereikalingą privatinę savastį kitų turtų, o labiau produkcijos įrankių.

Privatinė produkcijos priemonių suvastis yra susipynusi su žmogaus asmens egzistencija ir yra reikalinga kaipo nepavaduojamas darbo akstinas (stimulus).

1) Privatinis turėjimas išteka iš teisės, kurią žmogus, budamas esybiškai neprigulmingas (essentialiter, metaphysice independens), turi dėl savo asmens, dėl savo dvasios ir kuno spėkų. Turėdamas tą egzistencijos išlaikymo teisę, žmogus turi lygią teisę savinties tuo, ką jis savo spėkomis padaro, butent pelnu ir savo darbo vaisiais. Yra visai naturalinė apskritai pripažinta teisės aksioma (axioma iuris): *daikto savininkui priklausant ir tai, ką tas daiktas iš savęs atneša bei išduoda.* Tą teisę pripažįsta ir socialistai, nes ydėm ta teise pasirėmę jie teisingai peikia ir stengias privoikti kilusį iš liberalizmo darbininko išnaudojimą. Socialistų tvirtinimas, visą darbo vaisių priklausant darbininkui, tuomet tegalėtu vadinties pilnai teisingu, jei jie padarytu pilną išvedimą (konkliuziją), ištekantį iš žmogaus asmens liuosybės; jei pripažintu ir tai, jog kiekvienas žmogus ydėm dėlto, kad jis, budamas savo dvasios ir kuno spėkų ponu, gali tas spėkas išnuomoti kito žmogaus naudai liuosų derybų keliu (libero contractu) ir tuo pačiu nebeturėti teisės prie ištiso savo darbo, o tik beturėti prie to atlyginimo, už kurį buvo suderėjęs savo spėkas. Jei tada darbo vaisiai priklauso pačiam dirbėjui, tai jis turi teisę jais versties kaip nori ir įmano: pasilikti sau, kitam pavesti, mainyties etc. Todėl ta savojo darbo vaisių teisė negali tapti apribota turėjimu tik pačių pragyvenimo daiktų, bet lygiai turi buti pripažinta ir produkcijos priemoniams, by tik jie ar tiesiog ar tarpiškai per mainiavą gali buti ir pasilikti darbo vaisiais. (*Pesch*: Lehrbuch der Nationalökonomie).

2) *Privatinės savasties įgijimas yra didžiu darbo akstinu.* Darbą dirbdamas žmogus turi viltį, kad savo vargo vaisius arba nors jo atlyginimą galės sau vartoti kaip norėdamas. Netekus tokio paraginimo, dauguma žmonių greičiau pasiduotu prigimtam tingiui, kaip sunkiam darbui; tada įvyktu ne pageidaujama visų stauni kulturos pažanga, atsakanti Dievo valiai, bet nepaliaunamas minių menkėjimas ir grįžimas į barbarybę. Dauguma žmonių visai nepažįsta augšto ir prakilnaus noro darbuoties dėl visuomenės labo ar negeisti už savo darbus didesnio už kitus pelno, o žadamoji gadynė, kuomet darbas virsiąs ramia rekreacija ar pailsiu, vargu kada pilnai įvyks; socializmas, reikalaudamas suvisuomeninimo (socializacijos visų darbo vaisių), išeina iš klaidingos pažiuros į žmogaus prigimimą; ta pažiura nesutinka nei su prityrimu nei su krikščioniškuoju tikėjimo mokslu.

3) *Privatinė savastis yra reikalinga dėl palaikymo visuomenės tvarkos ir atsakančio darbų padalinimo.*

Žmogaus reikalai yra labai įvairūs; jų patenkinimas yra lengvesnis, kuomet kiekvienas dirba tiesiog dėl savo naudos, o ne tada, kada visi butu priversti dirbti stačiai bendrai visuomenės naudai. Juk ėsama visokių darbų: prakilnių ir prastų, sunkių ir lengvų, tinkančių ir netinkančių, atsakančių ir neatsakančių žmogaus palinkimui ir gabumui. Kaip čia teisingai paskirstyti ir išdalyti darbus, panaikinus privatinį turėjimą? Juk kiekvienam malonu gauti darbą lengvesnį, švaresnį, ramesnį. Socializmo vadovai tomis mažomis sunkenybėmis menkai tesirupina, sakydami apskritai, stojus naujai komunizmo tvarkai, viską virsiant geriau.

4) *Privatinė savastis yra tinkama ramiems santikiams tarp žmonių palaikyti.*

Įvykus privatinei savasčiai arba turtų socializacijai, butu sunku netik darbus atsakomai paskirstyti, bet vargu butu išrasti teisingą normą pačių darbo vaisių išdalinimui. Tiekybė atliktojo darbo tokiai normai netinka. Sakoma: visi darbuosis pagal savo galėjimo, o gaus pagal reikalų. Bet reikia atsiminti ėsant žmonių, visai negalinčių dirbti: antrą vėl, juk nevisi atlikusieji paskirtąjį darbą, sutiks su valdžios nutarimu dėl jų darbo vertybės ir nevisi tenkinsis skiriamuoju jiems atlyginimu.

Netinka darbo vaisių padalinimo normai ir dirbėjo reikalavimai, nes vargu atspėti tų reikalavimų racionalumas ir teisingumas; su viršininkų nuomone galima juk nesutikti, o tuomet kįla visuotinas nepasitenkinimas ir graso pavojus visuomenės ramybei.

Pikti ir netikę dabartiniai visuomenės ekonominiai santikiai yra atsiradę ne dėlto, kad esti privatinė savastis, greičiau tam kalta ta aplinkybė, kad veiksniai (faktoriai), valdžiusieji ir tvarkiusieji visuomenės ukininkavimą, nesumojo kaip reikiant atlikti savo pareigos ir perdaug paleido palaidą žmogaus egoizmą. Žinoma, privatinės savasties institucija neatitolins visų ydų, atsiras visada nepatenkintų vienetų; tečiau *apskritąjį nepasitenkinimą daro ne privatinė savastis kaipo toki, tik jos piktavertimas* (abusus), *priešingas prigimties teisėms ir krikščioniškai dorai.*

Privatinė savastis atsako žmogaus prigimčiai. — Pramatydamas savus ir savo šeimynos reikalus, žmogus tuojau stengias apsirupinti reikalingais ateičiai turtais.

Socialistų sakoma, kad privatinei savasčiai išnykus visuomene išdirbsiant ir pagaminsiant didelę apstybę viso to, ko žmonės ateityje reikalaus, o tuo pačiu ir rupesnis dėl ateities nebebusiąs reikalingas. Tai labai silpnas viltiės argumentas. Neminint kitų kliučių, sakysime, kad ir ateinančioje socialistų valstijoj gali atsirasti nelaimingų atsitikimų, kada pritruks reikalingiausiųjų daiktų ydėm tuomet, kuomet be jų yra užvis

sunkiau apsieiti. Juk ir bendrai savasčiai ir bendriai turtų produkcijai įvykus, žmonija pasiliks prigulminga nuo gamtos ir jos spėkų ne mažiau, kaip šiandien. Toliau vėl, kaip čia neabejotinai įtikrinti visus darbo žmones į veikimą, į gerą valią ir rupestingumą visuomenės ir jos atstovų, kuriems bus pavestas produkcijos ir padalinimo valdymas.

Prigimties tvarka reikalauja buvimo privatinės savasties.—Žmogaus gyvybei išlaikyti visupirma yra reikalingi žemės vaisiai. Todėl nuo valandos, kuomet pradėjus žemę gyventi, atsiranda civilizacija, žmogus neišvengiamai pradeda rupinties įgyti sau turėjimą žemės, kaipo pragyvenimo priemonių šaltinio. Šale to privatinis žemės turėjimas yra galingu paraginimu prie darbumo. Be to, jei sulig bendrai pripažintos teisybės kiekvienam priklauso jo darbo vaisiai, tuo labiau artojui priguli laukas ar dirva, kuriuos vientik jo darbas yra padaręs derlingais ir vaisingais. Kas dirbęs-gyvenęs žemę, prakaitu savo dirvą laistęs ir įvaisinęs, norės, jos atsižadėti ir be širdies skausmo kitam paleisti? Juk teisybė neleidžia savinties tuo, ką kitas savo kruvinu darbu yra sau pasidaręs. — „Ager quippe cultoris manu atque arte subactus habitum longe mutat: e silvestri frugifer, ex infecundo ferax efficitur. Quibus autem rebus est melior factus, illae sic solo inhaerent miscenturque penitus, ut maximam partem nullo pacto sint separabiles a solo. Atqui id quemquam potiri illoque perfrui, in quo alius. desudavit, utrumne iustitia patiatur?" (Enc Rerum novarum, Sulyg. *Pesch*: Liberalismus und christl. Gesellschaftsordnung pusl. 278).

Iš minėtųjų išrodymų matyt, ėsant Dievo valią, kad žemiškieji turtai galėtu buti privatine žmonių savastimi.

Savasties įgavimo budai.

Įvairius savasties įgavimo ir valdymo budus atsidėjęs svarsto moralinės teologijos mokslas žinomame mums traktate *de iustitia et iure.*

Paprastai skaitomi penki įgijimo budai: okupacija (užėmimas), priaugimas (accessio), darbas (labor), užsigyvenimas (praescriptio), kontraktai.

Šiandien turi ypatingos svarbos *darbo* budas, dėlto, kad socialistai, atmesdami kitus budus, tą vieną tevadina teisėtu; sako, niekas negalės savinties kitais turtais, kaip tik tais, kuriuos pats yra sau pasidaręs savu darbu.

Darbo vardu vadiname žmogaus veikimą, tinkantį turtams gaminti (labor est industria humana apta ad producenda bona); vistiek kuno ar dvasios darbas, bytik butu vartojimu ir pridėjimu žmogaus spėkų; darbas pats turi naturalinį tikslą—pagaminti daiktų, naudingų tiek atskiriems žmonėms, tiek visuomenei.

Kiekvienas žmogus turi prigimtą teisę išlaikyti savo gyvybę ir savo kuno ir dvasios spėkas, o todėl turi teisę savinties visu tuo, ką padaro ar išdirba pasigaudamas minėtųjų savo spėkų. — „Kaip pasekmės išteka iš priežasties, kuri joms yra davus pradžią, taip lygiai darbo vaisius teisingai priguli tam, kas yra darbą atlikęs. — Quo modo effectae res causam sequuntur a qua effectae sunt, sic operae fructum ad eos ipsos, qui operam dederint, rectum est pertinere". (Rerum novarum).

Darbo vaisiais savinanties reikia atskirti įvairųs atsitikimai.

Jei kas savo darbą padeda į kokį daiktą, tapusį jo privatine savastimi per okupaciją ar kitu budu, tuomet padarytasis daiktas ištisai priklauso jam ir savo medega (materia) ir savo forma, kurią jo darbas dalykui yra suteikęs.

Jei kas savo darbą įdeda į svetimą daiktą, tuomet — apskritai kalbant — pasidaro bendra savastis: kas yra darbo pasekmė, priguli tam, kas yra darbą padirbęs, o materija, įgavusi per tą darbą naują išvaizdą, pasilieka savastimi kieno buvusi.

Jei darbo pasekmės (ar vaisiaus) negalima fyziškai prigimtinės tiesos taisykle: *Accessorium sequitur principale*, atidalyti nuo medegos, tuomet yra pritaikintina taisyklė: antrinas seka pirminą. Sprendžiant kas reikia skaityti pirminu (principale), o kas antrinu (accessorium), žiurima į ekonominę vertybę daikto ir darbo, o ne į metafyziškąją daikto formą. Nafta, kad ir persunkta (rafinuota) kieno nors, ir po tokio išvaizdos pagerinimo paslieka savastimi pirminio savininko; visai antraip stovila, artisto padaryta iš svetimo akmens ar medžio, turi buti pripažinta artisto savastimi. Naftos savininkas turi užmokėti rafinieriui už jo darbą, o artistas turi atsilyginti akmens ar medžio savininkui už materiolą, tapusį artisto savastimi. Painesniuose atsitikimuose artimesnes taisykles turi nurodyti teisdava.

Jei darbas yra atliekamas ne savu, bet svetimu vardu (non proprio nomine, sed in alterius servitio), tuomet darbininkas nuo samdytojo tegauna tik tą atlyginimą, koks sulig prigimties teisiu buvo liuosai suderėtas; tas dalykas paaiškės kiek žemiau.

2. Kontraktai.

Antriniais savasties įgavimo budais vadiname įvairias teisines sutartis (transactiones iuridicae) ir kontraktus.

Krikščioniškąjį kontraktų mokslą atsakomai tyrinėja moralinės teologijos traktatas *de contractibus in genere et in specie*. Todėl mums belieka atidžiau apsvarstyti *teisingosios tavorų kainos* klausimą (de justo pretio mercium).

Tame dalyke štai kas yra žinotina:

1) Ekonominiai liberalistai ir kiti, kurie valstiją ir jos teisdavą teskaito vienatiniu visų teisių šaltiniu, pripažįsta ir laiko teisinga visokią kainą, kurios valstija nedraudžia po

bausme. Todėl kainos, kurių reikalauja pramonininkai ir apsiėmėjai (przedsiębiorcy, предприниматели), susivieniję į kartelius arba į trustus [1]) sykiu su tikrųjų monopolių savininkais, *niekada negali buti neteisingos*, kol jos pasilieka valstybinių įstatų ribose; sulig minėtosios nuomonės, peraugštos kainos gali vadintiės „netinkančiomis“,—„neatsakančiomis“,—„nepadoriomis“, bet niekada—*neteisingomis.*

2) Krikščioniškasis doros ir teisės mokslas (christiana doctrina morum et iuris) į kainų teisingumą žiuri kitaip, neg ekonominiai laisvininkai; pripažindamas prigimties teisių buvimą ir skaitydamas jas pamatu visų pozitivinių teisių, jis sako nevisas valstybės toleruojamas kainas tuo pačiu ėsant teisingas.

Katalikiškas mokslas atskiria trejopą kainą: *konvencionalinę*, *legalinę* ir *paprastąją*, pagal įvairių budų, kuriais kainos atsiranda ir pasidaro. *Legalinė* vadinas kaina, nustatytoji publiškosios valdžios; *konvencionalinė* (pretium conventionale) yra kaina, kurią sulygsta tarp savęs pirkėjas ir pardavėjas liuosomis derybomis daiktams, kurie dėl savo retenybės ar brangio nei legalinės nei paprastosios kainos neturi, kaip antai: meno veikalai, seni rankraščiai, brangakmenis ir k.; *paprastoji* kaina (vulgare) įvyksta bendru žmonių vartojimu (communi aestimatione) ir esti įvairi sulig laikų ir vietų įvairybės Ji nustatoma *ne matematiškai* ir prileidžia tulą platenybę; gali buti trejopa: augštesnėji, žemesnėji ir vidutinė (supremum, infimum, medium). Normalinėse sąlygose paprastoji kaina toje pat vietoje pasilieka maž-daug vienoda.

3) Seniau nebuta klausimo apie teisingumo *Pretium vulgare*, dėlto kad nebuta ir tokių veiksnių (faktorių), kurie paprastąją kainą butu taip galėję nustatyti, kad ji virstu neteisinga, nors da vis ir vadintus *vulgare.* Senasis ekonominis gyvenimas, šalę įvairių teisybės laužymų—sako Biederlack—taip buvo persėstas krikščionystės dvasios, jog įsigalėjimas kainų, nesutinkančių su krikščioniškomis pažiuromis, buvęs visai negalimas. Tasai klausimas atsiradęs laikais, kuomet liberalizmas paleidęs nežabotą individualinį egoizmą ir patiesęs jį į pamatus

[1]) *Trustai* (t r u s t, skaityk: trest) yra sąjungos, fabrikantų ir pramonės savininkų steigiamos, su tikslu sujungti dirbtuves ir kitas pramonės įstaigas į vieną galingą instituciją arba darbo paimtuves. Atskiri savininkai tampa trusto dalininkais. Toki draugija gali sau paveikti pasaulinę rinką ir reguliuoti produkciją ir jos kainas kaip tinkama. Trustų tėviškė — Amerika. Pradžioje 1903 metų Suvienytose Valstijose buta 453 trustų su kapitalu daugiau kaip 46 miliardų frankų. Stambiausieji trustai: naftinis, cukrinis, degtininis, plieninis, sidabrinis, tabokinis, poperinis, roverinis, odinis, elektrinis.

Tarp trustai turi sumonopolizuotas visas didžiąsias išdarbės šakas

Kartelis (Cartell), kaip ir trustas, yra vartauninkų-pinigočių sąjunga su tikslu apriboti konkurenciją ir varžytines, kad nenusileistu kainos produkcijos išorbinių ir kartu su tuo sumažinti darbo žmonių susiorganizavimą. Karteliuose pasilieka atskiriems dalininkams didesnė liuosybė, kaip trustuose; dalininkai yra susivaržę kaikuriais apsiėmimais, pavyzdžiui, ne pardavinėti pigiau tulos kainos, arba nedirbti kokių tavorų daugiau kaip pažymėta norma ir t. t.

tautų ukininkavimo. Tuomet iškilo tokie visuomeniškai-ukiškojo gyvenimo, apsireiškimai kurie netrukus turėjo buti išaiškinti. Tarp kitų, čion priklauso atsiradimas pralobių (majątek, имущество) ar turtų, įgautų, pirklyste ar pramone. Toks didelis įturtėjimas per vaisbą ar pramoniją negalėjo įvykti kitokiu budu, kaip tik reikalaujant *begalo augštų* kainų už tavorus arba už daromus kitiems tarpininkavimus ir patarnavimus, kitaip sakant dėlei baisaus *skirtumo* tarp kainos, kuria tavorai pardavinėta ar daryta patarnavimai, ir tarp turėtųjų išlaidų.

Kitas įstabus apsireiškimas yra tvėrimos kartelių, trustų ir kitų panašių draugovių pirklių ir pramoninink̃ų tarpe; jų tikslas yra — šiokiuo ar tokiuo budu — paveržti sau įtekmę į nustatymą kainų tavorams ar patarnavimams. Todėl senasis liberalizmo mokintuvės tvirtinimas, *paprastąją* turgaus kainą (pretium vulgare per oppositionem ad legale) ėsant naturale kaina, šale minėtųjų apsireiškimų, nebesutinka šiandien su tikrybe ir neberanda sau šalininkų.

4) Kainų nustatymo įtekmė šiandien kuone išimtinai eina iš šalies pirklių ir tavorų pardavėjų; ta aplinkybė yra turėtina akyvaizdoje, aiškinant klausimą apie tavorų kainų teisę. Nėra abejonės pirklį galint už savo tavorą reikalauti kainos augštesnės, kaip visos jo tam padarytosios išlaidos. Kitaip pirklys neturėtu jokio pelno, o todėl truktu jam didžiausiojo darbumo paraginimo. Visuomenės labui yra reikalinga, kad pavieniai žmonės turėtu ir tvirtai jaustu darbumo norą. Apskritai imant pralobimo geidimas yra išteisinamas visuomenės labo žvilgsniu.

Tame pačiame visuomenės labo prasnyje (idea) yra jieškotina norma aptarimui teisingojo pelno augščio (iusti pretii quantitas).

5) Pelnymo tikslu kiekvienam valia reikalauti už tavorus kainos, perviršijančios savasias išlaidas tiek, kad gaunamuoju pelnu galėtu pragyventi ne tik jis pats, bet lygiai ir jo šeimyna, pasiliekant tame luome (in eodam statu), kokiame yra gimęs ir išauklėtas.

Negana to; galima da toliau žengti. Visuomenės labui netik nėra priešingas, bet ir naudingas geidimas pakilti pačiam ir savuosius iškelti į augštesnį visuomenės luomą ir įgyti geresnes gyvenimo sąlygas; ta viltis yra galingu darbumo akstinu.

Tokı sąlygų permaina visuomenei nekenkia. Pragaištinga visuomenės labui tegali buti tik uma permaina, galėjimas pereiti į augštesnį luomą greitu laiku be didesnio asmeniniodarbo arba vėl perdidis lengvumas nustoti teisiai įgyto turto, nežiurint gabumo ir apsukrumo.

6) *Nėra nei mažiausios abejonės visuomenės labui kenkiant neapribotą liuosybę reikalauti nors ir augštesniųjų kainų ir liuosybę vienytues su kitais kainų pakėlimo tikslu* (Biederlack).

Tiesa, pelnui augant eina didyn ir noras darbucties, bet iš kitos pusės žinome padedamąjį darbą tol nevisada galint lyginties su gaunamuoju augštu pelnu.

Ir negalima matyti jokios naudos žmonijai iš to, jei atskiri vienetai, — atsiradę taip laimingame padėjime, jog menku darbu didžius pelnus gauna, — tuo savo padėjimu gali naudoties pagal savo išgaidų, ėsančių tankiausiai ne kitu kuo, kaip paprastu godulių ar gobėjimu. Aiškus daiktas, iš tokių santikių turint kilt klasinę luomų neapykantą ir kitas artimas socialines ydas.

Pamatinės prigimties teisės reikalauja, idant žemės turtų tarp žmonių padalinimas niekada nebutu pragaištingas dėl visuomenės labo ir netaptu priežastimi didžių socialinių ydų. Todėl prigimties teisių prasmėje neteisingas yra reikalavimas tokios kainos, kuri neišvengtinai kenktu visuomenės labui ir pagimdytu pragaištingas pasekmes.

Toks aptarimas yra perdaug apskritas (generalis) kaip ir daug kitų moralinės ir teisinės srities opinijų. Arčiau aptarti ir konkrečiai išaiškinti tokias opinijas yra uždavinys mokslo ir teisėtos tarp žmonių valdžios, taikinant prie sąlygų įvairių vietų ir laikų. Ydėm ta aplinkybė, kad prigimtinės teisės yra labai apskritos ir neribotas, suteikia progos šiandieniniam teisių mokslui visai neguoti prigimties teisių egzistenciją.

Nedaug tegelbėtu kainų teisingumui kad ir labai smulkus jų pažymėjimas iki skatikų. Naudingiau ir pasekmingiau pasielgtu valstija, jei *sumotu taip sutvarkyti ištisą apyvartą, kad perdidelių kainų reikalavimas rastus atitolintas.* Pavyzdžiui valdžia turėtu ir galėtu uždrausti arba uždaryti draugijas, įsikurusias tikslu padidinti tavorų kainas; šale to valdžia turėtu kontroliuoti darbus visų asociacijų, turinčių įtekmę į kainų nustatymą.

Todėl ne kiekviena kaina, atsiradusi per sutikimą daugelio pardavėjų ir daugelio pirkėjų, eo ipso yra teisinga. *bet vien tik ta paprastoji kaina (vulgare pretium), kuri yra nustatyta po priverstina publiškosios valdžios kontrole*

Darbo kontraktas ir alga [1]).

Darbo nuomos ir algos klausimas turi didžią socialinę svarbą, o kartu yra tampriai sujungtas su visuomeniškosios doros reikalais.

Yra žmonių neturinčių nei kapitalų, nei kitų priemonių, kuriais galėtu versties savarankiškai, varydami pirklystę, pramonę, amatą ar dirbdami žemę. Tokie žmonės (proletarai), norėdami išmaitinti save ir savo šeimynas ir susitaupti mažą atsargą nelaimės ar reikalo priepuoliui, paprastai *išnuomuoja kitiems savo darbą.* t. y parsamdo savo darbumo spėkas.

[1]) Tanquerey, Biederlack, Antoine.

Derybos, kuriomis samdininkas apsiima laikinai darbuoties samdytojo naudai, yra vadinamas *darbo samdymo lygtuvėmis*, arba asmeninio darbo nuoma (locatio operarum, contractus laboris, umowa najmu, договоръ о наймѣ)[1]).

Vergija (servitus) pirm Kristaus laikų viešpatavo mažne pas visas tautas. Vergas buvo savo valdovo ar pono savastimi lygia kitiems pirkliavos-pardavos daiktams.

Baudžiava (colonatus, panszczyzna, крѣпостничество) atsirado apie ketvirtąjį amžių po Kristaus. Baudžiauninkai (žem. lažininkai) buvo prikergti prie žemės, kurią jie dirbo nepaleistinai; jie nebuvo tikri vergai, greičiau vidurinis luomas tarp palaidųjų ir vergų. Su laiku baudžiauninkų padėjimas pablogo; prie to pablogimo labiausiai prisidėjo rymiškai-byzantiškųjų teisių mokslas (Codex Iustitiani), atgaivintas ir išplatintas Bolonijos juristų rupesniu. Tie glosatoriai ir legistai, platindami per mokyklas ir per užimtąsias administracijos vietas senoviškojo absolutizmo idėjas, darbo žmones ir baudžiauninkus pavergė galiunams ir žemės savininkams, kurie, egoizmo vedami, minėtąjį mokslą labai globė ir platino.

Baudžiauninkai galėjo turėti namus ir kiek kitų turtų, galėjo juos palikti savo įpėdiniams, bet neturėjo teisės atsitolinti ar atsitraukti nuo žemės, prie kurios jie buvo prikergti. Paskirtomis dienomis jie dirbo ponui, o likusiuoju laiku dirbo sklypelį žemės, pavestosios jų pačių pragyvenimui.

Šale baudžiauninkų vėliau išpalengva atsirado liuosininkų ir palaidų žmonių, ėmusių versties įvairiomis pramonėmis ir amatais. Tuomet Vakarinės Europos valstijose susitvėrė *amatininkų draugijos*, arba kolegijos (collegia opificum), veikusios ir buvusioje musų respublikoje ir žinomos cechų vardu.

* * *

Privatinės savasties priešininkai darbo nuomos teisėtumą visai neguoja, reikalaudami kad darbininkai dalyvautų pelne, gaudami jo dalį proporcionalę darbui.

Darbo nuoma nėra priešinga prigimties teisei.—

Prigimties teisės netik nedraudžia darbo nuomos, bet da labai dažnai daro ją priverstiną tai šaliai, katra parsisamdo. Darbo spėkų parsisamdymo teisė išteka iš įgimtos žmogui teisės liuosai disponuoti savo spėkas ir pajiegas, neišskiriant ir to, kad galėtu jas pavesti kitam, bytik doriškai leistinu tikslu.

Ta parsisamdymo teisė kartais gali virsti moraline pareiga, butent tuomet, kada nėra kito budo aprupinti savo ir šeimynos pragyvenimą, arba jei tik tokiuo tegali įvykti kitas pasiektinas tikslas.

---

[1]) Darbo evolucijos istorija žino trejopą atmainą: vergiją, baudžiavą ir samdymą (salariatus).

Dėl begalinės liuosybės, viešpataujančios turtų gaudyme, darbo samdymas nesyki ir labai tol prasilenkia su tiesa, laužydamas silpnosios pusės teises. Tečiau, apskritai kalbant, samdytojas neturi pareigos atiduoti dirbėjui visą jo darbo vaisių, arba produktą, jei darbas buvo atliktas samdytojo vardu ir jo naudai. Tiesa tereikalauja atlyginimo tarp to, ką darbininkas išleidžia darbdavio naudai, ir to, ką jis iš jo gauna. Tokiam atsilyginimui iš abiejų šalių įvykus, tiesa randasi patenkinta (iustitiae satistit); darbininko išleidimai gali buti nelyginamai mažesni už atliktojo darbo vaisių. *Todėl darbo vaisiaus arba produkto negalime statyti normon teisingos algos tygimui*, jei remties prigimties teisių pamatu

Teisingos algos norma. (De iusto salario).

Kila opus klausimas dėl samdininkų algos augščio: kokios algos reikalauja tiesa ir iš kokios normos ji yra išvestina.

Yra visokių atsakymų.

1) Liberalistai teisinga vadina tą algą, kurią samdytojas ir samdomasis yra tarp savęs susilygę; pagal tos nuomonės, teisingoji darbo alga įvyksta konkurencijos keliu ir jos augštis priklauso nuo pasiulo ir paklauso (podaž i popyt, предложение и спросъ). Paklausas čia reiškia tą kokio-nors darbo rųšies tiekybę, kuri kokiuo žinomu laiku yra reikalaujama; pasiulas atsako skaitliui darbininkų, jieškančių tos rųšies darbo.

Kiti sako tą algą ėsant pripažintiną teisinga, kurią kiekviename atsitikime sudera tarp savęs darbo davėjas ir ėmėjas, nors ji butu ir žemesnė už priimtą toje vietoje normalinę algą, pasitikint abidvi šali lygstant buvus visai liuosi nuo kokios-nors viršinės prievartos (violentia externa.)

2) Socialistai, visai antraip, tvirtina darbininkams *pagal tiesos* (ex iustitia) priklausant visą darbo vaisių, atmetus medegos vertybę, geležų ir padarų sudėvėjimą ir protinį darbą tų, kurie savo inteligencija darbus veda.

Prieš tas pažiuras reikia visų-pirma pasakyti, kad žmogaus darbo lyginimas su viršiniais turtais (aequiparatio laboris cum bonis externis) yra neleistinas. Darbas yra veikimas žmogaus, kurs nemažiau už samdytoją yra Dievo paveikslo nešiotoju ir turi švenčiausias teises ir pareigas; todėl darbas yra neatskirtinai sujungtas su žmogaus asmenimi, kuomet viršiniai turtai yra beasmeniai (impersonalia) [1]).

Antra, viršinių turtų mainaverties teisingumas ne nuo pačių tik pasiulų ir paklausų tepriguli. Pasiulas ir paklausas gali buti pakelti ir nuleisti darytiniais, o nekartą ir labai netiesiais priemoniais; todėl gali atsitikti, kad padaryta tokiuo budu kaina bus lygiai neteisinga, kaip ir suvartotieji jos įvykdymui netiesieji priemoniai. Atmetus kitus darbo įkainojimo veiks-

[1]) Costa-Rosetti, Philos. moralis

nius, galėtų atsitikti, kad pati pasiulo ir paklauso taisyklė baisiai numažintų samdininko uždarbį, taip kad jo nebutų gana dienos reikalams patenkinti ir gaunamoji alga neatlygtų darbininko išleidimams. Tiesa be abejo reikalauja, idant samdytojas sugrąžintų samdininkui nors vis tai, ką jisai bedirbdamas išleidžia.

Prigimties teisės reikalauja, idant alga atlygintų doram ir tvarkiam dirbėjui jo pragyvenimo išlaidas. Jei darbininkas, vargo spaudžiamas, sutinka dirbti už menkesnę algą, kurią jam primeta samdytojas, yra tai „prievarta, prieš kurią kelia balsą tiesa". „Quodsi necessitate opifex coactus aut mali pejoris metu permotus duriorem condicionem accipiat, quae etiamsi nolit accipienda sit, quod a domino redemptore operum imponitur, istud quidem est subire vim, cui iustitia reclamat" (Rerum novarum).

3) Nežiurint visų minėtųjų skirtumų, reikia tečiau sutikti darbo vertybę turint daug bendrų panašumų su tavorų vertybės nustatymu. Išteka tai iš tos ypatybės, kad darbas, nors ir budamas žmogaus akcija, vienok gali buti parsamdomas svetimai naudai lygiai kitiems materialiniems daiktams. Todėl darbe, kaip ir kituose vartojimo dalykuose, mes atrandame abidvi vertybi; mainomąją ir vartojamąją. Tavorų mainavertį mes svarstome tokiuo budu, kad iš vienos pusės imame pirkėjo reikalą, — vistiek tikrą ar tik regimą — o iš antrosios — tą, ką suteikia pardavėjas. Taip pat atsitinka svarstant darbo mainavertį; iš vienos pusės turime omenėje tą naudą ar pelną, kurį darbas suteikia samdytojui, iš kitos pusės — nors tą, ką samdininkas dirbdamas išleidžia.

Bendrovės teorija. — Yra ekonomistų, kurie tvirtina darbininką, apart algos, turint gauti tulą dalį savo darbo vaisiaus. Tos teorijos šalininkai į nuomos kontraktą žiuri kaip į kokią bendrovę ir asociaciją, kurioje abudu kontragentu samdytojas ar samdomasis, dalyvauja pelnymuose sulig tiekybės įdėtojo kapitalo, iš vienos pusės, ir darbo — iš kitos.

Tečiau darbininko dalyvavimas pelne prigimties teisėmis yra nepriparodomas. Socialistai ir kiti, kurie to reikalauja, kontraktą bendrovės maišo su darbo nuomos kontraktu (contractum societatis confundunt cum contractu operae locationis). Derybos, kuriomis dirbėjas parsamdo laikinai kitam savo darbą, yra pačia esybė nuomos, o ne bendrovės kontraktas; o juk nž parsamdytą kitam darbą negalima *teisėtai* nieko kito reikalauti, kaip tos sulygtosios ar nelygtosios algos, arba to užmokesnio, kurs atlygsta naturalinei darbo vertybei (aequivalet naturali valori operae).

Minimalinės algos nustatymas teisybės atžvilgiu (Determinatio minimi salarii intuitu iustitiae).

1. *Samdytojai turi sulig teisybe (ex iustitia) moketi tokią algą, kokia atsako ekonominei vertybei atliktojo darbo.* Teisybė reikalauja,

kad kontraktus darant butu palaikoma lygybė (aequalitas) tarp atliekamojo darbo ir mokamosios algos, kad samdytojas atlygintu samdininkui suvartotasias spėkas; todėl ta alga turi buti nors tiek pakelta, kad jos butu gana darbininkui išaikvotoms spėkoms sugrąžinti valgiu, gyvenimu, apdaru ir t.t. Kadangi žmogus, savo pagimimu, negali stauniai darbuoties bepailsio, dieninis uždarbis turi buti užtenkamas darbininko pragyvenimui ir pailsio metu, butent sekmadienių ir švenčių dienomis [1]).

2. *Teisybė reikalauja, kad darbininkui butu grąžinamos išlaidos įgijimui mokslo, gabumo ir prantumo* (intelligentia),

Minėtasis objektivinis atlyginimas (ekvivalentas) tarp samdininko darbo ir jo gaunamosios algos tol da negrąžina darbininkui ištisos sumos, kurią jis yra dėl darbo išleidęs. Nusamdytasis kokiai dienai darbininkas suvartoja samdytojo naudai ne vien tik tas savo kunines spėkas, kurias jis ta pačia diena turi atgauti pavidale valgio, pailsio ir t.t., bet dirbdamas jisai maž-daug suvartoja savo prantumą, sąmonę, mokslą, gabumą, prityrimą; todėl samdytojas turi grąžinti atsakančiu budu išlaidas, padarytas įgavimui tų dvasinių spėkų. Juk negalima sakyti mokytojus, gydytojus advokatus, kunigus ir kitus, ilgais metais ir brangiomis išlaidomis įgijusius pritinkamą jų profesijai ar pašaukimui prisitaisymą neteisingai reikalaujant už savo darbus didesnio atlyginimo už kitų profesijų žmones, nereikalavusius taip ilgo ir brangaus taisymos. Dėl tos pačios racijos suaugęs darbininkas turi gauti brangiau už darbą, kurį tik jis tegali atlikti, už vaiką arba kitą nepilnametį ar nesuaugusį

3. *Apdraudimai senatvės, bedarbės, ligos ir t. t.*— Pabrikantas teisingai reikalauja, kad parduodamųjų išdirbinių kaina virš grąžos materiolo ir darbo išlaidų, amortizuotu kapitalą, įdėtąjį į padarus, mašinas, namus ir k.; lygiai ir darbininkas, kurs pasenterėjęs juk turės nustoti dirbęs, visai teisingai gali reikalauti atlyginimo už nudėvėtasias spėkas, buvusias jo kapitalu. Tuo tikslu samdininko darbo kaina turi buti padidinama prie uždarbio tam tikra procentine algos proporcija, kad liktu iš ko susidėti atsargą senatvei aprupinti.

Kaip pabrikantas gali pakelti tavorų kainas dėl atžvilgio į nelaimingus priepuolius, kainų svyravimą ir pardavos netikrumą, tokią pat teisę turi ir darbininkas. Juk stojus bedarbei dėl pabrikanto subankrutavimo ar kitai nelaimei ištikus, dar-

[1]) Nors negalima priparodyti *ex iustitia* teisės, idant samdytojas dalytus pelnu su darbininkais, vienok reikia atsiminti du dalykus: a) Žmogaus išaugštinimui (dignitati humanae) ir prigimtai dalykų tvarkai pilnai atsakant, kad tarp darbdavio ir dirbėjo butu daroma bendrovės sutartis ir darbininkas gautu dalį savo darbo vaisiaus; b) lygybė (aequitas) reikalauja, kad samdininkui, atlikusiam darbą už sulygtą algą, tektu kad ir mažesnė pelno dalis premijos pavidale (tamquam premium), labiau tuomet jei darbo apimtuvė (przedsiębiorstwo) atneša dideanį pelną. Sk. *Noldin*, de contr. laboris.

bininkas lieka be vietos toje pramonės šakoje, o kitoje jam vargu gauti atsakantį darbą. Todėl darbininkas gali teisingai reikalauti algos pakėlimo, idant galėtu save apdrausti bedarbės metui. Be darbo naštos darbininkas prisiima pavojų vargdieniu tapti; tas pavojus liktu neatlygintas, jei tebutu grąžinamos dieninio darbo išlaidos [1]), butu tai neteisingas kontraktas.

Jei darbas yra sujungtas su didžiu pavojumi darbininko gyvybei ar sveikatai, tada gali jis reikalauti algos pakėlimo proporcionaliai pavojaus didumui. Samdytojas tuomet tik yra liuosas nuo algos pakėlimo, kuomet jis pats, —kas šiandien dažniausiai atsitinka.—ima ant savęs tą pavojų, tai yra apsiima, darbininką sužeidus, atlyginti jam visus nuostolius ir sugrąžinti jam tą uždarbį, kurį butu turėjęs gauti tuo pačiu laiku budamas sveikas.

Tos pačios taisyklės turi buti atsakomai taikinamos, normuojant darbininkų-moterų uždarbį.

Alga ir šeimyna.

Paaiškinimai. Mokamoji darbininkui alga gali buti dvejopa: individualinė ir šeimyninė.

1. *Individualinė alga* (salarium individuale) vadinamas yra tas užmokesnis, kurs yra užtenkamas vienam darbininkui išmaitinti. Aišku, jog čia reikia suprasti darbininkas esąs normalinėse sąlygose, t. y. sveikas, galįs per dieną darbuoties, blaivus ir doras [2]).

Dieninio pragyvenimo arba pramitimo žodžiu reikia suprasti vis tai, kas yra reikalinga vienai dienai dėl išsilaikymo blaivaus, doro ir taupaus darbininko, pritinkamai jo luomui. Čion priklauso valgis, gyvenimas, apdaras, skalbimas, kuras, šviesa, o lygiai ir kitos išlaidos, kurių darbininkas savo padėjime išvengti negali, kaip tai padorios rekreacijos, švenčių išeigos ir k. Galop kadangi alga turi patenkinti visus normalinius darbininko gyvenimo reikalus, čiapat reikia prikergti ir butiną susitaupimą atsargos ligai, karšačiai, bedarbei ar pažaidai.

2. *Šeimyninė alga* (salarium familiale, merces familialis) yra toks darbo apmokėjimas, kurio yra gana dieniniam darbininko pragyvenimui kartu su šeimyna.

---

[1]) Operarius praeter onus laboris suscipit onus se periculo miseriae exponendi, quod item non compensatur. Aequi contractus, in quo onera suscipiuntur quorum pars non compensatur, iniustus est. *Costa - Rosetti*, Philosophia moralis, item *von Philippovich*, Grundriss d. Pol. Oek.

[2]) Todėl jei samdytojas prileidžia dirbti žmogų jam nereikalingą ar neatsakantį darbą, priima jį iš pasigailėjimo, tuomet — kai-kurių ekonomistų nuomone — gali jam teduoti algą žemesnę už minimalinę. Tečiau tame dalyke pigu prasilenkti su teisybe. Praktikoje nesykį atsitinka, jog samdytojas gailiaširdžiu apsimetęs, samdo darbui moteris, vaikus ir atėjunus iš svetur, bedarbius už labai menką algą, o vėliau tą sumažintą kainą jis išplėčia ant visų darbininkų, suaugusių ir pažįstančių darbą su didžiu jų nuostoliu.

Šeimyninė alga gali buti griežta arba atžvilginė.

Griežtoji alga (merces absoluta) yra ta, kurios užtenka šeimynos išlaikymui paprastuose pramonijos aplinkybėse (in statu industriae normali), ji visada pasilieka ta pati.

Atžvilginė alga (merces relativa) yra maininga ir esti įvairi pagal šeimynos asmenų skaitliaus ir pagal reikalų, kurie šeimyną spaudžia.

Svarstydami teisingosios šeimyninės algos augštį, mes turime omenyje ne relativinį, bet absolutinį, arba geriau sakant *kolektivinį šeimynos uždarbį*. Kitaip tariant, kiekvienam darbo samdininkui yra mokėtina tokia alga, kad ji, darbininkui vedus ir tapus šeimynos galva, butu užtenkama tos šeimynos pragyvenimui, jei žmona ir atėjusieji į metus vaikai prisideda prie tėvo uždarbio pritinkamais jų padėjimui ir pareigoms darbais.

Kudikių skaitlius yra čia suprantamas paprastas, kaip kad apskritai šeimynose atsitinka. Generalinė tiesdava turi akyvaizdoje apskrituosius atsitikimus, o ne retuosius, kuriuos galima vadinti išimtimis. Jei kudikių skaitlius yra didėlesnis, daugiau kaip ketvertas ar penketas vaikų, visuomenės labas reikalauja, kad tokia šeimyna vaikų auginimui gautų tamtikrą pašalpą; kad skaitlingi ir gerai išauklėti kudikiai yra naudingi visuomenei, todel tiek valstija tiek visuomeninės įstaigos turi rupinties įmanomai geru jų išauklėjimu.

Dalykui paaiškėjus, dabar galime išvesti tezį.

Tezis — Normaliniame darbų padėjime mokamoji tinkančiam (idoneo) *darbininkui alga turi buti toki, kad ji, padidinta uždarbiu, kurį pelno žmona ir kudikiai atsakančiais jų galėjimui darbais, butu užtenkama padoriam šeimynos pragyvenimiui* [1]).

Šeimyninės algos šalininkai įdėm supranta tą vyro uždarbį, kurio yra gana šeimynos išlaikymui kartu su eventualiniu uždarbiu žmonos ir kudikių, jei jie gali ką pelnyti, neapleisdami tečiau naminių pareigų ir nekenkdami savo kuno ir dvasios kutimui ir atsakančiam išauklėjimui.

Prigimties teisė yra bendra visiems; todėl samdininkas lygiai kitiems žmonėms gali vesti žmoną, o tapęs šeimynos galva, turi atlikti savo priedermes kudikiams ir žmonai. Viena iš vyriausiųjų jo pareigų yra aprupinti reikalus pačios, kuomet ji apsunkinta motinos pareigomis negali savimi beapsirupinti, o lygiai maitinti ir auginti kudikius. Anot Leono XIII: yra švenčiausias gamtos įstatymas, idant tėvas parupintu kudikiams maistą ir suteiktu reikalingą jų ateinančiam gyvenimui išauklėjimą. „Sanctissima naturae lex est, ut victu omnique cultu paterfamilias tueatur quos ipse procreavit: idemque illuc a natura ipsa deducitur, ut velit liberis suis, quippe qui paternam referunt et quodam modo producunt personam, acquirere ac parare, unde se honeste possint in ancipiti vitae cursu a misera fortuna defendere".

[1]) *Tanquerey*, Synopsis theol. moralis, De contractibus.

Darbo samdininkai, kurių vienatinis *kapitalas* yra darbinė spėka, negalėtu atlikti tos tėvo pareigos, jei už savo rankų darbus negautu algos, neužtenkančios šeimynos pramaitinimui minėtoje prasmėje.

Valstybės užduotis.—Valstijos darbas, be abejonės, yra rupinties taip sutvarkyti visuomenės santikius ir sutverti tokias sąlygas, kad šeimyninė alga taptu visuotinu ir priimtinu papročiu. Tik tokiuo budu tegalima išvengti darbo žmonių pamenkėjimo ir ištekančio iš jo visuotino nepasitenkinimo.

Visuomenės labo žvilgsniu valstija turi teisę įvesti šeimyninį užmokesnį. Juk negalima vadinti naudingu visuomenės labui daiktu, jei daugybė suaugusių darbininkų negauna tokios algos, kuri jiems leistu išmaitinti neperskaitlingą, taupiai ir padoriai gyvenančią šeimyna. Tą negeistiną apsireiškimą valstija gali atitolinti įvykdindama teisėtą algos reguliavimą. Valstija turi neužginamą teisę įstatų keliu nustatyti kainas reikalingiesiems vartojimo daiktams dėl visuomenės naudos; lygią teisę turi valstija nustatyti algą darbams.

Šeimyninė alga ir teisybė.—Visi sutinka, kad socialinė teisybė reikalauja šeimyninės algos, bet nevisi katalikai ekonomistai tesutinka pripažinti tą algą ištekant iš mainomosios teisybės (ex iustitia commutativa).

Kai kas tvirtina ir Leoną XIII encyklikoje „Rerum novarum" *aiškiai* pritariant šeimyninei algai. Tečiau reikia sutikt encyklikos žodžius nurodant tik tas geistinas pasekmes, kurios galėtu įvykti, įvesdinus šeimyninę algą[1]).

Jei ne stačiai, tai pašliauniai galima išvesti iš encyklikos žodžių algą *atsakant teisybes.*

Praktiškieji išvedimai.—Ekonomistai, reikalaujantieji šeimyninės algos dėl teisybės (ex iustitia) sako: jei mokamoji pagal kontrakto ar lygtuvių (ar sutarties) sveikam ir darbiam samdininkui alga yra neužtenkama paprastos šeimynos pramaitinimui (ad alendam ordinariam familiam), darbo nuomos kontraktas yra neteisingas ir netikras[2]).

Bet yra atsitikimų, kuriuose teisybės nelaužant galima ir už mažesnę algą derėties: 1) Jei darbininkas dėl senatvės ar nesveikatos arba dėl savo negabumo negali atlikti ištiso darbo; nes samdytojas neturi reikalo mokėti už darbą daugiau, kaip, kad jis vertas. 2) Jei darbo sąlygos kokioje šalyje yra tokios, jog darbas tėra permaž pelningas ir jo vaisiai neišneša tiek,

[1]) Minėtieji encyklikos žodžiai sako: Jei darbininkas gauna tiek algos, kad jos užtenka padoriam pragyvenimui jo paties, žmonos ir vaikų, tuomet, jei jis yra išmintingas (si sapit) ir paklusnus prigimimo balsui, jisai sumos susitaupti mažą atsargos sandėlį: „Mercedem si ferat opifex satis amplam ut ea se uxoremque et liberos tueri commodum queat, facile studebit parsimoniae, si sapit, efficietque, quod ipsa videtur natura monere, ut detractis sumptibus, aliquid etiam redundet, quo sibi liceat ad modicum censum pervenire".

[2]) *Von Philippovich*, Grundriss der Politisch. Oekonomie pusl. 299; *Costa-Rosetti*, p. 792.

kad iš jų galima butu mokėti prideramą algą. 3) Jei darbdavys iš pasigailėjimo samdo bedarbį žmogų, kurio darbo visai nereikalauja.

Neteisingai pasielgtu darbdavys, kurs atsisakytu mokėti samdininkams šeimyninę algą dėl didžios apstybės darbininkų; ar daug ar maž yra samdomųjų, vistiek sveikas ir naudingas darbininkas turi teisę gauti algą, užtenkamą šeimynos maitinimui.

Moterų uždarbis.—Prigimties tvarka vyriausį rupesnį apie šeimynos išlaikymą ir maitinimą uždeda vyrui—tėvui, motina tame dalyke yra tik jo pagelbininkė. Todėl apie moterų šeimyninę algą negalima to paties pasakyti, kas yra tariama apie uždarbį suaugusiųjų vyrų.

Reikia pridurti, kad nei individualinės nei šeimyninės algos negalima aptarti ir nustatyti griežtai iki skatikui; kaip tavorų kainos, taip lygiai ir uždarbis gali buti toje pačioje vietoje ir augštesnis ir žemesnis be prasikaltimo prieš teisybę.

Norma turtų tarp žmonių padalinimui yra visuomenės labas. O kad daugybė žmonių neturi jokių kitų turtų, kaip tik savo asmeninį darbą, ėsantį jiems vienatiniu pragyvenimo šaltiniu, todėl pati turtų padalinimo norma reikalauja, idant darbas butu apmokamas alga, atsakančia reikalams pavienių žmonių, atsakančiu gi užmokesniu yra įdėm šeimyninė alga; juk samdomieji nemažiau už samdytojus turi reikalą ir teisę kurti sau židinį (peleną) ir tverti šeimyną

Ukiškojo veikimo normos.

Žmogui žemės turtai yra reikalingi dėl atlikimo pareigų maitinimo ir tobulinimo savęs paties ir šeimynos. Tuo tikslu kiekvienas nuo prigimties turi teisę ir pareigą įgyti privatinę savastį. Prigimties teisė neužbrėžia ribos, kurios nevalia peržengti turtų įgijime. Todėl apskritai sakant kiekvienam valia jieškoti turtų neapribotoje tiekybėje, by tik tai nekenktu visuomenės labui.

Turtų įgavimas ir krikščioninės doros teisė.—Turtų įgijime kiekvienas privalo laikyties krikščioninės doros teisių. Tuo tikslu: a) Kiekvienas turi rupinties tas moralines teises kaip reikiant pažinti. To mokslo įgavimui gali buti naudingas valstybinių įstatų pažinimas, bet jo tol negana. Norint atskirti teisę nuo beteisės krikščioninės doros teisės šviesoje, reikia dar jautriai klausyti savo sąžinės balso ir rupinties tuo jos jautrumu.

Šale to krikščioninė doros teisė reikalauja, idant kiekvienas nepaleistu iš akyvaizdos paskutinio tikslo ir savo išganymo Todėl pralobimo darbuose negalima buti be saiko, o savo veikimą reikia taip apriboti, kad besirupinant žemės daiktais negaištu amžinieji.

Krikščioninė doros teisė ne tik leidžia save mylėti, bet stačiai iš kiekvieno to reikaulauja; todėl ne tik leidžia ieškoti laikinųjų turtų, bet dar, apskritai sakant, liepia darbuoties dėl praturtėjimo; negana to, iš daugumos žmonių reikalauja sunkaus ir energiško veikimo tiek dėl individualinio labo, tiek dėl šeimynos ir visuomenės, bet reikalaujama kartu, kad žmogus visai nepaskęstu turtų ir pelno jieškojime.

b) Kiekvienas turi rupestingai atlikti savo pareigas kitiems, ir tat juo sąžiningiau, kad apsileidimas tomis pareigomis gali netrukus išdildyti aną sąžinės jautrumą, kurs žmogui yra reikalingas pildant prigimties teises.

Ypač reikia rupinties pildyti ir atlikti tiesas ir įsakus krikščioninės teisybės. Ta teisybė savo turinio visai nesiskiria nuo teisybės doros, įsakytos visiems žmonėms prigimties teisėmis (Christiana iustitia obiecto non differt a virtute iustitiae). Todėl galima sakyti krikščioninės teisybės tiesas varžant lygiai krikščionis ir nekrikščionis. Skirtumas tame, kad ta prigimtoji teisybės dora krikščionims tapo patvirtinta pozitiviai Dievo apreiškimu. Todėl krikščioninės teisybės pritaikinimas prie ekonominio gyvenimo yra lengvesnis ten, kur viešpatauja Kristaus tikėjimas ir dievotumas.

Virš to krikščioninė doros teisė liepia rupinties ne vien materialiniais, bet lygiai ir dvasiniais, doriškaisiais reikalais kitų žmonių, artimų; greta to ji reikalauja, idant piliečiai ištikimai pildytu viešąsias pareigas rupintus visuomenės labu.

Tokiuo budu krikščioninės moralinės teisės yra labai svarbus ir pasekmingas veiksnis sutvarkyme ekonominių visuomenės darbų.

Valstija ir tautinis ukininkavimas.

Greta religijos ir doros didžiausią įtekmę tautų ukininkavime daro valstybinė valdžia. Tą įtekmę valstybė atlieka įvairiais budais: platindama ar siaurindama piliečių teises, tvarkydama turtų padalinimo dalyką, reguliuodama ekonominius piliečių veikimus, leisdama mokesnių ir muitų taisykles, normuodama santikius provincijų, tautų, valstijų ir k.

Tarp kitų valstybinės įtekmės apsireiškimų svarbesni yra turtų ir mokesnių padalinimas.

Turtų padalinimo darbas.—Visuomenės labas reikalauja įmanomai lygaus turtų padalinimo tarp piliečių. Bet ir pats visuomenės labas tuo atžvilgiu gali buti ne vienaip suprantamas. Krikščionių supratimu visuomenės labas (bonum publicum) tuomet tik yra *tikras*, jei jis negaišina žmonių, jieškant amžinosios laimės, bet da padeda artinties į tą tikslą. Perdaug nelygus žemės turtų padalinimas kenkia dvasinių turtų jieškojimui. Abudu kraštu,—*utrumque extremum*: ir perdaug ir permaž turtų,—yra pavojingu. Žemės gerybių *besaikė*, perdaug palengvindama gyvenimą, nekartą veda į tinginystę

ar piktus įpročius, kelia puikybėn, niekina artimą, žemina žmogaus idealus, atitraukdama jį nuo prakilniųjų dvasios daiktų minėjimo ir prikergdama prie žemės turtų. *Neturtas* gi apsunkina žmogų perdideliu rupesniu dėl duonos kąsnio, neduoda sielai pakilti prie augštesniųjų dvasios ir išganymo reikalų, žadina pavydą, ir neapykantą dėl turtingesniųjų, o nesykį gimdo nepasitenkinimą ir nusiminimą.

Todėl yra geistinas daiktas, idant įvyktu toks turtų išdalinimas, prie kurio žymesnė žmonių dauguma nei perdidelių turtų nevaldytu, nei kentėtu neturto, bet kad visi turėtu tiek, kiek vidutinio rupestingumo žmogui yra reikalinga prideramčiam pralobimui. Tokie žmonės ir daro vidutinį luomą; galima stačiau sakyti: krikščioninė visuomenės politika pirmiausia turi stengties įvykdinti tokias socialines sąlygas, kuriuose kuodidesnė piliečių dalis prigulėtu prie vidutinio luomo.

Todėl ir šv. Tomas Akvinietis drauge su Aristoteliu tvirtina, geriausius šalies piliečius išeinant iš vidutinio visuomenės sluogsnio; iš to išpuola, jog valstija dėl savojo labo privalo stengties jį palaikyti (*Biederlack*, Soc. Frage).

Mokesniai.—Galingiausis faktorius (veiksnis) tautos turtų išdalinime yra valstija su savo įstaigomis ir tiesdava. Budama stambiausiuoju krašto ukininku, valstija daro įtekmės turtų išdalinime savo *finansine systema*, t. y. savo įeigomis ir išlaidomis, jų didybe, pavidalu ir pelnymo bei išleidimo budais. Kaip galinga turi buti ta įtekmė, lengva spėti jau iš to, jog civilizuotose valstybėse mokesniai apžioja nuo 9% iki 14% viso tautų pelno.

Aišku, kad turtų išdalinimui yra svarbiausias klausimas, iš ko yra imami tie mokesniai ir kokioje proporcijoje jie pasilieka su kitais. Žemės mokesniai[1]) mažina jos rentą, jei nėra įvežamųjų muitų[2]) nuo duonos ir kitų žemės ukių produktų; nes tuomet žemvaldis negali perkelti uždėtojo jam mokesnio ant kainos parduodamųjų produktų dėl tarptautinės konkurencijos. Mokesniai nuo % popėrių, nuo tekančiųjų rokundų (rachunek bieżący, текущій счетъ) ir k. stačiai krinta ant pelno ir taippat negali buti perkeliami ant kitų. Visi gi amatiniai mokesniai (промысловые налоги) tankiausiai yra nekas kita, kaip mokesniai *nuo darbo*, arba triuso (налоги на трудъ): jie stačiai ar pašliaunai (indirecte, косвенно: perkeliant nuo vieno ant kitų) mažina uždarbį ir algą. Buvusi seniau pas mus *pagalvinė*[3]) lygpat buvo mokesnis nuo triuso, kaip ir neseniai panaikintoji pasportinė rinkliava.

Pašliaunieji mokesniai (tributa indirecta, косвенные налоги, podatki pośrednie).—Pašliaunieji mokesniai apsunkina vieną ar

[1]) Поземельный налогъ.
[2]) Ввозныя пошлины.
[3]) Подушная подать; pagalvinė įvesta višam mokesniniam luomui (податное сословіе) Petro I, liko panaikinta 1887.

kitą žmonių pelno dalį pagal to, ant kokių dalykų jie yra uždedami: mokesniai nuo druskos, miltų, žibalo ir kitų reikalingiausiųjų bendrojo vartojimo dalykų visu savo sunkumu krinta ant uždarbio ir algos, kuomet mokesniai nuo išgaidų ir gašumo dalykų (obiecta luxus, предметы роскоши) pirmiausiai yra mokami iš rentos ir iš pelnų, dėlto, kad tuos daiktus daugiau vartoja pinigočiai, žemvaldžiai ar apimtuvininkai (przedsiębiorca, предприниматель, przedsiębiorswo=darbo apimtuvės).

Muitai.--Tąpatį galima pasakyti ir apie fiskalinius muitus ant užsieninių tavorų.

Finkaliniu, arba finansiniu muitu (cła finansowe, фискальная пошлина) vadinasi mokesniai, kuriuos valdžia ima nuo įvežamųjų uždarbinių tavorų iš svetimųjų valstijų tikslu padauginti valstybinio iždo pelną (nuo žodžio *fiscus*, valstybės iždas, skarb, казна) Šale to valdžia kartais geidžia šelpti kutimą kokios nors vidujinės pramonės šakos ar atžalos. Tuomet užsieniniai produktai yra apkraunami tokiais mokesniais, kad jie rastus brangesni už tos pačios rųšies produktus, daromus savo krašte, ir dėl savo brangybės negalėtu konkuruoti su vietiniais išdirbiniais.

Jei geidžiama ne vientik valstybinį pelną padidinti, bet kartu da susilpninti svetimšalių konkurenciją, tuomet muitai yra vadinami *globiamasiais*, arba *protekcioniniais* (cło protekcyjne. охранительныя, или покровительственныя пошлины).

Yra da ir trečia muitų rųšis. vadinamų *draudžiamaisiais* (запретительныя) kuomet geidžiama užsieninę konkurenciją visai atitolinti. Tuo tikslu esti uždedami ant įvežamųjų produktų taip augšti muitai, jog svetimšalių dalykų pirkimas yra mažne visai negalimas.

Protekcioniniai muitai yra naudingi turčiams: jie didina apimtuvinį pelną (zysk przedsiębiorczy, предпринимательская прибыль) ir mažina pelną vyriausiųjų vartotojų—darbininkų.

Jei globiamieji muitai yra dedami ant duonos grudų, kaip Vokietijoje, Francijoj, Italijoj ir k. valstijose, tuomet jie didina rentas žemvaldžių, o žemina naturalinį uždarbį samdininkų, kurie kad ir ima pirmesnįjį užmokesnį, tečiau, duonos kainai pakilus, už tuos pačius pinigus nebegauna pirkties pirmosios produktų tiekybės. Jeigu samdininkams algos bus pakelta proporcionaliai duonos algos pabrangimui, tuomet visa muitų suma kris ant apimtuvinio pelno.

Valstybės skolos. budamos nepaprastu (ekstraordinariniu) šaltiniu valstybinio iždo įeigų, taippat gali padaryti svarbias atmainas tautos turtų išdalinime. Užtraukdama vidujinę paskolą, valstija dalį kapitalų atitraukia nuo pramoninio vartojimo; siulomieji pramonės reikalams kapitalai sumažėja visa dalimi, lygia paskolai; o sumažėjus kapitalų pasiulai, eina didyn jų procentai dėl palukų ir mažėja samdomųjų darbininkų alga.

Užsieninė paskola neturi tokių pasekmių. o kartais ji dar padidina darbininkų užmokesnį ir pelną; atsitinka tai tuomet,

jei pasiskolintųjų svetimšalių kapitalų dalis per valdžios rankas patenka žmonių apyvartai (geležinkeliai, kasyklos, naujų darbų apimtuves etc.). Bet apskritai imant ir užsieninis kapitalas padaro skolą, už kurią kasmet reikia mokėti % ir dildyti pati suma. Pinigai skolai atlyginti atsiranda ir esti sudedami iš žmonių darbo vaisių per mokesnius; skyrius yra tas, kad vidujinei paskolai išmokėti tie pinigai pasilieka čiapat valstijoje, tik mainydami savo vietą: iš doklių mokėtojų kišenių persikeldami į kišenes procentinių raštų savininkų, o prie užsieninės paskolos pinigai iškeliauja į svetimas šalis nebegrįžtinai.

Valstijos išlaidos.—Ne mažesnę įtekmę tautos turtų išdalinime daro valstija savo išlaidomis Valstybinėse išlaidose turi didelę svarbą dėl turtų išdalinimo ne vientik patis išlaidų objektai, arba dalykai, bet ir *išleidimo budai.* Didžioji valstybinių išlaidų dalis eina išlaikymui tarnaujančiųjų pilietiškoje ir kariškoj žinybose. Valstybės tarnautojų algos didumas yra svarbus ne patiems tik valdininkams, bet ir asmenims, tarnaujantiems privatinėse įstaigose. Jei valdžia pakelia algas savo tarnautojams, tuo pačiu ji patraukia į savo šalį intelektualinio darbo pasiulą: jai pradeda siulyties daugiau tinkamų darbininkų; privatiniai apimtuvininkai, norėdami palikti prie savęs apšviestuosius pagelbininkus, turi padidinti protinio darbo apmokėjimą Išeina, kad valstija daro įtekmės į augštį uždirbamosios algos visų protinių triuso atstovautojų (reprezentantų).

Steigdama savo išlaidomis įvairias profesijines ir amatines mokyklas, valstija gali turėti įtekmės į pakėlimą uždarbinio mokesnio apskritai. Suteikdama mokslą, ji daro darbininko triusą produktivesnį ir pelningesnį, pakelia darbų vertį, algos augštį. Valstijos išlaidos kelių pagerinimui, kanalų iškasimui, portų įtasymui, kalnų rausimui ir k. žymiai prisideda prie lygesnio išsidalinimo rentų, pelnymų ir uždirbamųjų algų įvairiose krašto dalyse.

Galop, valstybinės išlaidos laikymui padidintos pasieninės sargybos kontrabandistams gaudyti daro gera piniguočiams, didindamos apimtuvininį pelną (zysk przedsiębiorczy)

Išleidimo budai.—Išleidimo (расходованіе) budai esti labai svarbus, užperkant iždui įvairias medegas ir atliekant valstybinius statymo ir taisymo darbus.

Jei valdžia laikos systemos stambiųjų pavestuvių[1]), koncesijų[2]) ar pristatymų[3]), tuomet paprastai gerai pasipelno apimtuvininkai, todėl auga ir didinasi pelnymai Taip Rusijoj ir pas mus pastaraisiais dešimtmečiais padaryta daugybė gana stambių turtų išdinėmis[4]) ir geležinkelių koncesijomis.

---

[1]) Подрядъ,

[2]) arba pavestuvių, kuomet leidžia valdžia atskiram žmogui ar kompanijai apimti kokius visuomenei naudingus darbus, kaip antai: kanalus kasti, geležinkelius statyti etc.

[3]) Поставка.

[4]) Казенный подрядъ, cnf. Моревъ, Рук. полит. эк.

Jei valstija, užpirkdama daiktus ir medegas stačiai susižino su producentais, aplenkdama tarpininkus, tuomet ji gali padidinti ar rentą ar uždirbamąją algą. Didina rentą, jei perka tiesiog iš pirmųjų rankų, kaip pvd. karo ministerija, armijai grudus imdama iš žemvaldžių; didina uždarbį, kuomet pirkiniai yra imami stačiai iš pačių dirbėjų, jei pvd. ta pati karo ministerija armijai avalus dirbdina pas Kursko amatninkus (кустари).

Be finansinio ukininkavimo, valdžia turi daug kitų budų stačiai ar nestačiai padaryti įtekmės žmonių turto išsidalinime tiek atskirų asmenų, tiek visuomenės klasių tarpe. Pavyzdžiui imkime persidanginimo budą. Valdžia gali palengvinti arba apsunkinti persikraustymą gyventojų iš vienos vietos kiton ir įsikurimą naujose neapgyventose šalyse; tokiuo budu gali tapti sustabdytos arba ir visai pranykti žmonių priaugimo taisyklės. Arba vėl uždraudžiant nepilnamečiams darbuoties pabrikuose, eina silpnyn dirbėjų konkurencija, o tuo pačiu didinas suaugusiųjų uždarbis ir mažėja apimtuvių pelnas.

Įsteigus Bajorų banką (Дворянскій банкъ), žymiai sumažėjo pelnai akcionierinių žemės bankų. Jei valdžia įsteigtu centralinį organą savitarpiniam turtų apdraudinui nuo ugnies, akcionierinių apdraudos draugijų pelnas turėtu gerai nusileisti.

Pavyzdžių skaitlius butu galima pailginti, bet ir iš to, kas pasakyta lengva išvysti tą galingą rolę, kurią turi valdžia tautos ineigų ir pelnų išdalinime.

Išvadai (konkluzijos).

1) Uždėdama mokesnius ir kitas viešasias sunkenybes, valdžia privalo prisilaikyti *išdalytinosios teisybės* (iustitia distributiva) tiesų, t. y. dėstyti mokesnius ir kitas sunkenybes pagal pasiturėjimo kiekvieno piliečio. Todėl pvd. traukimas valstybinio pelno iš pašliauniųjų, arba tarpiųjų mokesnių (косвенные налоги, tributa indirecta), dedamų ant paprastųjų, reikalingųjų pragyvenimui priemonių, nesutinka su teisybe ir yra kenksmingas, dėlto, kad tokiuo budu tampa labiau apsunkinami žemesnieji ir vidutinieji visuomenės sluogsniai, Taip elgdamos valstija, vieton sumažinus turtų išdalinimo nelygybes, da jas padidina.

2) Jei valdžia pati varo viešuosius darbus ir tokiuo budu atlieka apimtuvininko rolę, ji privalo lygiai kaip ir kiekvienas darbdavys taikyties prie krikščioninės teisės pamatų. Jei valdžia viešuosius darbus atiduoda privatiniams apimtuvininkams, tuomet ji turi reikalauti, idant butu išpildytos visos išlygos, kurių reikalauja krikšč. doros teisės iš pusės užmokesnio, sekmadienio šventimo, darbo laiko ir k. ir jausti, kad jos butu atliktos.

3) Valdydama valstybinius turtus, valdžia privalo laikyties prigimtosios teisybės reikalavimų ir krikščioninės doros teises. Priklausantieji valstijai miškai, kasyklos, pabrikai turi

buti taip valdomi, idant jie butu pavyzdžiu krikščioninės ekonomijos tiesų pritaikinimo.

4) Kadangi atskirų miestų, valsčių ar provincijų valdybos turi dėstyti mokesnius ir darbus dalyti, ir jos taippat privalo taikinties prie minėtųjų teisybės ir doros pamatų.

Bažnyčia ir tautinis ukininkavimas

Tautiniu ukininkavimu (Volkswirtschaft Nationalökonomie, gospodarstwo narodowe, народное хозяйство) yra vadinama suma visų išvaizdų ir apsireiškimų išdarbės, mainiavos ir vartojimo įvairių kokios nors šalies ar valstijos produktų. Esama visokių ukininkavimų sulig atžvilgio, iš kurio yra žiurima į ukiškuosius darbus: vieno žmogaus, valsčiaus ar ištiso krašto arba valstijos; iščia ir yra ukininkavimas privatinis (pavienis, atskiras), valstinis, tautinis ar valstybinis.

Kįla klausimas, kaip tol Bažnyčia gali žengti į tautinės ekonomijos sritį, tvarkyti ir reguliuoti, ukiškuosius žmonių darbus.

1. Bažnyčia yra viršprigimtinė institucija; todėl apskritai sakant Bažnyčiai nebutu ko rupinties tautų ekonomija lygiai taipaja, kaip ji nesirupina atskirų žmonių ukiais arba valdymu kokios nors akcionierinės bendrovės. Bet Bažnyčia turi pasiuntinybę mokyti Kristaus mokslo teisių, kurios apima ir ekonominių reikalų sritį tiek privatinio tiek tautinio ukininkavimo; ji turi pareigą jausti, idant tos teisės nebutu aplenkiamos, bet pildomos ir taikinamos prie visų galimų sąlygų. Todėl jei pradedama skelbti ir taikinti doktrinos, nesutinkančios su krikščioniniu teisės mokslu, tuomet, ir tiktai tuomet, Bažnyčia turi teisę pakelti savo balsą, perspėdama, kad neįvyktų kas priešinga Dievo teisei. Kaip visuose žemės reikaluose, taip lygiai ir ukininkavime, privatiniame ar tautiniame Bažnyčiai tepriklauso tik *tarpinė valdžia* (pašliaunioji valdžia, potestas indirecta).

2. Liuosybę ir teisę krikščionis šitaip supranta: Kiekvienas yra liuosas žemės turtų įgijime ir vartojime; valstijai jis tėra tiek ir tuose dalykuose paduotas, kiek ir kokiuose atsitikimuose jisai *turi gerbti teises* kitų ir visuomenės labą; Bažnyčiai gi yra paduotas tiek, kiek negali prasikalsti *doriškai* [1]).

Todėl prasilenkia su tiesa ir tie, kurie sako katalikus ir ekonomijos veikime pilnai priklausant nuo Bažnyčios ir turint pasiduoti bažnytinės valdžios vadovavimui, ir tie, kurie tvirtina katalikus ekonomijos darbuose nuo Bažnyčios visai esant neprigulmingus. Bažnyčios sąnariai tiek tik tepriguli nuo bažnytinės valdžios, kiek iškilsta abejonė dėl įgavimo ir turėjimo turtų arba dėl ekonominio stovio pagerinimo: ar jie sutinka su krikščionių moraline teise ar nesutinka; o tuo atžvilgiu visas ukiškasis veikimas apskritai, tiek pavienių žmonių, tiek draugijų, yra pasidavęs Bažnyčiai.

---

[1]) *Biederlack*, Sociale Frage.

Prierašas formulai ant 23 pusl. paaiškinti.

Formula $\frac{m}{c+v}$ reiškia schemą tų dėsnių, iš kurių sulig Markso teorijos, pasidaro *pelno rata* (Profitrate).

m reiškia *M*erhwert, t. yra viršvertį,

c — *C*onstantes Kapital, stauniąjį kapitalą.

v — *V*ariables Kapital, maimingąjį kapitalą.

Pakeitus raides cifromis, formula, pavyzdžiui gali gautis šiokį pavidalą:

$\frac{c}{m+v} = \frac{1000}{4000+1000} = \frac{1}{5}$ tai yra pelno rata išneša 20%.

TURINYS.

Pal.

I. Apskritasis socialinio klausimo supratimas - - - - - 3

Socialinio klausimo buvimas.
Socialinio klausimo prigimtis.
Socialinio klausimo aptarimas ir atsiradimas.
Socialinio klausimo padalinimas.

II. Generalinės socialinių ligų priežastis - - - - - - - 5

Religijiniai ir doriškieji socialinio klausimo elementai.
Ekonominiai elementai.
Atsiskyrimas kapitalisto nuo samdininko arba separacija kapitalo ir darbo.
Susikimšimas darbininkų miestuose.
Politiškoji socialinio klausimo sritis

III. Pradžia ir išsiplėtimas dabartinių socialinių ydų - - 8

Vyriausios ekonominės mokintuvės.

I. Ekonominio liberalizmo arba ukiškosios liuosybės teorija - 9

Ekonominio liberalizmo pakraipos ir vardai.
Apie senąjį liberalizmą.

Liberalizmo postulatai - - - - - - - - - - - - 10

Liuosybė ir valstija.
Panaikinimas organizacijos varžančios liberalistų laisvę.
Liberalizmas ir etika.

Naujasis liberalizmas - - - - - - - - - - - - 11
Katalikų liberalistų pažiuros - - - - - - - - - - —

Ekonominio principo arba pamato tardymas.

Liuosybės principo tardymas - - - - - - - - - - 13

Liberalizmas ir liuosybė.
Nelygus turtų padalinimas.
Liberalizmo doktrina nesutinka su prigimties ir religijos tiesiomis.

II. Socialistų mokintuvė - - - - - - - - - - - - - 14

Socializmo supratimas, įvairūs vardai ir pavidalai.
Komunizmas, anarchizmas nihilizmas, socializmas.
Kraštutinis pozitivusis komunizmas.
Vidutinysis (arba nuolaidusis, mitiguotas) komunizmas.
Išdarbės arba produkcijos priemoniai.
Reikalingieji arba vartojamieji daiktai.

Anarchizmas - - - - - - - - - - - - - - - - - 16
Nihilizmas - - - - - - - - - - - - - - - - - - —

Dabartinis socializmas - - - - - - - - - - - - 17
Materialistiškasis istorijos supratimas.
Kaip Marksas ant savo istoriškojo materializmo pamato stato socializmą?

Viršverties teorija - - - - - - - - - - - - - 20
Marksinė mainomosios verties teorija.
Marksinė viršverties teorija ir jos paslaptis.
Viršvertis virsta kapitalu.
Viršverties didumas ir santykis su pelnu.
Rezervinė pramonijos armija.
Kapitalistiškosios produkcijos galas.
Marksinė ateities visuomenė.

Tardymas pamatinių moksliškojo socializmo tiesų - 24
Marksinė istoriškojo materializmo teorija.
Materialinis monizmas.
Ekonomija ir idėologija.
Nepaliaunamas evolucijos žingsnis.
Marksinė evolucija ir liuosos valios darbai.
Marksizmą kritikuoja socialistai.
Evoliucija ir klasių priešingumas.

Viršverties teorijos tardymas - - - - - - - - - 31
Verties supratimas (Notio pretii).
Ekonominė vertis.
Vartojamoji ir mainomoji vertis.
Tikrasis mainaverties supratimas.
Marxo teorijos skirtumas.
Marxo tvirtinimas nepriparodytas.
Kiti marksistų tvirtinimai.

Koncentracijos ir akumuliacijos teorija - - - - - 35
Išneturtėjimo teorija (Vereledung, znędznienie)- - - 36
Krizių (persiritimų) teorija - - - - - - - - - 37
Socializmas ir teorija - - - - - - - - - - - —
Priemoniai socializmui atitolinti - - - - - - - - 39
Socializmas Lietuvoje - - - - - - - - - - - 40
Katalikų Mokintuvė - - - - - - - - - - - - 42
Bendrieji principai.
Katalikų reformatorių grupė.

I. Kaip krikščioniškoji socialinė partija supranta valstijos užduotį (notio status, pojęcie panstwa) - - - - 43
Valstija ir draugijos.

II. Socialinė reforma katalikų supratime - - - - - - 45
Priemoniai visuomenės reformai.

III. Krikščioniškoji ekonomijos mokslo teorija - - - - 48
Savastiės įgavimo budai - - - - - - - - - - 51
Kontraktai - - - - - - - - - - - - - - - 52
Darbo kontraktas ir alga - - - - - - - - - - 55
Darbo nuoma nėra prigimties teisė.

Teisingos algos norma. (De iusto salario) - - - - 57
Bendrovės teorija.